

ISSN 2522-9303 (Print)
ISSN 2522-9478 (Online)

**ЕКОНОМІКА
УКРАЇНИ**

ECONOMY
OF UKRAINE

2023 **1**

---

(734)

Головний редактор:

В.М. ГЕЄЦЬ (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України)

Заступник головного редактора:

І.В. КОРНІЄНКО

Редакційна колегія:

О.І. Амоша (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України), *О.Г. Білорус* (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України), *І.К. Бистряков* (д-р екон. наук, проф.), *І.М. Бобух* (д-р екон. наук), *О.О. Борзенко* (д-р екон. наук, проф.), *О.М. Бородіна* (д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України), *В.П. Вишневський* (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України), *Б.М. Данилишин* (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України), *Т.І. Єфименко* (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України), *М.І. Зверяков* (д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України), *В.В. Зимовець* (д-р екон. наук), *Т.А. Заяць* (д-р екон. наук, проф.), *А.І. Ігнатюк* (д-р екон. наук, проф.), *Ю.В. Кіндзерський* (д-р екон. наук), *Гж.В. Колодко* (проф., Польща), *С.О. Кораблін* (д-р екон. наук, чл.-кор. НАН України), *В.С. Кравців* (д-р екон. наук, проф.), *В.П. Кудряшов* (д-р екон. наук, проф.), *Ю.О. Лупенко* (д-р екон. наук, проф., акад. НААН України), *А.А. Мазаракі* (д-р екон. наук, проф., акад. НАПН України), *І.Г. Маницуров* (д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України), *Г. Мінасян* (д-р екон. наук, проф., Болгарія), *Л.В. Молдаван* (д-р екон. наук, проф.), *О.І. Никифорок* (д-р екон. наук), *Є.Г. Панченко* (д-р екон. наук, проф.), *В. Папава* (д-р екон. наук, проф., акад. НАН Грузії), *В.Р. Сіденко* (д-р екон. наук, чл.-кор. НАН України), *М.І. Скрипниченко* (д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України), *В.М. Тарасевич* (д-р екон. наук, проф.), *В.А. Устименко* (д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАН України, чл.-кор. НАПРН України), *М.А. Хвесик* (д-р екон. наук, проф., акад. НААН України), *Хаунг Сяюн* (проф., Китай), *С.С. Шумська* (д-р екон. наук)

Реєстраційне свідоцтво: Серія KB № 23636-13476 ПП від 20 грудня 2018 р.

Editor-in-Chief:

Valeriy HEYETS (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief:

Iryna KORNIENKO

Editorial Board:

O. Amosha (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine), *O. Bilorus* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine), *I. Bystryakov* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *I. Bobukh* (Dr. Sci. (Econ.)), *O. Borzenko* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *O. Borodina* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *V. Vyshnevskiy* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine), *B. Danylyshyn* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine), *T. Iefymenko* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine), *M. Zveryakov* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *V. Zymovets* (Dr. Sci. (Econ.)), *T. Zaiats* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *A. Ignatyuk* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *Yu. Kindzerskyi* (Dr. Sci. (Econ.)), *G. Kolodko* (Prof., Poland), *S. Korablin* (Dr. Sci. (Econ.), Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *V. Kravtsiv* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *V. Kudryashov* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *Yu. Lupenko* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAAS of Ukraine), *A. Mazaraki* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine), *I. Mantsurov* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *G. Minassian* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Bulgaria), *L. Moldavan* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *O. Nykyforuk* (Dr. Sci. (Econ.)), *Ye. Panchenko* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *V. Papava* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Georgia), *V. Sidenko* (Dr. Sci. (Econ.), Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *M. Skrypnychenko* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *V. Tarasevych* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *V. Ustyimenko* (Doctor of Jurid. Sci., Prof., Corresp. Member of the NAS of Ukraine, Corresp. Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine), *M. Khvesyk* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAAS of Ukraine), *Huang Xiaoyong* (Prof., Beijing), *S. Shumska* (Dr. Sci. (Econ.))

Registration certificate: Seria KB № 23636-13476 ПП of December 20, 2018

Журнал входить до Переліку наукових фахових видань України з економічних наук (Наказ МОН України від 02.07.2020 р. № 886, спеціальності: 051, 071, 072, 073, 281, 292)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ТА ПРОГНОЗУВАННЯ НАН УКРАЇНИ»

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ ЩОМІСЯЦЯ
ЗАСНОВАНИЙ
У ВЕРЕСНІ 1958 р.
КИЇВ

2023 **1**
(734)

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ І В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

ОНИЩЕНКО В.П. Людський і соціальний капітал України в період її післявоєнного відновлення 3

ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. КРЕДИТ

РАДІОНОВ Ю.Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану 20

ЕКОНОМІКА І ПРАВО

ЗАБЛОДСЬКА І.В., РОГОЗЯН Ю.С. Економіко-правовий аспект оцінювання результативності й ефективності розбудови функціональних типів територій України 44

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В ПРАКТИЦІ УПРАВЛІННЯ

ЛІТИНСЬКА В.А. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану 61

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

МОКІЙ А.І., НЕБРАТ В.В., КОРОЛЬ М.М., ФЛЕЙЧУК М.І. Трансформаційні процеси в Україні в повоєнний період: міждисциплінарні оцінки 74

Редакційна політика та етика 89

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
INSTITUTE FOR ECONOMICS
AND FORECASTING OF THE NAS OF UKRAINE

ECONOMY OF UKRAINE

SCIENTIFIC JOURNAL
PUBLISHED MONTHLY
FOUNDED
IN SEPTEMBER 1958
KYIV

2023 1
(734)

CONTENTS

UKRAINIAN ECONOMY DURING THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AND IN THE PERIOD OF POST-WAR RECONSTRUCTION

ONYSHCHENKO Volodymyr. Human and social capital of Ukraine in the period of its
post-war reconstruction 3

FINANCE. TAXES. CREDIT

RADIONOV Yurii. The state's financial resources management under martial law 20

ECONOMY AND LAW

ZABLODSKA Inna, ROHOZIAN Yuliia. Economic and legal aspect of assessing the effec-
tiveness and efficiency of the development of functional types of Ukraine's territories 44

SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT PRACTICE

LITYNSKA Valentyna. Features of Ukraine's social policy under martial law 61

SCIENTIFIC LIFE

MOKIY Anatoliy, NEBRAT Viktoriia, KOROL Maryna, FLEYCHUK Mariya. Transfor-
mation processes in Ukraine in post-war period: interdisciplinary estimates 74

Editorial policy and ethics 89

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ І В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

UKRAINIAN ECONOMY DURING THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AND IN THE PERIOD OF POST-WAR RECONSTRUCTION

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.003>

УДК 321.330.338(477)

JEL: A13, D74, O10, O15

В.П. ОНИЩЕНКО, д-р екон. наук, проф.,
консультант ТОВ «ЕКСОТЕН- консалтинг»
вул. Пирогова, 8, 01054, Київ, Україна
e-mail: ov2016@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3742-5195>

ЛЮДСЬКИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ЇЇ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Показано, що війна спричинила новий формат міжнародних політичних і економічних відносин та їх вплив на майбутнє України. Окреслено проблеми процесу трансформації соціально-економічного і політичного життя України в повоєнний період. Доведено, що без нової якості людського і соціального капіталу відродження країни є неможливим.

Ключові слова: війна; трансформаційне відродження суспільства; людський і соціальний капітал; інтеграція в ЄС.

У дні благополуччя користуйтеся
благом, в дні нещастя розмірковуюте.

Екклезіаст. 7:14

Тяжка година настала для України, але про її майбутнє потрібно думати сьогодні й плекати надію на краще. Головний виклик, який суттєво вплинув на життя України і Європи, — війна РФ з нашої країною, яку слід розглядати як цивілізаційне протистояння. Україна намагається сформувати свою європейську цивілізаційну суб'єктність, а РФ тому всіляко заважає. І ми повинні це розуміти і докладати максимум зусиль для перемоги, бо, як вірно зауважив У. Черчилль, народи, які борються до кінця, — піднімаються знову, а які покірно здаються — зникають.

Війна перевела на якісно новий рівень глобальні протиріччя і конфронтаційні тенденції та започаткувала нові за формою і змістом протистояння політичного й економічного характеру. Отже, Україні потрібно знайти своє місце в новому світовому політичному і економічному порядку, і це місце на

Ц и т у в а н н я: Оніщенко В.П. Людський і соціальний капітал України в період її післявоєнного відновлення. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 03—19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.003>

сьогодні визначено — НАТО і ЄС. Для цього Україна має відроджуватись у трансформаційному режимі, тобто ми повинні стати європейцями.

Після закінчення війни відбудова України буде викликом глобального масштабу, який потребуватиме підтримки всієї міжнародної спільноти і нашого шаленого бажання відбудувати країну в нових соціально-економічних і політичних координатах. Багато є різноманітних прогнозів. Згадаємо План відновлення України, який обговорювався в Лугано (4—5 липня 2022 р.), план «Маршалла XXI століття» (Берлін, 24 жовтня 2022 р.) та інші заходи щодо допомоги Україні на різних регіональних і політичних рівнях. Привертають увагу наукові статті й дописи до періодичних видань з приводу майбутнього економічного розвитку країни, у яких постулюються інноваційність і конкурентоспроможність нашого розвитку тощо. Автори всіх цих публікацій праві, але виникає запитання: що ж має бути рушійною силою такого розвитку? Відповідь одна: головна рушійна сила економічного прогресу і соціальної трансформації суспільства — *людина і відтворений нею людський і соціальний капітал держави*, тому що воля людини формує себе і світ, у якому вона живе.

Слід зазначити, що проблеми розвитку людського і соціального капіталу активно розглядаються в науковому середовищі країни. Достатньо згадати колективну монографію, підготовлену співробітниками Центра Разумкова «Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ» [1], а також ряд інших праць. Але у зв'язку з війною і великими змінами в демографічних і соціальних ресурсах, обсяг і характер яких ми до кінця ще не знаємо і не розуміємо, необхідно активізувати дослідження відтворення соціального і людського капіталу в новій якості. У цьому контексті особливого значення набуває європейська модель розвитку політики соціальної якості й забезпечення відтворення людського потенціалу на її засадах, важливі аспекти якої розглядають В. Геєць, В. Близнюк і О. Никифорок [2]. Змістовною є стаття В. Антонюк, у якій авторка аналізує втрати людського капіталу і зумовлені ними загрози для повоєнної відбудови України [3].

Але нова ситуація потребує й нових підходів до осмислення проблем і механізму їх розв'язання. Отже, подальші наукові дослідження питань ефективного відтворення людського і соціального капіталу вимагають розуміння того, що вони не є суто економічними категоріями і механізм їх відтворення засновується не тільки на економічних чинниках, але й значно, а інколи вирішально, на нього впливають соціальні, культурні та політичні аспекти життя суспільства.

Отже, **мета статті** — визначити основні проблеми відтворення людського і соціального капіталу в контексті післявоєнної трансформації соціально-економічної сфери України.

ВІЙНА ЯК ЦИВІЛІЗАЦІЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНИ VS РФ

Зрозуміло, що сьогоднішня війна — це цивілізаційне протистояння. Україна знаходиться на стику (розломі) цивілізацій — західнохристиянської та східнохристиянської і євразійської. Межовий цивілізаційний стан України несе в собі серйозні загрози для неї, оскільки саме в цьому випадку, як зазначав

С. Хантінгтон, між народами різної культурної ідентичності виникають конфлікти: «лінії розлому між цивілізаціями — це і є лінії майбутніх фронтів» [4, с. 14]. Україна знаходиться на цій лінії і є «гарячою» територією на європейському континенті, з яких, як свідчить історія, виникають масштабні, й навіть геополітичні, конфлікти. Згадаємо Косово 1914 р. і Першу світову війну; 1939 р. — Польща і Друга світова війна. Сьогоднішня ситуація загрожує світові третьою світовою війною між Європою і Євразією, з якою асоціюється РФ. До речі, Дж. Фрідман слушно зауважує, що сьогодні пограничні землі на захід від РФ є саме такими «гарячими» точками. Вогонь уже виник, писав він у 2016 р., маючи на увазі війну на сході України, але хворост ще не запалав на повну силу і всесвітня пожежа не розгорілася [5, с. 13]. Сьогодні хворост запалав щосили, і як розгорнуться події далі не відомо. Війна триватиме, доки існуватиме сьогоднішня в політичному сенсі РФ. Можуть бути нетривалий мир і постійне політичне і воєнне напруження між країнами, а ширше — між Євроатлантикою і Євразією, тобто між двома світами. Тому Україна буде ще довгий час «гарячою зоною» на європейському континенті. Це війна за цінності та ідеї, які сплелись у «гордіїв вузол» проблем відносин України з РФ і які Путін намагається вирішити мечем, але він не Македонський.

Для РФ сучасні глобальні зміни цивілізаційного устрою світу не прийнятні. Вона не розуміє цього процесу через свій історичний розвиток, у якому насилля та імперська ідеологія відігравали провідну роль. Ми повинні усвідомити, що РФ ніколи не залишить Україну в спокої. А тому в нас є тільки один шлях — мілітаризація країни на кшталт Ізраїлю; у економіці має бути потужний промислово-оборонний комплекс; у зовнішньополітичній сфері — виважена і активна дипломатична діяльність щодо вступу до НАТО і ЄС.

Слід зауважити також, що політику цінностей, яка мала б формувати фундамент глобальної політики, у деяких випадках замінено на політику інтересів. До речі, про це свідчить, скажімо, політика окремих європейських держав (Угорщини, Італії та ін.), які піддаються енергетичному шантажу РФ і схиляють нас до мирної угоди. Але світ поступово розуміє згубність такого підходу. В цьому контексті згадаємо слова Г. Меір, що неможливо домовлятися про мир з тими, хто прийшов тебе вбивати.

Російське вторгнення в Україну — це, по суті, початок війни за переділ світу, в якій є всі його компоненти: воєнна, економічна, політична і цивілізаційна. Погоджуюся з тезою І. Піляєва: «Повномасштабне воєнне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. призвело до всепрониклої, тотальної політизації — у дусі Realpolitik — глобального економічного порядку, усієї системи міжнародних економічних і валютно-фінансових відносин, посилило загрозу їх дихотомізації та біполярності у дусі нової «холодної війни»» [6, с. 5]. Зросла ймовірність конфліктів між провідними країнами світу. Глобальним лідером залишаються США в тандемі з ЄС і Великою Британією. Китай намагається зрівнятися в економічному і політичному впливі на світову спільноту із США, але в найближчі 10 років йому навряд чи це вдасться. Світ стане двополярним — США і Китай очолять свої полюси, які віддзеркалюють демократію й автократію. В економічному, воєнному і політичному аспектах суттєво зменшиться роль РФ, яка, ймовірно, примкне до Китаю і не матиме вагомий політичної і економічної сили, оскільки КНР використовуватиме її у своїх інтересах.

Багато хто пов'язують закінчення війни і формування нових відносин РФ з Україною зі зникненням Путіна. Але не варто розраховувати на ліберальний реванш у РФ після цього. Нова «перебудова» РФ може привести до влади чергового маніяка. Ф. Фукуяма правильно зауважує: «Путін культивував у Росії крайню форму націоналізму. І навіть після того, як він піде, я не думаю, що це зникне»¹. Війна в різних формах триватиме доти, доки у РФ не стануться істотні демократичні трансформації суспільства, які унеможливають відродження диктатури.

Безпека України і сьогодні, і в майбутньому визначається політикою наших союзників, у першу чергу США. Зазначимо, що Стратегія національної безпеки США, оприлюднена 12 жовтня 2022 р., гарантує нашій країні повну підтримку², тобто ми не залишимося без істотної політичної, воєнної та економічної допомоги США та їх союзників.

ШЛЯХ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Шлях до соціально-економічного відродження залежить від варіанта закінчення війни. Існують три основних варіанти: 1) перемога України; 2) проміжне замирення; 3) наша поразка. Наша перемога означатиме, що країна може активно почати трансформаційну розбудову. Щодо третього варіанта — Україна зникає зі світової мапи як держава. Проміжний варіант найбільш імовірний. Путін може на певний час піти на замирення, але він не відмовиться від планів щодо захоплення країни в довгостроковій перспективі, тому до цього необхідно готуватись у воєнному і економічному плані. Тому повторюсь: у нас є тільки один шлях — мілітаризація країни на кшталт Ізраїлю; в економіці має бути потужний промислово-оборонний комплекс; у зовнішньополітичній сфері слід проводити виважену і активну дипломатичну діяльність щодо вступу до НАТО. Але за будь-якого варіанта, крім третього, людський і соціальний капітал є вирішальним у протистоянні з Росією і відбудові країни.

Війна — тяжке випробування для України, втрати колосальні, але ми повинні бути готовими до відродження країни, тобто почати з нового аркуша нашу історію. Але, як-то кажуть, розпочати з нового аркуша не важко, важко змінити почерк. На сьогодні цей аркуш визначено — ЄС і НАТО, а входження до цієї спільноти потребує **нового національного почерку цивілізаційного розвитку**, який визначатимуть громадяни України, які боліють за свою країну і готові на будь-які жертви заради її процвітання. Країні потрібно формувати нову генерацію громадян, які б розуміли драматичність ситуації, брали відповідальність за свою державу на себе, розуміючи, що світ допомагатиме нам у разі, якщо ми докладатиме максимальних зусиль з від-

---

¹ «Путин сделал одну из самых больших ошибок в истории, введя войска». Фрэнсис Фукуяма — об Украине, России и будущем обеих стран. *Новое время*. 2022. 02 сен. URL: <https://www.currenttime.tv/a/francis-fukuyama-ob-ukraine-rossii-i-buduschem-obeih-stran/32014016.html> (дата звернення: 10.09.2022).

² National Security Strategy. October 2022. Washington, The White House, 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>

родження країни. Сподіваюся, що війна значно прискорила формування нації, адже в боротьбі вона гартується і стає сильною.

Як відомо, можливо виграти війну, але програти мир. Після її закінчення перед суспільством постануть нові проблеми, які не є такими однозначними, як під час війни. Тому для розбудови держави потрібна вмотивована цілеспрямованість суспільства до відродження, а також «...такі наявні під час війни аспекти автономізації особистості, як психологічна зрілість, відсутність інфантилізму та патерналізму у постконфліктній економіці, мають бути спрямовані на участь у відбудові країни» [2, с. 19].

Щоб перейти до визначень основних напрямів і складових механізму економічної трансформації України, необхідно оцінити наші втрати за цю війну. Збитки України, як вважають вітчизняні експерти, на кінець 2022 р. становитимуть більше трильйону дол.; за оцінками західних фахівців — близько 600 млрд. дол. Але це припущення, до того ж війна ще не закінчилася. Чекатимемо на міжнародний реєстр збитків, завданих Україні, як перший крок до створення міжнародного компенсаційного механізму для покриття наших втрат.

Війна — це падіння економіки й рівня життя населення: до кінця 2022 р. очікується до 40% падіння ВВП, рівень безробіття та інфляція перевищать 35%, рівень бідності сягне 60%. Але ці цифри можуть бути й більшими. Наслідком війни є також демографічна криза. Відповідно до офіційної статистики, на початок вторгнення РФ в Україну мешкало 41 130 400 осіб (без урахування Криму, Севастополя і ОРДЛО). У цілому з 24 лютого 2022 р. за межі країни, за різними оцінками, станом на 1 жовтня 2022 р. виїхали від 9 до 10 млн осіб, у тому числі до Європи — близько 7—8 млн, в основному жінки і діти. Європа також має бути готова прийняти ще не один десяток тисяч українців, які рятуватимуться від негараздів, спричинених руйнуванням критичної інфраструктури. Відомо, що понад 1 млн українців були депортовані з окупованих територій до РФ. З огляду на ці дані, сьогодні в Україні проживають приблизно 32—33 млн осіб. Слід зауважити, що це приблизні оцінки, а реальна статистика не відома. Але очевидно, що на Україну чекають дуже серйозні проблеми у сфері демографії і відтворення трудових ресурсів.

Необхідно також урахувати, що у світі відбувається жорстка конкуренція за трудові ресурси. Європа старішає сильніше за Україну і компенсує це старіння емігрантами. Відтак, якщо ця хвиля вимушених емігрантів пробуде в Європі більше року, є ризик, що значна їх частина не повернеться додому, а це приблизно 15%, тобто близько 1 млн осіб. Узагалі країнам, що приймають українських біженців, таким як Німеччина і Польща, доведеться пристосовуватися до того факту, що українці залишаться в їх країнах на довгі роки, але вони від того виграють.

А що буде з трудовими ресурсами України в разі вільного виїзду до країн ЄС? Досвід країн Балтії, Польщі та інших «молодих» членів ЄС показує, що це становить неабияку загрозу економікам їх країн. Зрозуміло, що у нас ситуація є набагато гіршою — не визначене в часі, формах і методах політичне й силове протистояння з Росією. Це дуже сильний чинник, що кардинально змінить демографічну і трудову характеристику України. Масова міграція — це демографічне, соціальне й економічне лихо і занурення України в бід-

ність. Тому повернення українців додому має стати основним лейтмотивом спільної післявоєнної політики України і ЄС.

Відносно майбутнього економічного розвитку країни сказати щось конкретне неможливо, тому що війна триває, і коли й як вона закінчиться — невідомо. Зрозуміло, що необхідно буде вирішувати першочергові завдання відбудови держави, але в цьому контексті червоною лінією має проходити закладення фундаменту для формування і динамічного розвитку нової економіки, яка не може розвиватися без нового людського капіталу і соціального середовища як продукту відтворення соціального капіталу держави. Слід не говорити про тривіальності на кшталт інноваційного розвитку, а визначитися з реальною перебудовою суспільства, у якому людина буде активно задіяна в процесі формування свого життя, що й спонукає її до інновацій. Існують певні пропозиції щодо повоєнного відновлення України, але конкретизувати і моделювати, що саме нам робити в умовах невизначеності й високої турбулентності, вельми проблематично [7].

До речі, коли як приклади розглядаються післявоєнне відродження Японії, Республіки Корея, а також феномен Китаю [8], то слід пам'ятати, що воно творилося людьми зовсім інших цивілізації і культури. У цих народів на генетично-цивілізаційному рівні закладено спільну боротьбу за виживання, яка сформувала високу довіру між членами суспільства. До того ж ці держави з тисячолітніми історіями й чітко сформованим цивілізаційним і національним змістом. У нас інша історія розвитку, і ми, по суті, тільки формуємось як нація і держава. Ми найбідніша країна Європи, нам би, принаймні, зрівнятися з Польщею. Але, безумовно, досвід цих країн має бути врахований.

У контексті побудови нової України слід звернути увагу на одну важливу тезу Д. Норта: «Якщо ми постійно зайняті створенням нового, небувалою досі світу, то наскільки хорошою для його опису буде наша стара теорія, яка нами створена на основі накопиченого досвіду?» [9, с. 27]. На жаль, питання в такому дискурсі ми не ставили і не ставимо, а займаємося певними фантазіями на основі недолугого досвіду побудови сучасного демократичного суспільства і його економіки. Прикладом цього є План відновлення України, який був представлений у Лугано³. На мою думку, цей об'ємний документ розроблений людьми, які ще й досі мислять застарілими уявленнями про механізми економічного розвитку України. Він націлений на «вимагання грошей», а не на розкриття механізму залучення головного ресурсу економічного і соціального розвитку для відтворення України — людини. Для відродження України потрібно активізувати підприємницьку діяльність громадян, а для цього необхідна **економічна свобода**, за сумарним рейтингом якої Україна у 2020 р. посідала 126-те місце. Для порівняння: Румунія — 19-те, Болгарія — 23-те, Албанія — 26-те⁴.

Для розвитку національного бізнесу необхідно сповідувати й активно просувати національні інтереси, не боячись звинувачень у націоналізмі. По-

³ Національна рада з відновлення України від наслідків війни. План відновлення України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> (дата звернення: 05.08.2022).

⁴ Economic Freedom of the World: 2022 Annual Report. *Fraser Institute*. 2022. Sep 08. URL: <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2022-annual-report> (дата звернення: 05.08.2022).

вага до своєї країни — це те, що цінують у всьому світі. Можливо і потрібно поєднувати інтернаціоналізм і націоналізм. Правий Ю. Харарі у своєму переконанні, що націоналізм — це любов до своїх співгромадян; що хороший націоналіст ХХІ ст. — це глобаліст, тому що глобалізм не заперечує унікальності кожного з народів, а лише регулює відносини між ними⁵.

Ми добре розуміємо, що без масштабної міжнародної воєнної, політичної і економічної допомоги не обійтись, і нам активно допомагають. А тому Україна та її громадяни повинні бути готовими до плідної співпраці з міжнародними партнерами. Саме співпраці, а не жебракування і проїдання, і, на жаль, розкрадання допомоги. І для цього від нас вимагають, перш ніж виділити мільярдні кошти на реконструкцію країни, аби Україна продемонструвала конкретні плани в забезпеченні верховенства права і здійсненні судової реформи, дієвого механізму викорінення корупції. Для підсилення ефективності міжнародна допомога потребує координування. А тому слушною ідеєю є заснування спеціальної агенції, схожої на Адміністрацію економічної співпраці (Economic Cooperation Administration — ЕСА), яка адмініструвала «план Маршалла». Агенція має координувати донорів і бути єдиною точкою комунікації для української влади [10, с. 8—11].

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ — ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Людський капітал (ЛК) держави — це здатність її громадян до відтворення матеріальних цінностей. Він має вирішальне значення для забезпечення стрімкого, стійкого та інклюзивного зростання в Україні, але його частка в національному багатстві країни залишається невеликою. За недавніми оцінками національного багатства 141 країни світу, в Україні на ЛК припадає лише 34% загального національного багатства, тоді як у країнах з нижчим за середній рівнем доходів — 51%, а по регіону Європи і Центральної Азії — 62%⁶.

Для розбудови нової країни нам необхідний людський капітал нової якості, який був би націлений на розширене відтворення економічних відносин і економіки європейського гатунку. В цьому контексті особливу увагу слід звернути на освіту, яка не тільки визначає якість ЛК, але й є одним з основних чинників формування соціального капіталу суспільства. Безумовно, починаючи з школи, але не можна забувати про деякі проблеми вищої і професійної освіти, які відіграватимуть ключову роль у відбудові України. Попри високий рівень освіти в країні значення людського капіталу як фактора виробництва залишається слабким. Чому така ситуація? На мій погляд, справа не в кількості студентів і учнів, людей з вищою освітою, а в невідповідності вищої та професійної освіти потребам національного ринку праці. Не рівень освіти нації визначає її ЛК, як це дехто думає і хизується масовістю вищої освіти в Україні, а запит на неї суспільства і ефективність її реалізації.

---

⁵ Харарі Ю.Н. Виступ на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, 31.01.2020. URL: <https://nv.ua/opinion/recommends/budushchee-mira-yuval-noy-harari-o-tom-chto-zhdet-chelovechestvo-v-21-veke-poslednie-novosti-50066647.html> (дата звернення: 05.07.2022).

⁶ The Human Capital Index – 2020. Human Capital Project. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital#Index> (дата звернення: 05.08.2022).

У доповіді Світового банку за 2020 р. зазначається, що за Індексом рівня освіти у 2020 р. Україна посіла 47-ме місце зі 189 країн світу і близько 56% українців віком 30—34 роки мають вищу освіту⁷. Але при цьому за ВВП на душу населення до війни ми займали 117-те місце, а за рівнем конкурентоспроможності — 85-те⁸. Обсяг реалізованої нової для ринку інноваційної продукції у 2020 р. становив усього 0,2% від обсягу всієї реалізованої промислової продукції⁹. Отже, наша освіта справляє слабкий вплив на економіку держави.

Дещо про стан вищої освіти в Україні. За даними Держстату України у 2021/22 навчальному році в Україні було зареєстровано 386 закладів вищої освіти (ЗВО)¹⁰, тобто на 1 млн населення припадало 9,5 ЗВО. Для порівняння: у Нідерландах, Німеччині, Франції, Великій Британії кількість ЗВО на 1 млн населення коливається від 4 до 6 од. Кількість студентів у наших ЗВО на 2021/22 навчальний рік становила 1046, 7 тис. осіб¹¹, або 60% молоді віком від 17 до 25 років, чисельність якої в Україні була близько 1800 тис. осіб. Такого немає ніде у світі. Безглузда витрата ресурсів у бідній країні.

У нас структура підготовки кадрів ЗВО не відповідає структурі потреб національного ринку праці. За даними Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, у 2018 р. за спеціальностями випускники розподілилися так: соціально-економічний і гуманітарний напрям — 44%, інженери — 16%, медики — 8%, педагоги — 7%, транспортники — 6%, природничі науки — 4%, архітектура і будівництво — 3%, сфера послуг — 3%, інші — 9%¹².

Сьогодні нічого не змінилося, про що свідчить структура заяв абітурієнтів за спеціальностями до ВНЗ України у 2022 р. Так, 61,5% вступників подали заяви на право, менеджмент, філологію, економіку, маркетинг, журналістику; 30,5% — на комп'ютерні науки і програмування; 8% — на технічні й природничі науки¹³. Складається враження, що наші середні школи не формують необхідних знань для опанування точними і природничими науками. Але в такому разі перспектива розвитку високотехнологічних виробництв країни вельми проблематична.

Ефективність діяльності закладу вищої освіти визначається, як правильно наголошує О. Костюк, працевлаштуванням її випускників¹⁴. За ре-

⁷ Ukraine. Human Capital Index 2020. *Human Capital Project*. October 2020. URL: https://databank.worldbank.org/data/download/hci/HCI_2pager_UKR.pdf?cid=GGH_e_hcpexternal_en_ext (дата звернення: 03.01.2023).

⁸ Рейтинг стран по ВВП на душу населения (ППС). *NONNEWS*. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/gdp-per-capita-ppp> (дата звернення: 03.01.2023).

⁹ Розраховано автором за: Статистичний щорічник України за 2021 рік. Київ, Державна служба статистики, 2022. С. 240, С. 411.

¹⁰ Там само. С. 120.

¹¹ Там само.

¹² Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2021 рік. За заг. ред. С. Квіта. Київ, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2022. 232 с. С. 20. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2021.pdf>

¹³ Онищенко О. Куди пішли найкращі абітурієнти: важливі результати вступної кампанії. *Дзеркало тижня*. 2022. 07 жов. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/kudi-pishli-najkrashchi-abiturijenti-vazhlivi-pidsumki-vstupnoji-kampaniji.html> (дата звернення: 10.11.2022).

¹⁴ Костюк О. Як утримати талановиту молодь в Україні: надійний спосіб. *Дзеркало тижня*. 2022. 02 жов. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jak-utrimati-talanovitu-molod-v-ukrajini-nadijnij-sposib.html> (дата звернення: 10.11.2022).

зультатами першого в нашій історії національного електронного моніторингу, проведеного Міністерством освіти і науки у 2021 р., показник працевлаштування випускників українських ЗВО перебуває на рівні 59%. Для порівняння автор наводить такі дані. У Європі: з 2014 по 2021 р. показник працевлаштування випускників зріс з 79,5 до 84,9%. При цьому 12 країн Європи вже мають показник працевлаштування випускників, який перевищує 90% (Нідерланди, Мальта, Німеччина, Естонія, Литва, Угорщина, Словенія, Швеція, Фінляндія, Австрія, Ірландія і Латвія). До речі, як підкреслює О. Костюк, у Великій Британії введено «критичний» показник працевлаштування випускників. Якщо в якомусь університеті він буде меншим від 60% протягом 15 місяців після завершення студентами програми навчання, регулятор розпочне розслідування щодо нього і, безумовно, прийме рішення стосовно подальшої діяльності.

Університети повинні активно впливати на економіку країни і регіону своєї локалізації. Звертаю увагу в цьому аспекті на інший допис О. Костюка «Містоутворююча роль університетів. Чому це потрібно Україні»¹⁵. Автор акцентує увагу на тому, що університети Великої Британії і США щороку складають звіт «Вплив університету на економіку» (Economic Impact of the University), який містить вичерпну інформацію і найбільш важливу аналітику щодо впливу університету на соціально-економічний розвиток регіону, де він розташований. У нас жоден університет цього не робить. Повністю підтримую ініціативу автора про необхідність аналогічних звітів університетів перед своєю громадою (областю, містом, районом тощо) і перед країною, особливо якщо вони державні та національні. Ми бідна країна, а тому маємо ретельно рахувати ефективність обмежених коштів.

Зрозуміло, що країну відбудовуватимуть «сині комірці», тобто люди робітничих професій. Але де їх взяти? Звернемося до статистики. На кінець 2021 р. кількість закладів професійно-технічної освіти становила 694 од., тоді як у 2010 р. — 976 од., тобто скорочення — майже 30%; у 2021 р. випускників було 112,4 тис. осіб, тоді як у 2010 р. — 247,3 тис. осіб, тобто скорочення — два рази¹⁶. При цьому у 2021 р. випускників ЗВО було 261,8 тис. осіб, з них 48 тис. магістрів¹⁷. До речі, у 2020 р. картина була іншою: випускників налічувалося 385,7 тис. осіб, з них 130 тис. магістрів¹⁸. Країна магістрів! Україні вкрай потрібна інша за кваліфікацією робоча сила, яка буде здатна відбудувати промисловість, аграрний сектор, енергетику, інфраструктуру і багато чого іншого.

Російське вторгнення завдало збитків освіті, й це потрібно виправляти якнайшвидше. Щодо подальших дій необхідна реорганізація вищої освіти в контексті попиту суспільства на її продукцію. Держава має утримувати тільки ті ВНЗ і спеціальності, випускники яких потрібні для вирішення її на-

¹⁵ Костюк О. Містоутворююча роль університетів. Чому це потрібно Україні? *Дзеркало тижня*. 2020. 28 лип. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/mistoutvorjujucha-rol-universitetiv-chomu-tse-potribno-ukrajini.html> (дата звернення: 10.11.2022).

¹⁶ Статистичний щорічник України за 2021 рік. Київ, Державна служба статистики, 2022. С. 118.

¹⁷ Там само. С. 120.

¹⁸ Статистичний щорічник України за 2020 рік. Київ, Державна служба статистики, 2021. С. 121.

гальних проблем. Усі інші — за кошти населення. Скоротити кількість державних ВНЗ, виважено формувати державне замовлення на підготовку фахівців, забезпечити студентів за держзамовленням роботою у сфері державної економіки, а в разі відмови зобов'язати повернути державі гроші.

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ — ПЛАТФОРМА ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Соціальний капітал держави — це здатність її громадян до відтворення політичних і соціальних умов життєдіяльності заради досягнення спільної мети. По суті, це вміння облаштувати своє життя. Основою відтворення соціального капіталу конкретної держави є її цивілізаційний код, який визначає культурні детермінанти нації, а також неформальні й формальні цінності та норми, які поділяють члени суспільства і на основі яких формують політичні, соціальні й економічні відносини для досягнення спільної мети, яка не суперечить цінностям, моральним і етичним нормам суспільства і законам держави.

Слід зазначити, що соціальний капітал не можна оцінити з позицій кількісного аналізу, хіба що за результатами соціологічних досліджень. У принципі комплексна оцінка має віддзеркалювати рівень демократії, свободу особистості, ступінь довіри між громадянами, до держави та її інститутів та інші характеристики, з якими ще необхідно визначитися. До того ж, обов'язково слід урахувати цілі суспільного розвитку країни, але це предмет окремого дослідження.

Розглянемо деякі аспекти нашого політичного і соціального життя за останніми соціологічними дослідженнями, які відображають якість соціального капіталу держави і проблеми його відтворення відносно основних цілей, які ми ставимо перед собою, а саме вступ до ЄС і пов'язані з ним завдання трансформації суспільного життя. Вважається, що головною якісною характеристикою соціального капіталу є довіра. Чим вищою є довіра — тим меншим є «тертя» в наших відносинах, а отже, і легше домовлятися про спільну діяльність. Водночас і суспільні інститути працюють ефективніше. Але, на жаль, довіра в нашому суспільстві перебуває не на належному для побудови сучасного суспільства рівні. Соціологічний моніторинг Інституту соціології НАН України засвідчує, що у 2021 р. з опитуваних переважно і цілком довіряли сім'ї і родичам 92,2%, сусідам — 54,5%, співвітчизникам — 47,4%, церкві й духовенству — 43,9%. До влади ж довіра була низькою. Так, поліції довіряли 14,7%, судам — 8,6%, президенту — 17,6%, Верховній Раді — 6,9%, уряду — 6,9%, місцевим органам самоврядування — 19,4%, політичним партіям — 6,7%¹⁹. Сподіваємося, що сьогодні соціологія взаємовідносин між державою і громадянами змінилася на краще. Війна гуртує націю.

Наша головна мета — вступ до ЄС. Нині понад 80% українців бажають жити разом з Європою. Але одного бажання замало, щоб стати європейцем. Перш за все необхідно змінити свою ментальність, сформовану рабською «совецькою» психологією. Влучно зауважив М. Жванецький: раб починає

---

¹⁹ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. Київ, Інститут соціології НАН України. 2021. Вип. 8(22). С. 639—645. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021dlya-tipografii.pdf>

так: «Вони винуваті в тому, що я...», а вільна людина — так: «Я винуватий у тому, що я...» Ми весь час когось звинувачуємо у своїх негараздах і сподіваємося, що з'явиться український Мойсей, який виведе нас на шлях до щасливого життя. Але не слід шукати поводиря до свого щастя, шлях до нього слід прокладати самостійно.

Щодо вступу України до ЄС, то, попри всі розмови про наше членство, Європа не готова цього зробити, принаймні в найближчі 10 років. Це пов'язано не тільки з економічною, соціальною і політичною готовністю України, але й з бажанням членів ЄС бачити у своїх лавах таку велику країну, яка може внести невизначеність у його функціонування. Розуміння цього зумовлює необхідність певних змін у організації управління прийняттям рішень і багатьма іншими інструментами, що забезпечують ефективну життєдіяльність союзу. Реформи ЄС назріли і до проблем з Україною. У цьому контексті німецький канцлер О. Шольц резонно заявив, що ФРН погодиться на вступ нових країн-членів тільки в тому випадку, якщо цей процес супроводжуватиметься реформою ЄС, щоб не поставити під загрозу здатність блоку до дій²⁰. Таку саму позицію займають Франція та інші члени ЄС.

Але, незважаючи на ці обставини, Україна повинна активно готуватися до прийдешнього європейського майбутнього, бо її громадяни цього бажають. За даними опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у жовтні 2022 р., 88% українців вважають, що через 10 років Україна буде процвітаючою країною в складі ЄС. При цьому серед них 63% повністю поділяють такий погляд, а скоріше погоджуються — 26%²¹. Надія, на мою думку, є занадто оптимістичною. Наприймати законів за рекомендацією і під тиском ЄС — не проблема, що й роблять президент, Верховна Рада і уряд, але потрібна активна цілеспрямована політика на їх втілення. І головне — у нас немає конструктивних ідей щодо створення механізмів докорінної культурної та інституційної перебудови держави в напрямі її інтеграції у ЄС, адже фундаментальні проблеми нашої інтеграції лежать у площині конвергенції національної культури (у її широкому розумінні) в напрямі до євроатлантичної. Глибинні, багато в чому архаїчні світоглядні уявлення українців зіштовхуються з новою для них культурою, для якої сьогодні характерний перехід від так званого модерну (культури індустріальної епохи) до постмодерну (культури постіндустріального суспільства), у центрі якого знаходиться особистість як духовна субстанція. Особистість цієї культури стає суб'єктом соціального, політичного і економічного розвитку.

Для Європи характерним є постійне підвищення рівня суб'єктності в економіці, де людина може проявляти себе вільно і відповідально через систему відносин приватної власності, коли економічний суб'єкт є суб'єктом власності. У політиці посилення ролі людини і розвиток принципу суб'єктності означають поглиблення демократичних основ державного устрою.

²⁰ Шольц висловився на підтримку розширення ЄС. *Укрінформ*. 2022. 15 жов. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3593981-solc-vislovivsa-na-pidtrimku-rozsirennja-es.html> (дата звернення: 09.11.2022).

²¹ Яким українці бачать майбутнє України через 10 років і готовність терпіти матеріальні труднощі. *KIIS*. 2022. 07 лис. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1157&page=1> (дата звернення: 09.11.2022).

У соціальній сфері суб'єктність проявляється в індивідуалізації суспільного життя людини й персоніфікації суспільних зв'язків і реалізується через механізми ліберальних інститутів. Україна ж сьогодні перебуває на стадії модерну, характерного для індустріального типу відтворення суспільно-економічних відносин, а тому, щоб прискорити інтеграцію в ЄС, необхідно динамічно формувати перехід країни і її громадян у новий культурний стан, адекватний європейському. Безумовно, цей процес є тривалим і нелінійним, оскільки Україна має свої національні особливості та історію; вона не може бути тотожною Європі, але як частина цієї цивілізації може відповідати основним європейським цінностям²².

Щодо здатності нашого соціального капіталу до розбудови суспільно-політичної сфери країни, то тут є проблеми. У політичному плані країна має свої специфічні риси. Наприклад, у нас політична партія створюється під лідера, він зникає з політичної арени і, як правило, зникає і партія (приклад — партія «Народний фронт» А. Яценюка). Персональної прив'язки партії у демократичному суспільстві не повинно бути. Партійна влада має бути колективною. Громадяни країни мають визначати тих людей, які формують для них якісні державні інститути й ефективну систему державного управління. Це є основою демократичного суспільства, у якому більшість громадян визначають своїх лідерів, які розробляють і втілюють певну траєкторію суспільного й економічного життя країни.

Але слід зауважити, що демократія не є ідеальною політичною системою. Згадаємо відомий вислів У. Черчілля: «Демократія — найгірша форма правління, якщо не рахувати всі інші». Проблеми демократії полягають у тому, що більшість будь-якого суспільства складається з пересічних людей і їх вибір залежить від уміння політиків маніпулювати їх суспільно-політичною поведінкою. Б. Рассел якось зауважив, що в демократичних суспільствах, на щастя чи ні, хто саме стане до влади значною мірою залежить від стадної поведінки людей. Стадний інстинкт узагалі ставить посередність дуже високо. Вона впевнена, що є сильною, тому що утворює більшість. Через те на різноманітних виборах перемагають всілякі популісти. Розумній людині важко прорватися до влади крізь їх бастиони. Справедливість цього факту ми спостерігаємо в Україні протягом більш як 30 років. Демократія дає право вибирати шлях розвитку, а який саме буде обраний — залежить від «якості» громадян держави, тобто від її соціального капіталу.

Значну роль у процесі відтворення демократичного суспільства відіграє опозиція, яка постійно підживлює процес суспільного діалогу і досягнення консенсусу суспільства щодо траєкторії його розвитку. Її необхідно поважати, а не нехтувати нею і звинувачувати «у всіх гріхах», як це робиться в нас. Без опозиції не існує демократичного суспільства. Зневажання опозиції — шлях до авторитаризму. Влада, особливо в особі наших президентів, вибудувала і вибудовує вертикаль лояльності замість вертикалі компетентності, тобто просування на різноманітні управлінські посади вірних, а не розумних. Коли вони прориваються до влади, то їм стає притаманним ефект Даннінга — Крюгера, сутність якого полягає в тому, що менш компетентні чи-

---

²² Детальніше див. [11; 12].

новники, використовуючи своє службове положення, завищують свої здібності щодо тих, у кого вони насправді вищі. Також є й зворотний ефект: люди з високою кваліфікацією можуть недооцінювати свої здібності. Такий підхід поширюється на всі ланки влади, що призводить до тотальної некомпетентності державного управління. І це громадянам України добре відомо.

Отже, щоб українці довіряли своїм керівникам, потрібні нові структура і зміст державного управління, головним у якому має бути мінімально можливий рівень централізованого прийняття рішень і управління їх втіленням. Справа у визначенні цього рівня. Для повоєнної України він має бути вищим за середньоєвропейський, оскільки відродження країни вимагатиме мобілізаційних зусиль, особливо на стадії переходу від воєнної економіки до мирного етапу її розвитку. Але поступово він повинен зменшуватися до «оптимального рівня», який визначається багатьма чинниками, серед яких першорядною стане економічна і соціальна активність населення: чим вона є вищою, тим менше повинно бути централізації. Для цього потрібні більш широкі можливості для вільного розвитку ділової активності населення і постійного його мотивування до законної самозайнятості.

Головне в політичному і соціальному контексті для перемоги і відродження України — це єдність її народу. Формально вона є: сьогодні 85% населення України вважають себе, перш за все, громадянами своєї країни. За оцінкою КМІС, 58% опитаних висловилися за те, що нині для України важливішим є сильний лідер; демократичну систему назвали важливішою 27%. Щодо втручання президента в діяльність парламенту і уряду, то 79% називають його виправданим для посилення оборони; 16% — вважають, що розподіл повноважень важливо зберігати навіть під час війни²³.

Співвідношення «сильний лідер — демократія» і підтримка втручання президента в діяльність парламенту відображають цивілізаційний і політичний менталітет нації, сформований у більшості населення країни за радянських часів. Чи є у нас такий лідер? Так, це має бути президент країни, який, за законом, є Верховним головнокомандуючим і повинен приймати ефективні воєнно-політичні рішення. Отже, лідер формально визначений, а чи приймає він вірні рішення — покажуть час і перебіг подій. Сьогодні чинному президенту довіряють 85% населення. Щодо його втручання в діяльність парламенту і уряду, то нагадую, що Україна, за Конституцією, є парламентсько-президентською республікою, а оскільки президент є її гарантом, то порушувати її він не має права.

Лідер ніколи не зможе створити велику державу, тому що вона в першу чергу відтворюється її сильними громадянами. Вони відповідають за свої вчинки, приймають рішення і несуть за них відповідальність. Бажати національного лідера, як правило, авторитарного, і безоглядно йому вірити може тільки нерозвинене суспільство, яке хоче тягар відповідальності за своє життя перекласти на когось. І, не дай Бог, лідером стане людина, яка не вартує цього. Історія знає таку ситуацію і найближчий приклад — Росія. Необхідно чітко визначити «хто є хто?» Яка ми країна — парламентська, парла-

---

²³ Демократія, права і свобода громадян та медіаспоживання в умовах війни. Липень 2022. URL: <https://www.kiis.com.ua/materials/PR/20220817> (дата звернення: 05.08.2022).

ментсько-президентська, президентська, хто і як приймає рішення й відповідає за них перед суспільством?

Також опитування показало, що для 52% доцільність виборів після війни є менш пріоритетною дією, тоді як 40% вважають, що важливо вчасно провести вільні й чесні вибори. Не думаю, що більшість права, адже вільні й чесні вибори — атрибут європейської спільноти, до якої ми намагаємося приєднатися.

Україна потребує нового економічного, політичного та інституційно-культурного облаштування. У цьому контексті цікавою є модель Д. Макклоскі (модель плюралістичного *homo loquens* — «людина говорить»), у якій показано, що інститути неможливо нав'язати в патерналістській логіці. Потрібно говорити з людьми, переконувати їх, і вони вже самі створять ці інститути [12]. Отже, за цією моделлю, інформаційний простір є засобом формування нових інститутів, а тому необхідно звернути серйозну увагу на інформаційні технології при формуванні необхідних умов для адаптації певних інститутів, у нашому випадку європейських. Д. Макклоскі також резонно зауважує, що крім інститутів існують ідеї, риторика, етика, які мають велике значення для розуміння соціальної та економічної історії і творення нової. Більше того, вона стверджує, що «оцінки, думки, розмови на вулицях, уяви, чекання, надія — це те, що рухає економіку» [13, с. 11]. На її думку, яку я повністю поділяю, людську гідність і свободу слід розглядати як імпульс для інновацій. Те, що говорить Д. Макклоскі, прямо стосується формування соціального капіталу держави.

Відбудова України та її інституціональна трансформація потребують інформаційних зусиль для створення позитивного міжнародного іміджу країни. Про Україну мало знають у світі, хіба що в контексті війни, корупції і недолакого економічного розвитку. Треба зламати цей наратив і представляти Україну як потенційно успішну для міжнародного бізнесу, навіть незважаючи на несприятливе сусідство з РФ. Необхідно формувати у наших громадян і потенційних партнерів образи майбутнього, які надихали б їх на активну діяльність, адже відомо, що наші уявлення правлять нашим світом. Слід говорити про природні ресурси, історію, культуру, працьовитий народ і т. п. Не прибіднятися, що притаманно нам. Бідних жаліють, але в них не вкладають капітал. Слід переконати світ і Європу, що Україна — їх майбутнє, їх потенційний життєвий і економічний простір, отже, вкладайте, а українці працюватимуть і збагачуватимуть вас і себе. Говорячи про майбутнє України, ми маємо створювати національний сторітелінг (*storytelling*), тобто цікаву історію про нас і наше майбутнє. Але це все після війни, а сьогодні необхідно згуртувати всі сили і ресурси нації заради перемоги над сильним і підступним ворогом.

ВИСНОВКИ

Війна між Україною і РФ — це протистояння між європейською і євразійською цивілізаціями. Війна спричинила поштовх до формування нового світового політичного і економічного порядку. Світ стане двополярним — США і Китай очолять свої полюси, які віддзеркалюють демократію й автократію. Щодо РФ, то вона, скоріш за все, примкне до Китаю і втратить роль глобального лідера. Україна має бути в НАТО і ЄС, що стане запорукою її спокою й розвитку.

Після закінчення війни ми маємо побудувати нову європейську державу. Для цього необхідно активно відтворювати соціальний капітал держави як здатність її громадян до колективних дій заради досягнення спільної мети і людський капітал нової якості, який буде націлений на розширене відтворення економічних відносин і економіки європейського зразку.

У процесі післявоєнного відновлення країни особливу увагу слід звернути на освіту, яка є одним з вирішальних чинників формування соціального і людського капіталу суспільства. Попри досить високий рівень освіти в країні, роль людського капіталу як фактора виробництва залишається слабкою. І справа не в кількості, а в якості й відповідності вищої та професійної освіти потребам національного ринку праці. Україна повинна активно відтворювати свій соціальний капітал заради досягнення спільної мети — відтворення соціально-економічних відносин і економіки європейського зразку. Для цього держава має створити умови для формування високого рівня довіри як між громадянами, так і громадян до державних структур. Але для цього потрібна нові структура і зміст державного управління, що полягатиме в мінімізації рівня централізованого прийняття рішень і управління їх втіленням. Громадянам країни потрібна свобода, яка визначатиме їх економічну, соціальну і політичну діяльність.

Щодо подальших досліджень проаналізованих проблем, то найбільш актуальним їх напрямом, на мою думку, має бути комплексне методологічне і методичне обґрунтування методів якісного, і особливо — кількісного, аналізу соціального і людського капіталу. Це допомогло б значно поліпшити їх оцінку для аналітичних розробок, галузевих, територіальних і міжнародних порівнянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Керівник проекту О. Пищуліна. Київ, Центр Разумкова; Вид. «Заповіт», 2018. 367 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf
2. Геєць В.М., Близнюк В.В., Никифорок О.І. Актуальні аспекти політики соціальної якості в постконфліктній економіці України. *Економіка України*. 2022. № 6. С. 03—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003>
3. Антонюк В.П. Втрати людського капіталу внаслідок війни як загроза повоєнній модернізації економіки України. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 20—33. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.020>
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М., Изд-во АСТ, 2003. 603 с.
5. Фридман Дж. «Горячие» точки. Геополитика, кризис и будущее мира. СПб., Питер, 2016. 400 с.
6. Піляєв І.С. Трансформація глобалізаційних процесів у контексті наслідків повномасштабного російського вторгнення в Україну. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 03—20. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.07.003>
7. Скрипниченко М.І. Макроекономічні оцінки і прогнози повоєнного відновлення економіки України. *Економічна теорія*. 2022. № 2. С. 29—43. <https://doi.org/10.15407/etet2022.02.029>
8. Сіденко С.В. Пріоритети й чинники інноваційної політики: досвід окремих країн Східної Азії і стратегічні імперативи для післявоєнної відбудови України. *Економіка України*. 2022. № 11. С. 47—75. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.003>
9. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений. М., ГУ ВШЭ, 2010. 256 с.
10. Бекер Т., Айхенгрін Б., Городніченко Ю. та ін. Нарис про відбудову України. URL: https://voxukraine.org/wp-content/uploads/2022/04/Reconstruction-of-Ukraine-2022-04-05-copy-edited_Ukr.pdf

11. Онищенко В. Соціальні передумови економічного розвитку України. *Економіка України*. 2017. № 9. С. 19—37. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=186
12. Онищенко В. Цивілізаційний дискурс економічного розвитку України. *Вісник КНТЕУ*. 2022. № 1. С. 132—148. URL: http://visnik.knute.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2892&catid=304&lang=uk
13. McCloskey D.N. Max U versus Humanomics: a critique of neo-institutionalism. *Journal of Institutional Economics*. 2016. Vol. 12. No. 1. P. 1—27. <https://doi.org/10.1017/S1744137415000053>

Надійшла 12.12.2022
Прорецензована 27.12.2022
Доопрацьована 02.01.2023
Підписана до друку 06.01.2023

REFERENCES

1. Human capital development: on the way to quality reforms. O. Pyschulina (project manager). Kyiv, 2018. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf [in Ukrainian].
2. Heyets V., Blyzniuk V., Nykyforuk O. Topical aspects of social quality policy in the post-conflict economy of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 6, pp. 3-22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003> [in Ukrainian].
3. Antoniuk V. War-induced human capital losses as a threat to the post-war modernization of Ukraine's economy. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 8, pp. 20-33. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.020> [in Ukrainian].
4. Huntington S.P. Clash of Civilizations. M., 2003 [in Russian].
5. Friedman G. Flashpoints: The Emerging Crisis in Europe. S.-P., 2016 [in Russian].
6. Piliaiev I. Transformation of globalization processes in the context of the consequences of full-scale Russian invasion of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 7, pp. 3-20. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.07.003> [in Ukrainian].
7. Skrypnychenko M. Macroeconomic assessments and forecasts of the post-war recovery of Ukraine's economy. *Economic theory*, 2022, No. 2, pp. 29-43. <https://doi.org/10.15407/etet2022.02.029> [in Ukrainian].
8. Sidenko S. Priorities and factors of innovation policy: experience of some East Asian countries and strategic imperatives for the post-war reconstruction of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 11, pp. 47-75. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.047> [in Ukrainian].
9. North D.C. Understanding the process of economic change. M., 2010 [in Russian].
10. Becker T., Eichengreen B., Gorodnichenko Yu. et al. A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine. URL: https://voxukraine.org/wp-content/uploads/2022/04/Reconstruction-of-Ukraine-2022-04-05-copy-edited_Ukr.pdf [in Ukrainian].
11. Onyshchenko V. Social preconditions for economic development of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2017, No. 9, pp. 19-37. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=186 [in Ukrainian].
12. Onyshchenko V. Civilizational discourse of economic development of Ukraine. *Herald Kyiv National University of Trade and Economics*, 2022, No. 1, pp. 132-148. URL: http://visnik.knute.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2892&catid=304&lang=uk [in Ukrainian].
13. McCloskey D.N. Max U versus Humanomics: a critique of neo-institutionalism. *Journal of Institutional Economics*, 2016, Vol. 12, No. 1, pp. 1-27. <https://doi.org/10.1017/S1744137415000053>

Received on December 12, 2022
Reviewed on December 27, 2022
Revised on January 2, 2023
Signed for printing on January 6, 2023

Volodymyr Onyshchenko, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Consultant at EKSOTEN-consulting, LLC
8, Pyrohova St., Kyiv, 01054, Ukraine

HUMAN AND SOCIAL CAPITAL OF UKRAINE IN THE PERIOD OF ITS POST-WAR RECONSTRUCTION

The war started by the Russian Federation against Ukraine has a civilizational character, it is a confrontation between European and Eurasian civilizations. The war gave impetus to global changes in the world geopolitical and geoeconomic order. The world is becoming bipolar — the USA and China will lead their respective poles, which represent democracy and autocracy. In order to occupy a worthy place in this new world, Ukraine must be reborn in the European quality of its political, social and economic life.

It was determined that economic revival requires, first of all, the reproduction of the country's human and social capital, adequate to European values. The cultural phenomenon of the nation as the basis for their reproduction is substantiated. Education as a component of national culture is of crucial importance in the formation of high-quality human and social capital. The state of higher and vocational education is analyzed, the main directions of its reformation in the context of post-war development of the state are determined.

It was established that Ukraine should actively reproduce its social capital as the ability of citizens to take collective action in order to achieve the common goal of joining the EU and NATO. To this end, the state must create conditions for forming a high level of trust between citizens as well as citizens' trust in state structures. It was substantiated that this calls for a new structure and content of state administration, the main element of which should be the minimum possible level of centralized decision-making and management of decision implementation. It was proved that information policy, which aims to convince the world that Ukraine is potentially important subject of international economic and political relations, is important for stimulating the revival of Ukraine.

Keywords: war; transformational revival of society; human and social capital; integration into the EU.

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.020>

УДК 336.131

JEL: H12, H20, H50, H61, H62, H63

Ю.Д. РАДІОНОВ, д-р екон. наук,
начальник відділу адаптації та імплементації міжнародних стандартів
Рахункова палата України
вул. М. Коцюбинського, 7, 01601, Київ, Україна
e-mail: radud@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1691-1090>

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розкрито сутність створення і складові фінансових ресурсів, дано авторське визначення цього терміна. Проаналізовано прийняті в умовах воєнного стану законодавчі, нормативно-правові акти, що регулюють питання наповнення бюджетів і використання фінансових ресурсів. Розкрито стан формування доходів і видатків зведеного і державного бюджетів з початку 2022 р. Здійснено аналіз структури видів находжень державного і місцевих бюджетів за дев'ять місяців 2022 р. Досліджено напрями видатків державного і місцевих бюджетів за галузями, у тому числі в розрізі бюджетних програм. Запропоновано нові методи управління фінансовими ресурсами.

Ключові слова: державний бюджет; місцеві бюджети; зведений бюджет; видатки бюджету; дефіцит; державний борг; фінансові ресурси.

Фінансові ресурси є основою забезпечення сталої динаміки соціально-економічного розвитку країни. Від їх раціонального і ефективного використання залежать добробут кожної родини, рівень і якість життя населення. Належний рівень фінансових ресурсів, зосереджених у бюджеті, дає можливість упевнено рухатися вперед у досягненні стратегічних цілей розвитку економіки, вирішувати складні соціально-економічні, політичні, екологічні та інші завдання, здійснювати розбудову міст, територіальних громад, розширювати перелік суспільних благ тощо.

Проте в умовах воєнного стану пріоритети країни змінюються, і на перше місце виходять питання забезпечення обороноздатності держави, надання гуманітарної допомоги, формування фондів підтримки внутрішньо переміщен-

Ц и т у в а н н я: Радіонов Ю.Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 20—43. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.020>

них осіб (ВПО), фінансування заходів релокації промислових підприємств, малого і середнього бізнесу до безпечніших місць тощо.

Вторгнення РФ 24 лютого 2022 р. на територію України змусило український уряд, усі органи державної влади згуртуватися, щоб не допустити втрати суверенітету і територіальної цілісності держави. Звісно, у таких умовах об'єктивно постала необхідність переформатування бюджетних показників як за доходами, так і за видатками, оскільки потреби Збройних Сил України зросли, до того ж необхідно здійснювати соціальні виплати — пенсії та інші платежі населенню. Після початку вторгнення і масових обстрілів української території низка вітчизняних підприємств припинила свою роботу, що негативно позначилося на формуванні обсягу доходів і, відповідно, видатків бюджету.

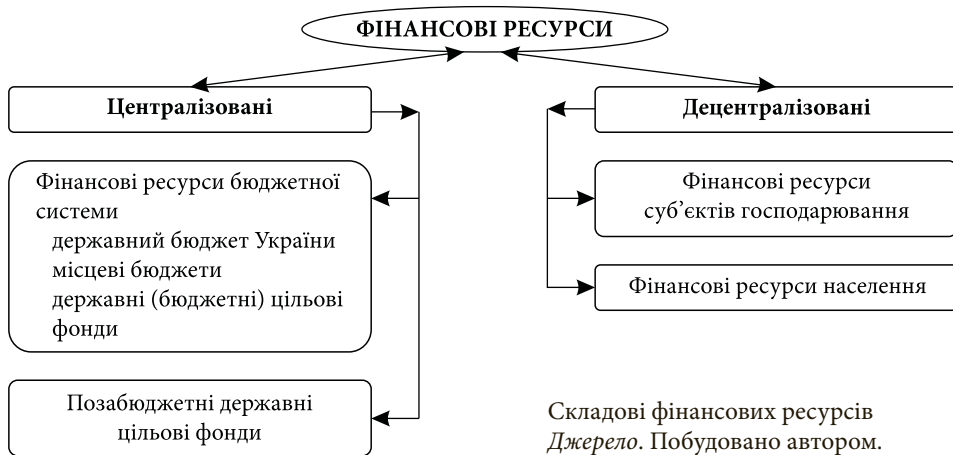
Управління фінансовими ресурсами за воєнного стану суттєво відрізняється від умов мирного часу, а отже, дане питання потребує особливої уваги з боку не тільки політиків, практиків, а й науковців щодо формування обсягів надходжень у бюджет, якісного управління, раціонального розподілу і ефективного використання коштів. Цим визначається актуальність даного дослідження.

Питання управління фінансовими ресурсами досліджував цілий ряд учених, зокрема В. Федосов, К. Павлюк, Ю. Коваль, О. Василик, А. Загородній, Г. Вознюк, Г. Кучер [1—6] та інші. Проте в умовах воєнного стану підходи в управлінні фінансовими ресурсами суттєво відрізняються від звичайних методів, способів управління і використання фінансових ресурсів. Зазначені виклики зумовлюють проведення ґрунтовних наукових досліджень, аналіз процесів з урахуванням специфіки дії воєнного стану.

Отже, **мета статті** — розглянути особливості управління фінансовими ресурсами в умовах воєнного стану на основі аналізу бюджетних показників за дев'ять місяців 2022 р.

Фінансові ресурси — необхідна умова забезпечення процесу розширеного відтворення в усіх його формах і на всіх стадіях. Джерелом формування фондів фінансових ресурсів є валовий внутрішній продукт. Переважна частка ВВП створюється за рахунок доходу (прибутку), відрахувань на соціальне страхування та інші потреби, а також із заробітної плати, податків, зборів і платежів, які здійснює населення. У його структурі значну питому вагу становлять непрямі податки. Формування ВВП як основи фінансових ресурсів відбувається через механізм грошового вираження новоствореної доданої вартості, яка проявляється у відповідних податках, зборах, інших платежах. Частину грошового вираження переносить вартість амортизаційних відрахувань основних фондів тощо.

Фінансові ресурси перебувають у різноманітних децентралізованих і централізованих фондах, зокрема: **населення** (у формі заощаджень, вкладів (депозитів) банківської системи та інших фінансових установ); **суб'єктів господарювання** (підприємств, організацій) різних форм власності та видів економічної діяльності, а також **держави** (рис.). Фінансові ресурси останньої зосереджено у відповідних органах управління, які виступають від її імені в межах бюджетної системи, у тому числі державних фінансових установ (Національного банку України, страхових органів, державних кредитних інституцій тощо).

Фінансові ресурси формуються при виробництві матеріальних цінностей (для задоволення духовних і фізичних потреб людини), проте відокремлюються від них і забезпечують першочерговий рух, тобто рух створених матеріальних цінностей передуює рух фінансових ресурсів як відображення їх вартості. Вартість фінансових ресурсів трансформується у ВВП, а потім шляхом розподілу й перерозподілу переміщується в різні децентралізовані й централізовані фонди, впливаючи у такий спосіб як складова економічного механізму на процес розширеного відтворення.

Фінансові ресурси як носій матеріальних цінностей є важливим носієм фінансових відносин, що дає змогу їх виокремити (за цією особливістю) із сукупності інших економіко-фінансових категорій. На жаль, у економічній літературі не прописано сутність їх змісту, методи, способи впливу на ефективність господарської діяльності. Так само відсутнє чітке визначення терміна серед науковців. Хоча варто зазначити, що питання фінансових ресурсів досліджують багато вчених.

В.М. Федосов і С.І. Юрій розглядають фінансові ресурси як «...сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання», що «...характеризують фінансовий стан економіки і водночас є джерелом її розвитку, формуються за рахунок різних видів грошових доходів, надходжень, відрахувань, а використовуються на розширене відтворення, матеріальне стимулювання, задоволення соціальних та інших потреб суспільства» [1, с. 87].

На думку К.В. Павлюк, фінансові ресурси — це грошові нагромадження і доходи, які створюються в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення й задоволення інших суспільних потреб [2, с. 24]. Ю. Коваль вважає, що фінансові ресурси держави — це кошти, які перебувають у розпорядженні держави і суб'єктів господарювання, трансформуються через відповідні фонди з метою виконання державою її основних функцій [3, с. 58]. Це визначення цілком підтримує і О.Д. Василик [4, с. 76]. Автори Фінансово-економічного словника А.Г. Загородній і Г.Л. Вознюк зазначають, що фінансові ресурси — сукуп-

ність коштів, які перебувають у розпорядженні держави і суб'єктів господарювання і є джерелом їх виробничого й соціального розвитку. Вони (фінансові ресурси) характеризують фінансовий стан економіки і поділяються на централізовані (створюються на рівні держави) і децентралізовані (створюються на рівні підприємств, організацій, об'єднань). Основним джерелом їх формування є валовий національний продукт. Методами, за допомогою яких держава може мобілізувати фінансові ресурси, є: стягнення податків, відрахування частини прибутку державних підприємств, відрахування на соціальне страхування та інші види відрахувань до централізованих фондів, продаж державою цінних паперів і свого майна, одержання кредитів, емісія грошей [5, с. 496].

Згідно з думкою О.Д. Василика, питома частка фінансових ресурсів є вираженням новоствореної вартості, яка формується за рахунок прибутку, відрахувань з податків, зборів, платежів і заробітної плати населення на соціальне страхування та інші суспільні потреби.

Вплив фінансових ресурсів на процес розширеного відтворення відбувається там і тоді, коли здійснюється процес створення і використання фінансових ресурсів. Їх економічна природа і роль визначаються структурою форм створення і напрямів використання. Саме останні відображають їх роль у регулюванні економічної діяльності держави. Важливою характерною рисою фінансових ресурсів є те, що вони, на відміну від коштів, виражають не зміну форм вартості, а фінансовий результат процесу відтворення і водночас свідчать про наявні можливості економічного й соціального розвитку [4, с. 84].

Г.В. Кучер вважає, що наявність фінансових ресурсів визначає фінансову базу суб'єктів економічних відносин і країни в цілому, умови господарювання і механізм регулювання та фінансового забезпечення реалізації фінансової політики, характеризує стан, ступінь і результативність економічного розвитку, а також джерела їх формування [6, с. 31].

Рівень розподілу і перерозподілу ВВП залежить від фіскальної системи країни, що впливає на структуру фінансових ресурсів, які за нею поділяються на ті, що утворюються як первинний розподіл новоствореної вартості, тобто за рахунок прибутку, амортизаційних і соціальних відрахувань, і ті, які формуються в результаті розподілу й перерозподілу новоствореної вартості за рахунок прямих і непрямих податків, приросту довгострокових вкладів громадян, доходів від зовнішньоекономічної діяльності тощо. На структуру фінансових ресурсів впливає фіскальна система країни і ті зміни, що в ній відбуваються, особливо в умовах воєнного стану. Таким чином, за допомогою податків справляється вплив на величину і розмір первинного перерозподілу фінансових ресурсів.

Узагальнивши теоретичні підходи вчених щодо механізму створення, особливостей функціонування і визначення терміна «фінансові ресурси», а також дослідивши специфіку їх формування в умовах воєнного стану, пропонуємо таке визначення: фінансові ресурси — це кошти, створені в процесі матеріального виробництва, які трансформуються через розподіл і перерозподіл ВВП, акумулюються державою з внутрішніх і зовнішніх джерел (залучених і позикових) і розміщуються в різних фондах для задоволення пот-

реб суспільства, виконання основних функцій держави й забезпечення процесу безперервного розширеного відтворення, у тому числі шляхом подальшої їх трансформації у інші види ресурсів.

Ефективне управління фінансовими ресурсами є важливою складовою фінансового планування діяльності підприємств, організацій, функціонування домогосподарств і державного сектору в цілому. Під терміном «управління фінансовими ресурсами» слід розуміти комплекс заходів, спрямованих на використання фінансів як вагомого важеля впливу на процес розширеного суспільного відтворення. Такий вплив має кількісні й якісні показники, що характеризують ефективність процесу управління. Кількісний відображає рівень доходів бюджетів усіх рівнів, що є свідченням обмежень чи, навпаки, стимулювання розвитку; якісний — демонструє ступінь зацікавленості в нарощуванні фінансових ресурсів. Управління фінансовими ресурсами виникає в процесі руху коштів, досягнення мети, здійснення впливу на об'єкт управління за допомогою методів, способів і важелів фінансового механізму. Таким чином, управління фінансовими ресурсами є не самоціллю, а лише інструментом досягнення завдань, мети, визначених фінансовою політикою держави.

В умовах воєнного стану управління фінансовими ресурсами має певні особливості, які відрізняються від тих, які зазвичай присутні в мирний час. Так, згідно з положеннями бюджетного законодавства, щоб змінити показники доходів і видатків бюджету в мирний час, необхідно внести зміни до закону про державний бюджет і у відповідні нормативно-правові акти. Практика свідчить, що дана процедура іноді триває не тижнями, а навіть місяцями.

З початком російського вторгнення обставини змінились, оскільки набули чинності норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану»¹. Отже, підходи в управлінні фінансовими ресурсами теж змінилися. Тепер, згідно з положеннями Бюджетного кодексу України (БКУ), уряду не потрібен парламент для прийняття рішення щодо перерозподілу бюджетних коштів, оскільки Кабінет Міністрів України на власний розсуд розпоряджається фінансовими ресурсами відповідно до першочергових потреб. Таким чином, функціонування економіки країни в умовах війни передбачає впровадження низки заходів, у тому числі тих, які розширюють повноваження не лише Кабінету Міністрів України, а й органів місцевого самоврядування щодо прийняття відповідних нормативно-правових актів і перерозподілу бюджетних коштів відповідно до наявної потреби або пріоритетності використання.

Так, згідно з ухваленою урядом Постановою², визначено особливості формування і виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану. Зокрема, формування місцевих бюджетів і забезпечення безперебійного функціонування установ і закладів бюджетної сфери, комунальних підприємств

¹ Про правовий режим воєнного стану. Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

² Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України № 252 від 11.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text>

здійснюються відповідно до бюджетного законодавства з урахуванням таких особливостей:

- органи місцевого самоврядування, їх виконавчі органи, місцеві держадміністрації, військово-цивільні адміністрації продовжують здійснювати бюджетні повноваження;
- виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві держадміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації здійснюють управління місцевими фінансами відповідно до потреб і особливостей воєнного стану;
- місцеві фінансові органи забезпечують складання проєктів місцевих бюджетів відповідно до вимог Бюджетного кодексу України;
- Державна казначейська служба забезпечує розрахунково-касове обслуговування місцевих бюджетів і складання звітності про виконання місцевих бюджетів із застосуванням електронних носіїв;
- тимчасово, на період до припинення чи скасування воєнного стану, перевірки Державною аудиторською службою щодо виконання місцевих бюджетів не проводяться, а розпочаті перевірки зупиняються³.

Таким чином, виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану має певні особливості, зокрема: ст. 55 Бюджетного кодексу України (захищені видатки) не застосовується; перерахування реверсної дотації до державного бюджету з місцевих бюджетів територій, на яких запроваджено воєнний стан, Державним казначейством не здійснюється; перерахування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам населених пунктів на тимчасово неконтрольованій території Державним казначейством не здійснюється; відповідною Постановою⁴ визначено пріоритетність і черговість проведення Державним казначейством видатків; затверджено Тимчасовий порядок виділення й використання коштів з резервного фонду бюджету (виділення коштів з резервного фонду бюджету здійснюється за рішенням місцевої державної адміністрації, військової адміністрації, виконавчого органу відповідної ради).

Органи місцевого самоврядування, їх виконавчі органи, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації продовжують здійснювати бюджетні повноваження, а в разі утворення військових адміністрацій такі повноваження здійснюють саме вони. Військові адміністрації приймають рішення про внесення змін до рішення про місцевий бюджет; здійснюють перерозподіл видатків, включаючи резервний фонд бюджету, додаткові дотації та субвенції, у межах загального обсягу бюджетних призначень головного розпорядника бюджетних коштів, без погодження відповідною комісією. Військові адміністрації можуть затверджувати місцеві бюджети, складені місцевими фінансовими органами, а також приймати рішення про передачу коштів між місцевими бюджетами без укладання договорів, але з погодженням з Мінфіном, якщо передача здійснюється до бюджету іншої області або бюджету Києва.

³ Там само.

⁴ Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України № 590 від 09.06.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>

Виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану дозволило перевищення обсягу резервного фонду бюджету понад 1% обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету. Крім того, у разі неможливості створення місцевого фінансового органу його повноваження може виконувати начальник військової адміністрації.

Українська влада активно зреагувала на військове вторгнення РФ, оперативного ухваливши низку управлінських рішень щодо спрощення процедур в управлінні й використанні фінансових ресурсів. Так, Верховна Рада України ухвалила закони, які регулюють особливості оподаткування і подання звітності в умовах воєнного стану. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану»⁵ передбачено: у випадку відсутності у платника податків можливості своєчасно виконати свій податковий обов'язок, зокрема, щодо дотримання термінів сплати податків і зборів, подання звітності, у тому числі звітності, передбаченої п. 46.2 ст. 46 Податкового кодексу України (ПКУ), реєстрації у відповідних реєстрах податкових або акцизних накладних, розрахунків коригування, подання електронних документів, що містять дані про фактичні залишки пального і обсяг обігу пального або етилового спирту тощо, платники податків звільнюються від передбаченої ПКУ відповідальності з обов'язковим виконанням таких обов'язків протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні; податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються; платники податків, які у зв'язку з наслідками їх безпосередньої участі у воєнних діях не дотрималися визначених цим пунктом термінів виконання податкових обов'язків, звільнюються від відповідальності, передбаченої ПКУ за невиконання податкових обов'язків, за умови виконання таких обов'язків протягом одного місяця з дня закінчення дії наслідків, які унеможливили виконання таких обов'язків; сума відшкодування вартості пального, витраченого при наданні послуг з перевезення для забезпечення потреб Збройних Сил України і підрозділів територіальної оборони, не включається до складу оподаткованого доходу фізичних осіб, які надають такі послуги.

З метою збереження робочих місць, зниження фіскального тягаря держава знизила податки, зокрема відсоткову ставку єдиного податку до 2% для платників єдиного податку 3 групи (замість 5% з обороту або 3% і ПДВ). До того ж, поряд з іншими податковими нововведеннями, з 1 квітня 2022 р. запроваджено спрощену систему оподаткування, обліку й звітності (із звільненням від сплати податку на прибуток підприємств, ПДВ і деяких інших платежів) для підприємств і суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 10 млрд грн (без обмеження щодо кількості осіб, які перебувають з ними в трудових відносинах).

Внесено зміни до ч. 3 ст. 24 Бюджетного кодексу України, якими дозволено перевищення обсягу резервного фонду бюджету понад 1% від обсягу

⁵ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану. Закон України № 2118-ІХ від 03.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#n25>

видатків загального фонду відповідного бюджету⁶. В умовах воєнного стану держава дуже виважено й обережно здійснює видатки як з державного, так і з місцевих бюджетів. Капітальні видатки і видатки розвитку скорочено і направлено до резервного фонду бюджету (близько 140 млрд грн), обмежено фінансування поточних і захищених статей видатків (зарплата бюджетникам, комунальні послуги, закупівля ліків, енергоносіїв тощо). Крім того, відповідною Постановою⁷ видатки місцевих бюджетів зосереджено на реалізації програм і заходів з організації та діяльності добровольчих формувань територіальної оборони, підтримки евакуйованих і/або внутрішньо переміщених осіб. До того ж, у I півріччі 2022 р. 13,44% акцизного податку з пального надходили до місцевих бюджетів відповідно до часток продажів у II півріччі 2021 р. За понесені витрати на оплату комунальних послуг об'єктами (будівлями) комунальної власності, де розміщувалися чи розміщуються внутрішньо переміщені особи, передбачено компенсацію на безоплатній основі місцевим бюджетам з резервного фонду державного бюджету.

Таким чином, в умовах війни змінилася фінансова політика України, фінансові ресурси перенаправлено на пріоритетні вектори, згідно з положеннями відповідної Постанови⁸. Отже, у першу чергу здійснюються видатки на національну безпеку і оборону, реалізацію заходів правового режиму воєнного стану, обладнання робочих місць для виконання функціональних обов'язків оперативним складом пунктів управління в можливих місцях розгортання Ставки Верховного Головнокомандувача, матеріально-технічне, транспортне, соціально-побутове та інше забезпечення діяльності Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Офісу Президента України.

Розпочата РФ війна проти України, у тому числі здійснювані з 10 жовтня 2022 р. ракетні обстріли Києва, Одеси, Львова, Харкова, Тернополя, Запоріжжя та інших українських міст, призвели до втрати станом на 23 листопада 2022 р. 50% енергосистеми країни. Значних руйнувань зазнали інші об'єкти критичної інфраструктури — соціальної, дорожньої, газової, промислових підприємств, житлового фонду тощо.

Війна завдала глибоких морально-психологічних втрат населенню. Заподіяна шкода і збитки від неї не можуть бути компенсовані лише за рахунок фінансових ресурсів держави. Тому Кабінет Міністрів України, взявши до уваги масштаб понесених втрат, ухвалив відповідну Постанову⁹, якою встановлено напрями і процедуру визначення шкоди і збитків, завданих

⁶ Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України. Закон України № 2134-IX від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#n5>

⁷ Про внесення змін до Порядку зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до загального фонду відповідних бюджетів місцевого самоврядування. Постанова Кабінету Міністрів України № 246 від 09.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D0%BF#Text>

⁸ Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України № 590 від 09.06.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>

⁹ Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України № 326 від 20.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

Україні збройною агресією РФ. Згідно з її положеннями, відповідальне міністерство (відомство), до сфери управління якого входять ті чи інші питання, повинне в шестимісячний термін затвердити своїм наказом методику визначення шкоди і збитків Україні внаслідок заподіяних війною руйнувань. Зазначені заходи дадуть можливість витребувати від країни-агресорки репарації за заподіяні збитки і шкоду й тим самим знизити тиск на фінансові ресурси країни, оскільки держава самотужки не спроможна задовольнити такий обсяг суспільної потреби у фінансових ресурсах на відбудову руйнувань і післявоєнне відновлення України.

З початком воєнних дій на території України різко впали доходи бюджету, що негативно позначилося на спроможностях уряду забезпечити виконання функцій держави, у тому числі щодо захисту країни, оскільки низка вітчизняних підприємств припинила свою роботу. Міжнародний досвід говорить, що кожна країна, перебуваючи в аналогічних умовах, формує власний алгоритм наповнення бюджету. Так, Німеччина після закінчення Другої світової війни застосовувала примусові податки на доходи і майно, які склали основу бюджетних надходжень. Подібну практику використовувала і Японія. На нашу думку, ефективними напрямками пошуку додаткових резервів є перегляд договорів оренди за користування об'єктами нерухомості, землею, підвищення податкових ставок на предмети розкоші й використання надр, інших природно-економічних, рекреаційних ресурсів у кожному регіоні країни; створення нових робочих місць, у тому числі завдяки релокації підприємств і залученню трудового потенціалу ВПО, запровадження туристичного збору, підвищення плати за паркування автомобілів, військового збору тощо.

Для більш повного й об'єктивного аналізу стану формування фінансових ресурсів в умовах дії воєнного стану проаналізуємо доходи і видатки зведеного і державного бюджетів за дев'ять місяців 2022 р. (табл. 1).

Як видно з даних табл. 1, у січні — лютому 2022 р. загальне сальдо зведеного і державного бюджетів України було додатним, тобто бюджети виконували-

Таблиця 1. Динаміка доходів і видатків зведеного і державного бюджетів України за дев'ять місяців 2022 р., млн грн

Місяці	Зведений бюджет			Державний бюджет		
	доходи	видатки	профіцит (+), дефіцит (-)	доходи	видатки	профіцит (+), дефіцит (-)
Січень	117 137,4	83 707,7	+30 674,6	89 303,0	70 648,1	+15 887,8
Лютий	271 269,0	221 192,7	+48 370,7	208 359,3	182 993,8	+23 736,9
Березень	418 465,8	447 336,9	-31 311,5	328 956,7	383 100,6	-56 125,7
Квітень	527 895,0	641 875,0	-115 673,6	412 559,6	558 752,4	-147 432,1
Травень	669 315,8	884 013,9	-214 962,5	520 014,8	784 213,9	-264 002,5
Червень	808 086,5	1 115 649,8	-348 894,6	628 193,3	1 036 725,5	-408 420,5
Липень	1 022 509,4	1 366 385,5	-344 289,8	806 980,3	1 218 507,3	-411 505,4
Серпень	1 283 822,8	1 620 715,5	-337 099,4	1 031 459,5	1 450 245,7	-418 558,7
Вересень	1 537 743,0	1 944 418,4	-407 408,2	1 251 823,1	1 746 859,5	-495 342,9

Джерело. Складено автором за: Зведений бюджет України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/> (дата звернення: 14.11.2022).

ся з профіцитом. Проте починаючи з березня, а саме після російського вторгнення і припинення економічної діяльності низки українських підприємств, дефіцит як зведеного, так і державного бюджетів суттєво зріс. У вересні порівняно з березнем дефіцит по зведеному бюджету збільшився на 376 096,7 млн грн, або у 13 разів, а по держбюджету — на 439 217,2 млн грн, або у 8,8 разу. Наприклад, дефіцит державного бюджету в березні 2022 р. становив 80,6 млрд грн, у травні — 113,4 млрд, а у червні — 134,9 млрд грн. Такий стан зумовив суттєве посилення в наповненні бюджету значення фіскального простору, зокрема податків і зборів. На покриття щомісячного дефіциту державного бюджету України уряду необхідно 5 млрд дол. Так, у травні 2022 р. ефективною була практика використання фінансів від військових облігацій і ресурсів Національного банку України з додатковим залученням кредитів від міжнародних фінансових організацій, а також двосторонніх кредитів і грантів [7].

В умовах воєнного стану є потреба в удосконаленні методів фінансування, які нині призводять до значного зниження ефективності системи регулювання державою економічного розвитку. З огляду на це, у такій ситуації уряду необхідно обирати, який з методів є релевантнішим: збільшення податків, здійснення внутрішніх запозичень у населення чи емісія грошей.

Для збільшення дохідної частини бюджету уряд вдався до непопулярних заходів і попросив Національний банк України та інші державні підприємства достроково перерахувати податок на прибуток 2021 р. до бюджету. Це забезпечило виконання березневого плану доходів бюджету на 93% за рахунок надходження 19 млрд грн від НБУ, 28 млрд грн від ПриватБанку і 2,3 млрд грн від «Нафтогаз України». У цілому в березні 2022 р. державні підприємства переказали 32,5 млрд грн дивідендів¹⁰. Такий крок допоміг утримати стабільність системи державних фінансів і фінансової системи в цілому, дав упевненість усім учасникам бюджетного процесу і кредиторам, що ситуація під контролем і уряд робить усе можливе, аби уникнути колапсу. Водночас непопулярність цих заходів пояснюється тим, що ці кошти, відповідно до плану, повинні були надійти до бюджету у квітні — червні, натомість пришвидшене отримання цих платежів лише засвідчило скрутне становище з наповненням бюджету в наступні місяці. Отже, виправити ситуацію в умовах непередбачуваного зростання дефіциту бюджету й відсутності внутрішніх джерел наповнення казни могли лише зовнішні запозичення.

З цього приводу Міністр фінансів України С. Марченко зазначив, що основним викликом фінансовій системі країни стали суттєве збільшення видатків на оборону і одночасне значне зменшення податкових надходжень через війну. Тому без фінансової підтримки міжнародних партнерів війна РФ проти України триватиме довше і завдасть більших економічних збитків¹¹. І дійсно, міжнародна підтримка допомогла покрити дефіцит бюджету, стабілізувала фінан-

¹⁰ Вінокуров Я. Що з державними фінансами та чи вистачить Україні грошей. Роз'яснення. *Економічна правда*. 2022. 05 квіт. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/5/685230/> (дата звернення: 05.11.2022).

¹¹ Сергій Марченко для Wall Street Journal: Підтримка міжнародних партнерів пришвидшує перемогу України. *Урядовий портал*. 2022. 15 сер. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/serhiimarchenko-dlia-wall-street-journal-pidtrymka-mizhnarodnykh-partneriv-pryshvydshuieperemohu-ukrainy> (дата звернення: 07.11.2022).

сову систему, посилила впевненість уряду в тому, що, незважаючи на війну, вдасться й надалі утримувати ситуацію під контролем для безперервного функціонування системи державних фінансів і всієї фінансової системи країни, забезпечити фінансування важливих військових, економічних, соціальних завдань, критичних видатків. Так, за дев'ять місяців 2022 р. від зовнішніх кредиторів, насамперед від Європейського Союзу, Уряду Канади, Міжнародного валютного фонду, надійшло 273 млрд грн, що на 148,5 млрд грн, або на 35%, менше від плану¹². За даними Рахункової палати України, надходження від запозичень у січні — вересні 2022 р. дорівнювали 749 млрд грн, або 87% плану, зокрема, внутрішні запозичення становили 476 млрд грн, або 108% плану. Від розміщення ОВДП вдалося залучити 37 млрд грн, або на 8% більше плану. При цьому 66% запозичень на внутрішньому ринку отримано за рахунок придбання НБУ військових облігацій на суму 315 млрд грн¹³.

В умовах війни бюджетні витрати зростають швидше, ніж доходи бюджетів, що посилює ризики для фінансової стабільності. Отже, у такій ситуації основне завдання органів влади не розпорошувати фінансові ресурси, а, навпаки, зосереджувати їх на важливих, пріоритетних напрямках забезпечення обороноздатності країни, гуманітарних і соціальних програмах підтримки тимчасово переміщених осіб та інших першочергових заходах. З метою вирішення питання наповнення бюджету Верховна Рада України 9 липня 2022 р. внесла зміни до Державного бюджету України і збільшила видатки на майже 81 млрд грн, більша частина яких направлена на виплати пенсій, допомоги переселенцям і субсидій. Збалансувати видатки планується за рахунок зовнішніх і внутрішніх запозичень у сумі 79,4 млрд грн, а також інших надходжень від Європейського Союзу в сумі 1,5 млрд грн¹⁴.

Аналіз виконання державного бюджету України за 9 місяців 2022 р. показав, що план доходів загального фонду перевиконано на 205,5 млрд грн, або на 23%, насамперед за рахунок 320 млрд грн міжнародної допомоги у вигляді грантів. Найбільше планові доходи були перевищені за рахунок:

- ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування — на 38 млрд грн, або 29%;
- рентної плати за користування надрами загальнодержавного значення — на 11 млрд грн, або 21%;
- акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) — на 5 млрд грн, або 44 %.

Проте планові показники окремих доходів загального фонду не виконано загалом на 200 млрд грн, зокрема, за:

- ПДВ з ввезених на митну територію України товарів — на 132 млрд грн, або 43,5%;
- податком на прибуток підприємств — на 30 млрд грн, або 25%;

¹² Валерій Пацкан: Планові показники надходжень держбюджету за 9 місяців 2022 року перевиконані на 88 млрд грн. *Рахункова палата*. 2022. 10 лис. URL: <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1434> (дата звернення: 23.11.2022).

¹³ Там само.

¹⁴ Шрамко Ю. Видатки бюджету збільшили на 81 млрд грн: лівова доля — на пенсії, виплати переселенцям та субсидії. *UNN*. 2022. 09 лип. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1984974-vidatki-byudzhetu-zbilshili-na-81-mlrd-grn-levova-dolya-na-pensiyi-viplati-pereselentsyam-ta-subsidiyi> (дата звернення: 09.11.2022).

- акцизним податком з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) — на 11 млрд грн, або 21,5%;
- ввізним митом — на 7 млрд грн, або 40%;
- податком і збором на доходи фізичних осіб — на 3 млрд грн, або 3%¹⁵.

Управління охоплює весь процес мобілізації і використання фінансових ресурсів стосовно доцільності й обґрунтованості здійснення операцій на всіх рівнях — від державного до місцевих бюджетів. Успіх процесу управління у сфері фінансових ресурсів значною мірою залежить від достатності фінансового забезпечення бюджетів. Найважливішим завданням управління є визначення обсягів, джерел і форм залучення фінансових ресурсів для забезпечення повноти виконання функцій держави, інших суспільних потреб. Зазвичай їх формування здійснюється за рахунок різних джерел.

Аналіз доходів державного і місцевих бюджетів за дев'ять місяців 2022 р. (табл. 2) дозволив ширше розглянути це питання. Як видно з даних табл. 2, найбільше коштів до державного бюджету надійшло у вигляді міжнародних грантів (дарунків), ПДВ з ввезених і вироблених товарів, власних надходжень установ, податку з доходів фізичних осіб і податку на прибуток підприємств.

У 2022 р. Міністерство фінансів України планувало зібрати 405 млрд грн ПДВ, 76 млрд грн акцизу (алкоголь, сигарети, енергоносії), 37,5 млрд грн мита. У цілому лише непрямі податки з імпортованих товарів повинні були скласти майже 520 млрд грн — 40% усіх доходів бюджету¹⁶. Війна вплинула на планові показники доходів бюджету, змінила джерела, обсяг і структуру бюджетних надходжень.

До місцевих бюджетів найбільший обсяг доходів надійшов у вигляді податку з доходів фізичних осіб — 188,5 млрд грн, субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам — 85,3 млрд грн, єдиного податку — 33,6 млрд грн, податку на майно — 26,2 млрд грн. Детальний аналіз доходів у розрізі державного і місцевих бюджетів дає можливість побачити розширену структуру за джерелами і частку кожного виду надходжень у формуванні обсягу фінансових ресурсів в умовах воєнного стану. Так, за дев'ять місяців 2022 р. найбільшу частку надходжень до державного бюджету становили міжнародні гранти (дарунки) — 25,6% (320,1 млрд грн), ПДВ з ввезених товарів — 13,7% (170,9 млрд грн), ПДВ з вироблених товарів — 13,6% (170,2 млрд грн), інші надходження — 8,7% (108,4 млрд грн), податок і збір на доходи фізичних осіб — 8,3% (104,2 млрд грн), податок на прибуток підприємств — 7% (88,2 млрд грн), рента за загальнодержавні надра — 4,9% (61,2 млрд грн), частина чистого прибутку державних і комунальних підприємств — 3,7% (45,8 млрд грн); акциз з вироблених товарів — 3,3% (41,5 млрд грн), акциз з ввезених товарів — 2,2% (27,9 млрд грн), надходження від платних послуг — 1,9% (23,6 млрд грн), кошти НБУ — 1,5% (18,8 млрд грн). Отже, у цілому за дев'ять місяців 2022 р. до держбюджету надійшло 1251,8 млрд грн (+35,4%).

¹⁵ Валерій Пацкан: Планові показники надходжень держбюджету за 9 місяців 2022 року перевиконані на 88 млрд грн. *Рахункова палата*. 2022. 10 лис. URL: <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1434> (дата звернення: 23.11.2022).

¹⁶ Вінокуров Я. Що з державними фінансами та чи вистачить Україні грошей. Роз'яснення. *Економічна правда*. 2022. 05 квіт. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/5/685230/> (дата звернення: 05.11.2022).

Таблиця 2. Надходження до державного і місцевих бюджетів за дев'ять місяців 2022 р., млрд грн

Види надходжень	Бюджети (загальний і спеціальні фонди з трансфертами)	
	державний	місцеві
Міжнародні гранти (дарунки)	320,1	0,2
Податок з доходів фізичних осіб	104,2	188,5
ПДВ з ввезених товарів	170,9	—
ПДВ з вироблених товарів	170,2	—
Інші власні надходження установ	108,4	5,8
Податок на прибуток підприємств	88,2	10,4
Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	—	85,3
Рентна плата за надра загальнодержавного значення	61,2	5,8
Частина прибутку державних або комунальних підприємств	45,8	0,2
Акциз з вироблених товарів	41,5	0,3
Єдиний податок	—	33,6
Акциз з ввезених товарів	27,9	1,0
Надходження за платні послуги	23,6	3,5
Податок на майно	—	26,2
Надходження в рамках міжнародної допомоги	21,8	0,02
Кошти НБУ	18,8	—
Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам	—	17,0
Ввізне мито	14,4	—
Роздрібний акциз (5%)	—	7,0
Збори на пенсійне страхування	6,3	—
Кошти, що надійшли з інших бюджетів	5,6	—
Субвенції між місцевими бюджетами	—	4,4
Екологічний податок	2,5	1,2
Інші надходження	3,0	0,6
Плата за адміністративні послуги	1,0	2,4

Джерело. Складено автором за: Аналіз виконання державного та місцевих бюджетів за 9 місяців 2022 року. *Децентралізація*. 2022. 11 лис. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15748>

Що стосується доходів місцевих бюджетів, то майже половину (47%, або 188,5 млрд грн) усіх надходжень за січень — вересень 2022 р. склали податок і збір на доходи фізичних осіб; субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам становили 21,3% (85,3 млрд грн), єдиний податок — 8,4% (33,6 млрд грн), податок на майно — 6,5% (26,2 млрд грн), дотації з державного бюджету місцевим бюджетам — 4,3% (17 млрд грн). Податок на прибуток підприємств сформував 2,6% (10,4 млрд грн), роздрібний акциз — 1,8% (7 млрд грн), рента за загальнодержавні надра — 1,5% (5,8 млрд грн), інші надходження — 0,3% (1 млрд грн). Таким чином, за січень — вересень 2022 р. до місцевих бюджетів надійшло 400,6 млрд грн (+0,9%).

Розмір (обсяг) фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів за дев'ять місяців 2022 р. дає нам загальне бачення і розуміння стану наповнення

бюджетів і демонструє реальні можливості виконання фінансових зобов'язань усіх рівнів бюджетів, які постали перед країною в ці важкі часи. Зазвичай на податкові надходження припадає найбільша частка бюджетних доходів, і вони формують базис для виконання державними інституціями функціональних повноважень. Проте в нинішній ситуації видно, що їх роль зменшилася, натомість істотно зросло значення грантів від урядів іноземних держав і міжнародних фінансових організацій. Крім того, обсяг податків у фінансових ресурсах є відображенням стану фінансової системи країни. Належний обсяг фінансових ресурсів зосереджений у бюджетах усіх рівнів, посилює впевненість будь-якого органу влади, стабілізує платоспроможність, забезпечує стійкість державних фінансів, фінансової системи в цілому, утверджує фінансову незалежність, що є надзвичайно важливим в умовах воєнного стану.

З початку російського вторгнення спостерігався параліч роботи практично всіх галузей економіки і фактично була призупинена приватизація державного майна, що стало додатковим дестабілізуючим фактором впливу на рівень доходів бюджету. За підсумками трьох кварталів 2022 р., надходження від приватизації державного майна були меншими за план на 6 млрд грн, або на 95%¹⁷. Таким чином, відсутність коштів від приватизації негативно вплинуло на загальний розмір бюджетних надходжень і формування обсягу видатків.

Якщо проаналізувати видатки державного і місцевих бюджетів, то побачимо реальну ситуацію із зміною фінансової політики, яка дістала відображення в направленні фінансових ресурсів і віддзеркалює обставини, що склалися в країні після російського вторгнення (табл. 3). Направлення фінансових ресурсів як елемент фінансового управління, тобто організація фінансових потоків, — це інструмент реалізації таких характеристик фінансових ресурсів, як можливість країни до мобілізації коштів, трансформація форм існування, здатність до розширеного відтворення і приросту. Управління фінансовими потоками в процесі виконання бюджету є одним з найскладніших і одночасно найактуальніших завдань.

Як видно з даних табл. 3, основний тягар потреб захисту країни покладено на державний бюджет, оскільки переважна частина бюджетних видатків витрачається на забезпечення обороноздатності країни — 700,6 млрд грн, соціальне забезпечення населення — 312,7 млрд грн, здійснення державою своїх основних функцій — 239,2 млрд грн, а також забезпечення громадського порядку, безпеки і реалізації повноважень судової гілки влади — 276 млрд грн. На місцеві бюджети покладено функції забезпечення освітнього процесу. Обсяг цих видатків становить 159,4 млрд грн, що перевищує показник державного бюджету на 118,8 млрд грн. Серед значних обсягів видатків місцевих бюджетів слід відзначити: загальнодержавні функції — 43,5 млрд грн, економічну діяльність — 30,2 млрд грн, житлово-комунальне господарство — 23,3 млрд грн, соціальне забезпечення — 18,6 млрд грн, охорону здоров'я — 17 млрд грн тощо.

Дані табл. 3 дають підстави зазначити, що в умовах воєнного стану основні, пов'язані із захистом країни видатки повністю, а виконання загаль-

¹⁷ Валерій Пацкан: Планові показники надходжень держбюджету за 9 місяців 2022 року перевиконані на 88 млрд грн. *Рахункова палата*. 2022. 10 лис. URL: <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1434> (дата звернення: 23.11.2022).

нодержавних функцій, забезпечення правопорядку, соціальне забезпечення тощо частково здійснюються з державного бюджету України. Так, загальнодержавні функції, соціальний захист фінансуються в тому числі й за рахунок коштів місцевих бюджетів, хоча в менших обсягах. Місцеві бюджети також забезпечують значний обсяг фінансування освіти і всього житлово-комунального господарства країни.

Аналіз видатків за бюджетними програмами в розрізі державного і місцевих бюджетів наочно демонструє нам завдання і виклики, що постали перед державою в умовах війни (табл. 4).

Як видно з даних табл. 4, кошти місцевих бюджетів витрачаються на фінансування дошкільної і загальної середньої освіти, що здійснюється за рахунок як власних коштів, так і освітньої субвенції з державного бюджету. Крім того, сума в розмірі 27,3 млрд грн забезпечує роботу органів місцевого самоврядування. Натомість, сектор безпеки, виплата пенсій, допомога внутрішньо переміщеним особам, компенсації, грошове забезпечення тощо фінансуються за рахунок коштів державного бюджету України.

В умовах воєнного стану ефективне управління, пов'язане з раціональним розподілом і використанням фінансових ресурсів, є необхідною умовою виживання держави, формування потенціалу їх розвитку в майбутньому для забезпечення процесу відновлення країни. Нераціональний розподіл і неефективне використання фінансових ресурсів перетворюються на додатковий тягар для бюджету, що послаблює спроможності держави чинити опір окупантам, не лише призводить до перевитрат обмежених фінансових ресурсів, а й справляє значний тиск на фінансово-бюджетну систему, спричиняє зростання дефіциту і необхідності запозичень, впливає на обсяг державного боргу.

Так, на обслуговування державного боргу з бюджету виділено 106,1 млрд грн (табл. 4). Слід зазначити, що борг держави є суттєвою перешкодою, яка

Таблиця 3. Основні видатки державного і місцевих бюджетів за галузями за дев'ять місяців 2022 р., млрд грн

Сфери	Бюджети (загальний і спеціальні фонди)	
	державний	місцеві
Оборона	700,6	—
Соціальне забезпечення	312,7	18,6
Загальнодержавні функції	239,2	43,5
Порядок, безпека і суди	276,0	4,9
Освіта	40,6	159,4
Охорона здоров'я	127,5	17,0
Економічна діяльність	37,0	30,2
Житлово-комунальне господарство	—	23,3
Духовний і фізичний розвиток	7,6	15,3
Охорона навколишнього середовища	2,9	0,2

Джерело. Складено автором за: Аналіз виконання державного та місцевих бюджетів за 9 місяців 2022 року. *Децентралізація.* 2022. 11 лис. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15748>

підриває стабільність фінансової системи не лише під час війни, а й у мирний час, а отже, у нинішніх обставинах зовнішня боргова залежність держави є додатковим викликом, що потребує адекватного реагування з боку уряду.

Зростання дефіциту бюджету виступає одним з чинників здійснення фінансових запозичень, що, у свою чергу, призводить до збільшення державного боргу, оскільки держава не завжди спроможна скоротити витрати до рівня фактичних надходжень. Натомість, бюджетний дефіцит, викликаний скороченням надходжень до бюджету і зростанням витрат, — один з головних чинників інфляції [8, с. 85]. Так, за підсумками 2022 р., рівень інфляції становив 26,6%, що є значно меншим, ніж прогнозувало Мінекономіки України (30%) у першій половині 2022 р. Рівень інфляції виявився умовно порівняним з показниками низки європейських країн. Наприклад, у Латвії він становив 20,7%, Литві — 20%, Естонії — 17,5%. Досягнутий рівень інфляції за 2022 р. свідчить, що економіка України вистояла й адаптувалася до функціонування

Таблиця 4. Основні видатки державного і місцевих бюджетів за ключовими програмами за дев'ять місяців 2022 р., млрд грн

Програми	Бюджети (загальний та спеціальні фонди)	
	державний	місцеві
Забезпечення діяльності Збройних Сил України	525,5	—
Виплата пенсій	166,1	—
Закупівля, модернізація та ремонт військової техніки	149,2	—
Програма медичних гарантій	107,8	—
Обслуговування державного боргу	106,1	—
Національна поліція України	73,7	—
Загальна середня освіта за рахунок освітньої субвенції	—	63,8
Національна гвардія України	57,2	—
Виплата допомоги, компенсацій, грошового забезпечення	46,8	—
Державна прикордонна служба України	37,8	—
Допомога внутрішньо переміщеним особам	35,8	—
Програма «єПідтримка»	32,1	—
Загальна середня освіта за рахунок коштів місцевих бюджетів	—	28,8
Забезпечення діяльності сил цивільного захисту	28,2	—
Надання дошкільної освіти	—	27,9
Забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування	—	27,3
Виплата пільг і житлових субсидій	24,7	—
Підготовка кадрів закладами вищої освіти	20,8	—
Служба безпеки України	18,4	—

Джерело. Складено автором за: Аналіз виконання державного та місцевих бюджетів за 9 місяців 2022 року. *Децентралізація.* 2022. 11 лис. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15748>

в умовах війни¹⁸. У Державному бюджеті України на 2023 рік заплановано, що економіка почне відновлюватись, а інфляція призупиниться до 20%, хоча, на нашу думку, все залежатиме від ситуації на полі бою. Таким чином, в умовах війни найбільш актуальним питанням для держави повинно бути оздоровлення фінансової системи за рахунок зменшення боргового тягаря.

Варто визнати, що за воєнного стану урядом були вжиті надзвичайні заходи з мобілізації фінансових ресурсів на потреби армії та інші важливі напрями життєзабезпечення країни, тому держава змушена була використовувати різні механізми збирання коштів. Уряд застосував надзвичайні механізми формування й використання фінансових ресурсів, у тому числі за рахунок розширеного боргового інструменту. Водночас воєнні дії ускладнили ефективність управління й обслуговування боргу.

Як варіант виходу з ситуації, що склалася, Міністром фінансів С. Марченком було підписано Меморандум з групою офіційних кредиторів України з країн G7 і Паризького клубу про призупинення виплат приблизно 3,1 млрд дол. за державним і гарантованим державою боргом¹⁹. На його думку, це дозволить Україні мати доступ до валютної ліквідності й покрити щомісячний дефіцит державного бюджету під час війни в короткостроковій перспективі, впоратися з фінансовими зобов'язаннями в середньостроковій перспективі та якнайшвидше відновити економіку, коли ми переможемо.

Специфічним джерелом наповнення бюджету в умовах воєнного стану, обмеженого доступу до ринків боргового капіталу, недостатньої фіскальної спроможності є емісія грошей, яка, між іншим, має обмежений спектр дії.

На нашу думку, в подальшому макроекономічна стабільність залежатиме від сприятливих фінансово-економічних умов і підтримки країн-партнерів, міжнародних фінансових інституцій. Пріоритетними завданнями в управлінні фінансовими ресурсами є недопущення дефолту, підвищення кредитного рейтингу, що дозволить залучати дешеві позики і тим самим зменшувати вартість обслуговування боргу в майбутньому.

В. Загорський наголошує на неможливості виконання державою власних функцій в умовах обмеженості фінансових ресурсів, тому «фінансування за рахунок позик» є альтернативою для фіску [9, с. 24—26]. До основних причин стрімкого нарощування зовнішнього боргу на прикладі України належать: «необхідність збільшення валютних резервів для забезпечення стабільності національної грошової одиниці; значні бюджетні дефіцити; залежність від імпорту енергоносіїв; потреби технічного переозброєння більшості галузей національної економіки» [10, с. 277]. До цього переліку причин, на наш погляд, доцільно також включити призупинення економічної діяльності внаслідок воєнних дій і суттєве зменшення доходів, що вносить дисбаланс у належне виконання бюджету.

¹⁸ Споживча інфляція за підсумками 2022 року становила 26,6% — це суттєво менше прогнозів. *Міністерство економіки України*. 2023. 11 січ. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=9512e49a-23c2-4fe3-856e-ffde6c603089&title=SpozivchInflatsiiaZaPidsumkami2022-RokuStanovila26-6-TseSuttvoMenshePrognoziv> (дата звернення: 11.01.2023).

¹⁹ Гринько О. Україна домовилася про зупинку виплат за зовнішнім боргом. *Zaxid.net*. 2022. 14 вер. URL: https://zaxid.net/ukrayina_domovilasya_pro_prizupinennya_viplat_za_zovnishnim_borgom_n1549669 (дата звернення: 09.12.2022).

В умовах війни не можна оперувати старими організаційними формами, методологічними підходами, які не відповідають вимогам ринкових відносин, у тому числі щодо забезпечення ефективності управління і використання фінансових ресурсів. Старі підходи були і залишаються чинником небезпеки, деформації виконання завдань усієї системи державного управління. Застарілі методи й підходи до управління фінансовими ресурсами не давали і не дають бажаного результату, тому необхідно застосовувати нові підходи. Саме в умовах війни і з'являється можливість розпочати реформування, застосувати дієвіші методи, принципи, способи методолого-організаційного забезпечення діяльності кожної бюджетної, і не тільки, установи чи організації. Це стосується як головного розпорядника бюджетних коштів, так і розпорядника нижчого рівня, одержувачів бюджетних коштів, тобто від міністерства до будь-якої іншої установи чи організації з метою проектування нової організаційної системи управління на основі системного підходу управління й використання видатків бюджету. Механізм управління будь-якої організації або підприємства повинен бути зорієнтований на досягнення цілей, значних результативних показників.

В основу методології проектування і створення сучасних структурних підрозділів організації має бути покладено чітке формулювання її цілей. Відповідно до мети розробляється механізм її досягнення. Водночас ми розглядаємо організацію як складну, багатоцільову систему, адже орієнтація лише на одну мету не відображає її різноманітної, багатофункціональної ролі в розвитку економіки. Важливе місце відводиться системі зв'язків елементів із зовнішнім середовищем, останнє впливає на характер побудови і функціонування установи або організації.

Нові методолого-організаційні підходи у формуванні дієвих структур нового типу вимагають уникнення механічного перенесення старих організаційних форм з надмірним нормативним характером, використання гіпертрофованих типових рішень, які апіорі не можуть бути ефективними в сучасних умовах. Натомість, необхідно формувати організаційні структури, які проявляють системність підходу в такому: гармонічному поєднанні вертикалі й горизонталі системи управління фінансовими ресурсами в межах організації, де існує оптимальне співвідношення централізації і децентралізації в управлінні; узгодженні та організаційному оформленні всіх горизонтальних зв'язків щодо виконання поточних завдань і перспективних планів і програм; встановленні й взаємопов'язуванні в межах завдань системи функцій, відповідальності, прав по всій вертикалі управління від міністра до спеціаліста; урахуванні всіх можливих управлінських завдань, зорієнтованих на успішне досягнення поставленої мети²⁰.

Якщо ми прагнемо досягти будь-якої певної мети, то зобов'язані обміркувати, як її досягти, які інструменти використати, які методи, підходи, способи чи механізми задіяти для досягнення поставленої мети, аби отримати бажаний результат. Якщо ми хочемо досягти високих показників, то нам необхідно спланувати і вимірювати не лише сам результат, а, і це дуже важливо,

---

²⁰ Детальну інформацію застосування нових підходів в управлінні й використанні бюджетних видатків див. [11].

якість дій, які наблизатимуть до кінцевої мети. Таким чином, до питання ефективності управління необхідно ставитися з позиції цілісності підходу, враховуючи всі складові, що впливають на процес, і через нього до відповідної пріоритетної (стратегічної) мети. Між іншим, сама ефективність з позиції дій і досягнутого результату може стосуватися різних аспектів, наприклад, якогось продукту на виробництві, набутих навичок (персоналом), збільшення потенціалу організації чи установи, досягнення високих результатів і показників, а також тривалого утримання стабільно сталих показників соціально-економічного розвитку. Якщо пріоритетом ефективності використання бюджетних видатків є зростання потенціалу установи або організації, то необхідно зважити і переконатися, чи буде зазначене досягнуто за рахунок нових знань, навичок, удосконалених або новітніх продуктів чи послуг.

Для досягнення ефективності в першу чергу необхідно встановити зв'язок між метою, до якої прагнемо, і ефективністю, тобто обміркувати, чи всі дії, які виконує головний розпорядник бюджетних коштів або будь-яка організація чи установа, є правильними і якою мірою втручання в процес забезпечення ефективності приводить до сталих результатів з огляду на визначені перспективні плани.

Планування — важливий інструмент ефективного управління фінансовими ресурсами, оскільки являє собою не лише набір фінансових показників, а й комплекс дій, чітких орієнтирів залежно від ситуації, що складається у внутрішньому і зовнішньому фінансово-економічному середовищі. Основними завданнями планування є дотримання збалансованості й пропорційності фінансових ресурсів як у коротко-, так і в довгостроковій перспективі. Ефективне планування допомагає уряду маневрувати в складних, непередбачуваних умовах функціонування, особливо під час воєнного стану. Основою або базисом планування є прогнозування, яке дає можливість передбачати різні сценарії розвитку як у середньо-, так і в довгостроковому періоді. Звісно, в умовах тривалих бойових дій важко прогнозувати перспективу подальшого розвитку подій, оскільки не відомо, коли закінчиться війна, як відновлюватиметься і функціонуватиме економіка в повоєнний період, яка за обсягом (розміром) потреба у фінансових ресурсах сформується через певний проміжок часу. З огляду на це, у такій ситуації варто розробляти не один, а декілька прогнозних сценаріїв розвитку. Проте за будь-яких обставин уряду або місцевому органу влади, установі, організації важливо мати певний простір, тобто діапазон для маневру і прийняття вчасних, обґрунтованих, ефективних управлінських рішень у сфері мобілізації, раціонального розподілу й ефективного використання фінансових ресурсів для вирішення актуальних завдань, досягнення бажаного результату, зосереджуючи при цьому увагу на оптимальному використанні наявного фінансового ресурсу.

Системний підхід являє собою розвиток методів пізнання, дослідження, опису і пояснення сутності управління фінансовими ресурсами. Його використання в наукових дослідженнях — одна з характерних рис сучасної економічної науки, яка розглядає будь-який економічний об'єкт як цілісну й неподільну систему. Системні методи наукових досліджень дозволяють озброїти управлінців, які займаються питаннями управління фінансовими ресурсами,

необхідним інструментарієм для побудови ефективної системи, адекватної сучасному рівню фінансової доцільності, незалежності й безпеки держави.

Концепцію системного підходу до управління фінансовими ресурсами підпорядковано загальній меті розвитку держави, яка передбачає проведення значного обсягу аналітично-експертної роботи, за результатами якої оцінюють: стан, склад, структуру і напрями використання фінансових ресурсів; потребу в них і джерела їх залучення; фінансову стабільність держави, вплив внутрішніх і зовнішніх ризиків тощо. Вирішення цих питань варто починати з оцінки фінансово-економічного стану за допомогою відповідних макропоказників. На основі отриманих аналітичних висновків розробляються багатоваріантні прогнози (моделі) структури управління фінансовими ресурсами.

Вибір оптимального варіанта формування і використання фінансових ресурсів, урахуваючи існуючі й потенційні фінансові можливості, передбачає використання системно-аналітичного підходу до управління ними. Даний підхід базується на тому, що доцільність управлінського рішення визначається ситуацією, яка створюється під впливом низки факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Практичне розв'язання проблеми являє собою перехід від аналітичних прийомів до пошуку релевантного, оптимального варіанта дій у сфері стратегічного, тактично-операційного планування.

Здійснений нами багаторічний аналіз управління фінансовими ресурсами неодноразово доводив низьку ефективність чинної системи управління, яка проявлялась у неефективному, нецільовому використанні бюджетних коштів, застосуванні різного роду шахрайських, корупційних схем ухиляння від сплати податків тощо. На нашу думку, з початком війни ця загроза не зменшилась, оскільки під час бойових дій, коли фактично призупинено перевірки діяльності деяких економічних агентів, окремих посадовців, ці обставини є «додатковою мотивацією» до самозбагачення. Проте дане питання буде ширше розкрито за умови повного доступу до відповідної інформації, що дасть можливість аналізувати не лише прийняті рішення, а й їх наслідки в управлінні фінансовими ресурсами в умовах воєнного стану.

Побудова якісно нової, ефективної системи управління фінансовими ресурсами має вирішальне значення для функціонування всіх галузей народного господарства, забезпечення обороноздатності країни, відновлення економіки, об'єктів критичної інфраструктури, соціальної сфери як у воєнний, так і в повоєнний період. Ефективна система управління фінансовими ресурсами має фундаментальне значення для забезпечення стабільності й безпеки фінансово-бюджетної системи, формування засад стійкого економічного зростання. На нашу думку, важлива роль у створенні такої системи відводиться всім фінансовим інституціям держави. У першу чергу в цьому контексті йдеться про Державну казначейську службу, яка повинна вирішувати складні, багатогранні завдання, пов'язані з удосконаленням бюджетного процесу, міжбюджетних відносин, формуванням сучасного бюджетного законодавства, що відповідатиме суспільним потребам і викликам, розробкою належної державної політики управління фінансовими ресурсами, спрямованої на створення такого механізму операційного управління, який забезпечить упередження бюджетних порушень, своєчасність і повноту розра-

хунків за взятими державою зобов'язаннями і сприятиме вирішенню проблем незбалансованості як щодо надходжень, так і щодо видатків бюджету.

Від ефективного управління фінансовими ресурсами держави залежать повнота і якість виконання бюджету, отже, і макроекономічні процеси в країні. З огляду на це, оцінка ефективності управління фінансовими ресурсами є дуже важливою, оскільки має на меті визначення можливостей подальшого розвитку шляхом виявлення різного роду вад, недоліків в управлінні фінансовими ресурсами і розробку перспективних напрямів, стратегій подолання існуючих проблем, диспропорцій за рахунок підвищення ефективності.

Серед науковців актуальною є дискусія стосовно подальшого розвитку податкової політики. Одні дослідники вважають виправданим посилення податкового тиску, інші, навпаки, — його зниження, застосування сукупності таргетованих податкових пільг. Останнє, на наш погляд, є більш обґрунтованим. Так, під час війни доцільно знизити податки на соціально важливі товари й послуги, щоб підтримати своїх громадян, а надалі оптимізувати систему оподаткування з урахуванням інтересів бізнесу і держави, щоб зменшити фіскальний тиск на суб'єктів господарювання.

У повоєнний період актуальним завданням буде вдосконалення фінансових відносин з метою повернення довіри населення до фінансових інституцій держави, забезпечення вільного доступу громадян і бізнесу до фінансових ресурсів, зниження операційних ризиків у фінансовій сфері. Такі заходи, на наш погляд, позитивно вплинуть на поживлення ділової активності населення, сприятимуть здоровій конкуренції, розгортанню сталої траєкторії економічного розвитку держави, збільшенню розміру фінансових ресурсів як складової фінансового потенціалу.

В умовах воєнного стану суспільство, уряд, усі гілки влади згуртувалися в незламному прагненні захистити незалежність, територіальну цілісність і свободу України, а також у прийнятті вчасних, рішучих, обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на послаблення фіскального тиску, утримання стабільності фінансової системи, ефективний розподіл і перерозподіл ВВП, зміну пріоритетів у використанні фінансових ресурсів держави. Це дало можливість не лише утримати ситуацію під контролем, а й переформатувати економіку з урахуванням потреб воєнного стану, змінити фінансову політику, показники державного і місцевих бюджетів, направити фінансові ресурси на протистояння актуальним викликам і вирішення першочергових завдань. Наступним кроком мають стати зміцнення фінансової стабільності, використання потенціалу фінансових ресурсів у відновленні економіки країни, забезпечення сталої динаміки соціально-економічного розвитку України.

ВИСНОВКИ

Питання управління фінансовими ресурсами держави є надзвичайно актуальним як у мирний час, так і особливо в умовах війни, оскільки забезпеченість бюджетів усіх рівнів достатніми фінансовими ресурсами, створення механізмів і передумов для їх раціонального розподілу й використання — основні завдання державного управління. Управління фінансовими ресурсами країни в період воєнного стану суттєво відрізняється від умов мирного часу, зокрема, тим, що спрощується процедура і розширюються повноваження уряду й органів місцевого самоврядування в належному регулюванні, управлінні та використанні коштів як державного, так і місцевих бюджетів.

Зазвичай податкові надходження становлять найбільшу частку бюджетних доходів і є базисом для виконання державними інституціями функціональних повноважень. Проте в нинішній ситуації бачимо, що їх роль зменшилася, натомість суттєво зросло значення грантів від урядів іноземних держав і міжнародних фінансових організацій. Так, за досліджуваний період найбільші надходження до державного бюджету України надійшли у вигляді міжнародних грантів (дарунків), що дало можливість уникнути фінансових загроз, покрити дефіцит бюджету, істотно посилило спроможність уряду тримати ситуацію під контролем для забезпечення стабільного й безперебійного функціонування фінансової системи, фінансування важливих воєнних, економічних, соціальних, гуманітарних завдань, критичних видатків. Ужиті заходи з часткової фіскальної консолідації відкрили можливості для збільшення розміру (обсягу) надходжень до державного бюджету. Власні фінансові ресурси держави разом з фінансовою підтримкою міжнародних партнерів сформували базис для належного, безперебійного виконання основних бюджетних показників, пов'язаних з реалізацією владних повноважень. Переважну частину фінансових потреб щодо захисту країни, соціального забезпечення покриває державний бюджет, а на місцеві бюджети покладено значний обсяг фінансування освіти і всього житлово-комунального господарства країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Теорія фінансів. Підручник. За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. Київ, Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
2. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави. Моногр. Київ, Ніос, 2010. 175 с.
3. Коваль Ю. Фінансові ресурси держави як основа формування доходів державного бюджету. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2012. Вип. 17. С. 57—63. URL: http://library.wunu.edu.ua/images/stories/naukovi%20zhurnaly/ukrainska%20nauka/2012/ukrnauka_17_2012.pdf
4. Василик О.Д. Теорія фінансів. Підручник. Київ, НІОС, 2003. 416 с.
5. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. Львів, Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2005. 714 с.
6. Кучер Г.В. Державні фінансові ресурси. Моногр. Київ, Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 608 с.
7. Неизвестна О.В., Григоруку А.А., Литвин Л.М. Сучасні інструменти підтримки фінансової стійкості України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26285/1/ertyui.pdf>
8. Радіонов Ю.Д. Державні фінанси в забезпеченні стабільності фінансової системи країни. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 77—98. <https://doi.org/10.15407/economy-ukr.2022.09.077>

9. Загорський В. Боргова політика: концепції та реалії. *Економіст*. 2006. С. 24—26.
10. Мазаракі А.А., Мельник Т.М., Юхименко В.В. та ін. Економічний суверенітет України. Моногр. За заг. ред. А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник. Київ, Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 700 с.
11. Радіонов Ю.Д. Методолого-організаційні підходи до забезпечення ефективності управління та використання бюджетних видатків. *Фінанси України*. 2022. № 5. С. 7—28. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.05.007>

Надійшла 29.11.2022
Прорецензована 02.12.2022
Доопрацьована 13.12.2022
Підписана до друку 20.12.2022

REFERENCES

1. Theory of Finance. V.M. Fedosov, S.I. Yuriy (Eds.). Kyiv, 2010 [in Ukrainian].
2. Pavlyuk K.V. Financial resources of the state. Kyiv, 2010 [in Ukrainian].
3. Koval Yu. Financial resources of the state as a basis for the formation of state budget revenues. *Ukrainian science: past, present, future*, 2012, Vol. 17, pp. 57-63. URL: http://library.wunu.edu.ua/images/stories/naukovi%20zhurnaly/ukrainska%20nauka/2012/ukrnauka_17_2012.pdf [in Ukrainian].
4. Vasylyk O.D. Theory of Finance. Kyiv, 2003 [in Ukrainian].
5. Zahorodniy A.H., Voznyuk H.L. Financial and economic dictionary. Lviv, 2005 [in Ukrainian].
6. Kucher H.V. State financial resources. Kyiv, 2018 [in Ukrainian].
7. Nieizvjestna O., Hryhoruk A., Lytvyn L. Modern instruments for supporting the financial stability of Ukraine in conditions of wartime. *Economy and Society*, 2022, Vol. 39. URL: <http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26285/1/ertyui.pdf> [in Ukrainian].
8. Radionov Yu. Public finance in ensuring stability of the country's financial system. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 9, pp. 77-98. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.077> [in Ukrainian].
9. Zahorskyi V. Debt policy: concepts and realities. *Economist*, 2006, pp. 24-26 [in Ukrainian].
10. Mazaraki A.A., Melnyk T.M., Yukhymenko V.V. et al. Economic sovereignty of Ukraine. Kyiv, 2015 [in Ukrainian].
11. Radionov Yu.D. Methodological and organizational approaches to ensure the efficiency of management and use of budget expenditures. *Finance of Ukraine*, 2022, No. 5, pp. 7-28. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.05.007> [in Ukrainian].

Received on November 29, 2022

Reviewed on December 2, 2022

Revised on December 13, 2022

Signed for printing on December 20, 2022

Yurii Radionov, Dr. Sci. (Econ.),
Head of the International Standards Adaptation and Implementation Department
Accounting Chamber of Ukraine
7, M. Kotsyubynskoho St., Kyiv, 01601, Ukraine

THE STATE'S FINANCIAL RESOURCES MANAGEMENT UNDER MARTIAL LAW

The legislative, normative legal acts adopted during martial law, which regulate the filling of budgets and using financial resources, are analyzed. It is established that in September 2022, compared to March, the deficit of the consolidated and state budgets increased several times.

The analysis of the sources and structure of revenues and directions of state and local budgets spending for the nine months of 2022 by areas, including the study of budget programs, showed that most of the state budget expenditures were made on the country's defense, social security of the population, performing the main functions of the state, in particular, the public order maintenance, security and the exercise of powers by the judicial branch of government. Local budgets are entrusted with ensuring the educational process and financing the entire housing and communal services sector of the country.

To increase significantly the efficiency and effectiveness of the use of state financial resources, it is proposed to introduce new methodological and organizational approaches in budget expenditures management. It is noted that in wartime, old organizational forms, methodological approaches are not applicable, because they not only fail to meet the requirements of market relations, including in terms of ensuring the efficiency of management and use of financial resources, but also remain a factor of danger, deformation of task performance in entire state management system. In this situation, there is an opportunity to start reforms, to apply more effective methods, principles, and means of methodological and organizational support for the activities of each government-funded, and not only such, institution and organization. This applies to both the main manager of budget funds and the manager of a lower level, recipients of budget funds, that is, from the ministry to any other institution or organization for the purpose of designing a new organizational management system based on a systemic approach to management and use of budget expenditures to improve the efficiency of using financial resources, increase the effectiveness of state's financial, budgetary and economic policy.

Keywords: *state budget; local budgets; consolidated budget; budget expenditures; deficit; state debt; financial resources.*

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.044>

УДК 332:338.245:353+364.1

JEL: O18, R58, H56

І.В. ЗАБЛОДСЬКА, д-р екон. наук, проф., заслужений економіст України, директорка Луганської філії, завідувачка відділу проблем міжрегіонального співробітництва ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України» вул. Марії Капніст, 2, 03057, Київ, Україна
e-mail: zablodin@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1410-6194>

Ю.С. РОГОЗЯН, д-р екон наук, ст. дослідник, заступниця завідувачки відділу проблем міжрегіонального співробітництва ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України» вул. Марії Капніст, 2, 03057, Київ, Україна
e-mail: j.s.rohozian@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5325-4213>

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ Й ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗБУДОВИ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТИПІВ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Обґрунтовано економіко-правове забезпечення оцінювання соціально-економічної результативності й ефективності розбудови функціональних типів територій України. Розроблено матрицю оцінки результативності й ефективності розбудови функціональних типів територій України і треки їх розвитку. Зауважено про появу потенційно небезпечних територій і територій тимчасового невідновлення. Запропоновано два ключових індикатори для попереднього віднесення локальних територій до того чи іншого функціонального типу. Сформовано перелік індикаторів, які відображають специфіку руйнувань, доцільність і можливість відновлення територій у контексті програм їх комплексного відродження.

Ключові слова: оцінювання; результативність; ефективність; матриця; функціональні типи територій; коефіцієнти; програма комплексного відновлення.

Сучасні тенденції світового економічного розвитку вже декілька років тяжіють до посилення процесів локалізації й децентралізації, які надають більш широкі повноваження органам місцевого самоврядування, сприяючи свобо-

Ц и т у в а н н я: Заблодська І.В., Рогозян Ю.С. Економіко-правовий аспект оцінювання результативності й ефективності розбудови функціональних типів територій України. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 44—60. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.044>

ді в прийнятті важливих управлінських рішень, пов'язаних з розвитком територій України, особливо в стратегічному вимірі. Завдяки реалізації реформи децентралізації адміністративно-територіальні одиниці локального рівня (територіальні громади) нарівні з регіонами планують свій розвиток самостійно. Однак початок повномасштабної війни в лютому 2022 р. на території нашої країни і великі руйнування інфраструктури регіонів і територіальних громад внесли суттєві корективи в їх життєдіяльність, змусивши переорієнтуватися на відновлення постраждалих територій. Через вплив воєнних дій органи державної влади і місцевого самоврядування приймають управлінські рішення з урахуванням ризиків і загроз зовнішнього характеру, внутрішніх обмежень, які обумовлюють необхідність реформування державної регіональної політики для регулювання поточної ситуації у регіонах і територіальних громадах України. Це потребує ґрунтовного наукового аналізу з точки зору оцінювання результативності й ефективності розбудови функціональних типів територій України у воєнний і повоєнний часи.

Посилення уваги науковців до економічних проблем України, регіонів і територіальних громад унаслідок воєнної агресії з боку РФ дістали свій прояв у новітніх працях таких відомих економістів, як В. Геець — у питаннях оцінки економічних втрат України внаслідок збройної агресії РФ [1]; І. Сторонянська й колектив ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» — щодо ідентифікації функціональних типів територій [2]; І. Колодійчук, М. Мельник, Х. Притула, С. Шульц та ін. — щодо функціональних типів територій як об'єктів державної регіональної політики, у тому числі про методичні підходи до їх ідентифікації [3]; О. Снігова — стосовно питань державної політики структурної трансформації економіки старопромислових регіонів України в період повоєнного відновлення [4]; Б. Данилишин — щодо економічних аспектів трансформацій у період воєнного стану [5]; С. Шульц й А. Мокій — у контексті визначення імперативів і безпекових пріоритетів збереження й розвитку продуктивної спроможності регіонів України в умовах війни [6]; О. Шевченко — щодо підходів до визначення типів територій в Україні як основи для відновлення і розвитку господарства [7]; А. Ткачук — щодо визначення функціональних типів територій [8] та інші. Проте економіко-правове забезпечення оцінювання соціально-економічної результативності й ефективності розбудови функціональних типів територій України у воєнний і повоєнний періоди залишається мало дослідженим.

З огляду на це, **мета статті** — обґрунтувати економіко-правове забезпечення оцінювання результативності й ефективності розбудови функціональних типів територій України у воєнний і повоєнний періоди.

Положеннями Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки в Україні передбачено 12 функціональних типів територій (далі — ФТТ), тобто локальних територій, які потребують особливої уваги з боку держави і застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку. Такий підхід дає змогу забезпечити концентрацію зусиль усіх суб'єктів державної регіональної політики для найбільш ефективного розв'язання проблем на визначених територіях, зменшення диспропорцій розвитку регіонів і територіальних громад. Кожен функціональний тип має свої особливості, які враховуватимуться для розроблення й упровадження

органами державної влади окремих механізмів та інструментів, необхідних для стимулювання розвитку регіонів і територіальних громад¹ з метою забезпечення гідної якості життя українцям².

Узагальнення контенту ФТТ з урахуванням норм чинного законодавства і теоретичного аспекту розбудови наведено в табл. 1. Для ідентифікації ФТТ, з огляду на європейську регіональну політику (методичні підходи), зазвичай використовують великий діапазон критеріїв, таких, зокрема, як: густота населення, щільність проживання, міська або сільська територія, диверсифікованість економіки міст, ступінь їх урбанізації, наближеність до кордонів, географічне розташування тощо.

Глибоке і якісне дослідження щодо методичного інструментарію ідентифікації ФТТ з урахуванням досвіду країн ЄС проведено науковцями ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», на підставі якого визначено вісім типів [3]. Проте через збройну агресію проти України, знищення одних і руйнування інших територій задля проведення їх сучасної типологізації законодавцем небезпідставно було використано такий критерій, як сила впливу (наслідки) воєнних дій. Відмінністю підходів до визначення ФТТ в умовах війни є відсутність релевантної інформації про обсяги й структуру шкоди або збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ³. Через активну міграцію населення постійно змінюється статистична інформація щодо його чисельності й густоти в регіонах України. Крім того, змінився характер диверсифікованості економіки українських міст, особливо на сході й півдні України. Тому через неможливість проведення якісних аналітичних досліджень законодавцем здійснено форсайт нової функціональної типологізації територій з урахуванням напрацювань державної регіональної політики України. З огляду на це, нещодавно в державній регіональній політиці України відбулися зміни, пов'язані з модифікацією положень Закону України «Про засади державної регіональної політики»⁴, основним нововведенням якої стало запровадження нової функціональної типології територій.

В умовах повномасштабної війни норми державної регіональної політики розробляються з використанням територіального і безпекового підходів, що передбачає визначення таких ФТТ, як: території відновлення (ТВ), території з особливими умовами для розвитку (ТзОУР), регіональні полюси зростання (РПЗ), території сталого розвитку (ТСР). Отже, території відновлення — це такі ФТТ, які через ведення бойових дій найбільше за інших зазнали руйнувань об'єктів критичної і соціальної інфраструктури, житлового фонду, що призвело до різкого зниження рівня соціально-економічного

¹ Про засади державної регіональної політики. Закон України № 156-VIII від 05.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#n354>

² Повоєнне відродження України. Візія Відділення економіки Національної академії наук України. 2022. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9719> (дата звернення: 02.01.2023).

³ Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України № 326 від 20.03.2022 р. (в редакції постанови КМУ № 951 від 22.07.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

⁴ Про засади державної регіональної політики. Закон України № 156-VIII від 05.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#n354> (дата звернення: 07.11.2022).

Таблиця 1. Контент функціональних типів територій України

Автор, джерело, дата	Функціональні типи територій
<p>Державна стратегія регіонального розвитку на 2021—2027 роки (Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text), 2020 р.</p>	<p>Агломерації — це територіальні скупчення населених пунктів (насамперед міст), що формують цілісні суспільно-територіальні утворення з чисельністю населення понад 500 тис. осіб. Агломерації є територіями концентрації населення, капіталу і бізнесу, мають інтенсивні господарські, трудові, культурно-побутові зв'язки з оточуючими територіями; характеризуються високим рівнем розвитку інфраструктури, економіки, надання послуг населенню</p> <p>Великі міста — це міста з чисельністю населення від 100 тис. осіб і більше</p> <p>Середні міста — це міста з чисельністю населення від 50 до 100 тис. осіб</p> <p>Малі міста — це міста з чисельністю населення до 50 тис. осіб</p> <p>Монофункціональні міста — це міста, розвиток яких пов'язаний з реалізацією однієї виробничої функції і які віднесені до центрів вугледобування, видобування рудної і нерудної сировини, хімічної і нафтопереробної промисловості. Унаслідок занепаду профільних галузей спеціалізації у цих містах спостерігаються активні депопуляційні процеси, погіршуються умови навколишнього природного середовища, зростає безробіття</p> <p>Сільські території у несприятливих умовах — це територіальні громади, що одночасно мають такі характеристики, як: густина сільського населення, яка є нижчою від 15 осіб на 1 км²; час проїзду до найближчих міст з населенням понад 50 тис. осіб перевищує 30 хв. на автомобілі (орієнтовно 40 км автомобільними дорогами з твердим покриттям)</p> <p>Гірські території Українських Карпат — це територіальні громади, які розташовані в гірській місцевості й до складу яких входить щонайменше один населений пункт, якому надано статус гірського відповідно до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні»</p> <p>Макрорегіон «Азов — Чорне море» — це частина території України, яка прилягає до морського узбережжя або узбережжя морських заток і лиманів у межах 30-кілометрової доступності</p> <p>Зони впливу міжнародних транспортних коридорів — це частина території України в межах 15-кілометрової доступності до міжнародних автомобільних доріг загального користування державного значення</p> <p>Прикордонні регіони — регіони, які безпосередньо прилягають до державного кордону</p> <p>Прикордонні території у несприятливих умовах — це територіальні громади, розташовані біля кордону з державами, відносини з якими передбачають додатковий рівень безпеки державного кордону, обмеження руху товарів і людей, що стримує розвиток місцевої економіки й залучення інвестицій (РФ, Придністров'я Республіки Молдова) у межах 30-кілометрової доступності, або лінії розмежування відповідно до Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції»</p> <p>Тимчасово окуповані території України — це частини території України, тимчасово окуповані внаслідок збройної агресії РФ, у межах яких відповідно до Законів України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» і «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», збройні формування РФ та окупаційна адміністрація РФ встановили і здійснюють загальний контроль</p>

Автор, джерело, дата	Функціональні типи територій
<p>ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» [3], 2020 р.</p> <p>А. Ткачук [8], 2021 р.</p>	<p>Функціональні типи територій</p> <p>Природоохоронні території та об'єкти — це території та об'єкти природно-заповідного фонду, їх функціональній охоронній зоні, території, зарезервовані з метою наступного заповідання, території та об'єкти екомережі території Смарагдової мережі, водно-болотні угіддя міжнародного значення, біосферні резервати програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», об'єкти всевітньої спадщини ЮНЕСКО відповідно до Закону України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних»</p> <p>Монофункціональні старопромислові міста</p> <p>Сільські території</p> <p>Гірські території Українських Карпат</p> <p>Макрорегіон «Азов — Чорне море»</p> <p>Зони впливу міжнародних транспортних коридорів</p> <p>Прикордонні регіони</p> <p>Прикордонні території у несприятливих умовах</p> <p>Природоохоронні території та об'єкти</p> <p>Сільські території у несприятливих умовах — найбільш поширений функціональний тип територій в Україні, який характеризується вкрай низькою густиною населення (менше 15 осіб на 1 км²), швидким скороченням населення (понад 30% за останні 10 років), віддаленістю цих територій від великих і середніх міст. Загалом на цих територіях у край низька зайнятість населення, високий рівень бідності домогосподарств, занепад соціальної, освітньої, медичної інфраструктур. Різниця між селами на досить густо заселених територіях, близьких до великих міст і ринків, та селами у віддалених слабо заселених територіях є дуже великою</p> <p>Прикордонні території у несприятливих умовах — більшість українських регіонів є прикордонними, проте режим кордону з різними державами є різним, так само є різним транзит через кордони. Найбільш закритим і небезпечним є кордон з РФ і Придністров'ям. Громади, які входять на ці кордони, у своїй більшості є безвихідними щодо транзиту, їх територія в будь-який момент може стати територією напруженості, що не сприяє розвитку бізнесу, а це неминуче веде до скорочення населення й поширення бідності. У таких громадах часто домінує російський інформаційний простір, має місце глушіння українських теле- і радіоканалів. Така ситуація несе загрозу національній безпеці України в цілому. До таких територій можна віднести і території, що розміщені в зоні розмежування в Донбасі й Криму</p> <p>Території, що потребують економічної реструктуризації — це загальна назва територій, до яких належать старопромислові території, мономіста, території, де закрилися вугільні шахти, рудники, хімічні об'єкти. Вони характеризуються високим рівнем безробіття, руйнуванням промислових об'єктів, значними екологічними проблемами, високим рівнем злочинності</p>

Території з обмеженнями розвитку — це загальне поняття, яке стосується низки територій, у яких є природні чи створені обмеження для розвитку: територіальні громади, розміщені на гірських територіях Карпат; територіальні громади, де розміщені території і об'єкти природно-заповідного фонду, їх функціональні й охоронні зони, інші території з обмеженням користуванням

Регіональні поліси економічного зростання — це території (мікрорегіон, територіальна громада), що характеризуються значно кращими демографічними, соціально-економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону, зростання яких позитивно впливає на суміжні території регіону в цілому. Такими полісами зростання передусім є агломерації (наприклад, Київська) і великі й середні міста. В українському вимірі йдеться насамперед про обласні центри і міста з населенням близько 100 тис. осіб, які ніби є найбільш динамічними перехоплювачами міграційних потоків із сільських територій. Саме в таких полісах зростання сьогодні розміщуються українські та іноземні інвестиції у реальну економіку — реальні підприємства з новими технологічними виробництвами

Території відновлення — це мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися бойові дії і/або які були тимчасово окуповані, і/або зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку і значним переміщенням населення до інших регіонів і/або інших держав

Території з особливими умовами для розвитку — це макро- і мікрорегіони, територіальні громади, рівень соціально-економічного розвитку яких є низьким або в яких існують природні, демографічні, міжнародні, безпекові чи інші об'єктивні обмеження щодо використання потенціалу території для розвитку

Регіональні поліси зростання — це мікрорегіони, територіальні громади, що характеризуються значно кращими географічними, демографічними, соціально-економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону і зростання яких позитивно впливає на суміжні території, регіон і/або державу в цілому

Території сталого розвитку — це самодостатні мікрорегіони, територіальні громади з наявним соціально-економічним потенціалом територій, спроможні до збалансованого розвитку в економічній, соціальній та екологічній сферах

Постраждали звільнені громади — це окремі громади півночі й північного сходу України

Тимчасово окуповані громади, на яких (не) ведуться активні бойові дії — громади на півдні України

Громади, на території яких ведуться бойові дії — це окремі громади сходу, північного сходу і півдня України

Громади з умовно стабільним розвитком — це громади всієї іншої частини території України

Закон України «Про засади державної регіональної політики» (№ 156-VIII від 05.02.2015 р. (у редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#п354>), 2022 р.

О.В. Шевченко [7], 2022 р.

Джерело. Систематизовано авторками за: Державна стратегія регіонального розвитку на 2021—2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text>; Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації. Науково-аналітична доповідь. За наук. ред. І.З. Сторонянської. Львів, НАН України; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долинського НАН України», 2020. 150 с. URL: <https://ird.gov.ua/itdr/p20200041.pdf>; Ілчак А. Про функціональні типи територій і не тільки. *Інститут громадянського суспільства*. 2022. 08 квіт. URL: <https://www.csl.org.ua/publications/pro-funkczionalni-typy-terytogij-i-ne-tilky/> (дата звернення: 10.12.2022); Про засади державної регіональної політики. Закон України № 156-VIII від 05.02.2015 р. (у редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#п354>; [7].

розвитку. Цільовою функцією влади щодо розбудови таких територій є відновлення критичної інфраструктури і житлового фонду для забезпечення мінімального рівня якості життя населення [9].

Локальні території, де рівень соціально-економічного розвитку через війну став низьким і де існують природні, демографічні, міжнародні, безпекові чи інші об'єктивні обмеження щодо використання потенціалу, визначено як **території з особливими умовами для розвитку**. Цільовою функцією таких територій є усунення цих обмежень (наприклад, розмінування) і забезпечення середнього рівня якості життя українців.

Території, які характеризуються значно кращими географічними, демографічними, соціально-економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону і зростання яких позитивно впливає на суміжні території, регіон і/або державу в цілому, визначено як **регіональні полюси зростання** (РПЗ). В основі визначення регіональних полюсів зростання закладено парадигму полюсів зростання (growth poles) чи полюсів розвитку (development poles), яка не є новою для України. Згідно з цією парадигмою, концентрація економічної активності відбувається навколо певних центрів (полюсів, ядер). Тому цільовою функцією РПЗ є забезпечення високого рівня якості життя населення не тільки на цих територіях, але й на суміжних (наприклад, шляхом надання всім їх мешканцям унікальних медичних послуг).

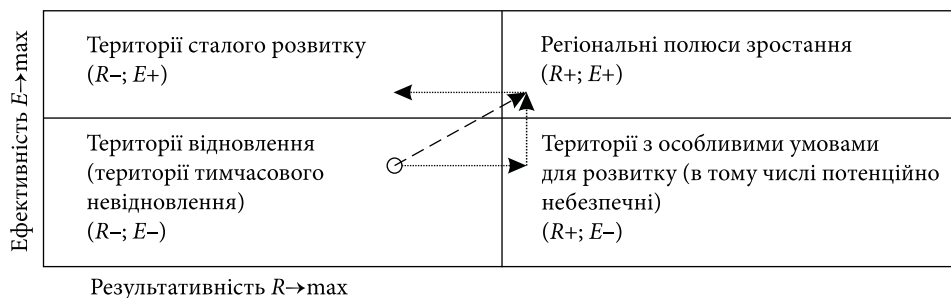
Щодо територій сталого розвитку, то це самодостатні мікрорегіони, територіальні громади з наявним соціально-економічним потенціалом територій, які спроможні до збалансованого розвитку в економічній, соціальній та екологічній сферах для забезпечення соціальної якості життя українців [9].

Віднесення конкретних адміністративно-територіальних одиниць до різних ФТТ має бути визначено Кабінетом Міністрів України⁵. Проте в будь-якому випадку віднесення локальних територій до того чи іншого функціонального типу передбачає використання офіційної статистики, зокрема, показників соціально-економічного характеру, а також тих, які відображають результативність і ефективність функціонування цих територій. Для інкорпорування ФТТ доцільно використати теорію життєвого циклу соціально-економічних систем у когерентності з матричним методом, перевагами якого є зрозуміла логіка й активне використання науковцями [10—13]. Слід зауважити, що результативність — це ступінь реалізації діяльності й досягнення запланованих результатів, а ефективність — зв'язок між досягнутим результатом і використаними ресурсами⁶.

Вимірювання результатів соціально-економічного стану і розвитку регіонів (територіальних громад) зазвичай здійснюється за допомогою багатьох показників, серед яких: обсяг валового регіонального продукту, обсяги виробництва, інвестицій, доходів місцевих бюджетів, середня заробітна плата, кількість шкіл, домогосподарств і лікарень у громаді, кількість мешканців у громаді тощо. Проте через війну такі показники, як обсяги збитків, матеріальних втрат, екологічної шкоди, недоотримання ПДФО, плати за

⁵ Там само.

⁶ Quality management systems — Fundamentals and vocabulary. ISO 9000:2005(en). *Online Browsing Platform*. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9000:ed-3:v1:en> (дата звернення: 10.12.2022).

Матриця оцінки результативності й ефективності розбудови ФТТ України і треки їх розвитку
Джерело. Розроблено і побудовано авторками.

землю, єдиного податку, місцевих податків і зборів, вважатимуться від'ємними, оскільки негативно характеризують соціально-економічний стан регіонів і територіальних громад⁷.

Показники ефективності соціально-економічного розвитку економіки регіонів (територіальних громад) характеризуються значною кількістю, серед яких: ефективність використання інвестицій і доходів місцевих бюджетів, енергоефективність, ефективність використання матеріальних активів або реалізації інноваційних проектів, фіскальна віддача територій громади тощо. Війна також негативно вплинула на показники ефективності, які можна вважати умовно від'ємними через знищення самих активів, інфраструктури, підприємств, проектів та ін. Визначення, розрахунок і використання того чи іншого показника результативності або ефективності корелюють або залежать від інформації про обсяги й структуру шкоди або збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ⁸.

З урахуванням наведених аргументів і на підставі положень теорії життєвого циклу соціально-економічних систем [14] сформовано матрицю оцінювання результативності й ефективності розбудови ФТТ України і треки їх розвитку (рис.).

Зважаючи на попередні дані про колосальні економічні втрати України внаслідок збройної агресії РФ, на думку В.М. Гейця [1] і Е.М. Лібанової⁹, можна припустити, що через значне руйнування інфраструктури і зменшення населення в Україні деякі локальні території не відновлюватимуться після війни, тобто сформується «території тимчасового невідновлення» (ТТН), які будуть відновлені, але згодом. Відновлення і розбудова територій відбу-

⁷ Експерти проаналізували доходи бюджетів територіальних громад за 7 місяців 2022 року. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15467?page=2> (дата звернення: 03.12.2022).

⁸ Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України № 326 від 20.03. 2022 р. (в редакції постанови КМУ № 951 від 22.07.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

⁹ До України може не повернутися 5 млн людей: Лібанова про нову економіку та прірву з росіянами. Факти. 2022. 05 груд. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20221205-do-ukrayiny-mozhe-ne-povernutysya-5-mln-lyudej-libanova-pro-novu-ekonomiku-ta-prirvu-z-rosiyanamy/amp/?fbclid=IwAR3ZzDKKFREdTzyXbHB-0JQy-7uX9hlh0adJCM8MFf9gUbr4VvMF3b-6xOw> (дата звернення: 10.12.2022).

ватимуться (в більшості випадків) за повним або скороченим треком розвитку. Повний трек розвитку ФТТ передбачає трансформацію територій відновлення в території сталого розвитку через території з особливими умовами для розвитку й регіональні полюси зростання. Короткий трек розвитку ФТТ — це трансформація територій відновлення в території сталого розвитку через розбудову регіональних полюсів зростання. Безумовно, інші короткі треки розвитку також матимуть місце на практиці (перехід територій сталого розвитку в регіональні полюси зростання тощо).

Щодо територій сталого розвитку, то наявність деяких від'ємних показників результативності господарської діяльності принципово не впливатиме на усталену позитивну ефективність їх розбудови. Території, які були зруйновані й відновлюватимуться, деякий час можуть бути територіями з особливими умовами для розвитку, де існуватимуть об'єктивні обмеження щодо використання потенціалу територій, зокрема, через їх повне замінування. З метою застосування диференційованих заходів підтримки розвитку державою визначатимуться окремі території з особливими умовами для розвитку¹⁰, до яких можна віднести потенційно небезпечні території через їх географічне розташування — вздовж кордонів. Проте високі ризики для бізнесу й населення будуть притаманні тільки прикордонним територіям з РФ, Білоруссю і Молдовою (Придністров'ям). «Агресивність Росії нікуди не дінеться, а жити й працювати поблизу кордону — це не просто. Проте все залежатиме від того, які будуть післявоєнні домовленості»¹¹.

Безперечно, оцінювання доцільності та напрямів розбудови ФТТ потребуватиме прискіпливого визначення стану регіонів і територіальних громад, особливо тих, що найбільше постраждають від воєнної агресії. Таку оцінку буде отримано за результатами проведення моніторингу реалізації стратегій розвитку регіонів і територіальних громад за 2022 р. Проте вже сьогодні можна запропонувати декілька ключових індикаторів для попереднього віднесення макро- і мікрорегіонів, територіальних громад до того чи іншого ФТТ з метою розробки диференційованих заходів підтримки:

- коефіцієнт доцільності розбудови (відновлення і розвитку) територій після війни (Кдрт) — розраховується як відношення вартості матеріальних збитків (шкоди, втрат) через війну до балансової вартості функціонуючих матеріальних активів;

- коефіцієнт зменшення населення регіону або територіальної громади через війну (Кзн) — розраховується як відношення чисельності наявного населення регіону або територіальної громади після війни до чисельності населення регіону або територіальної громади, яке було в наявності до війни.

Залежно від отриманих результатів можна припустити: якщо Кдрт або Кзн дорівнює або є більшим за 1, то територію варто активно відновлювати і розбудовувати; якщо їх значення є меншими за 1, то така ситуація потребує

¹⁰ Про засади державної регіональної політики. Закон України № 156-VIII від 05.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#n354>

¹¹ До України може не повернутися 5 млн людей: Лібанова про нову економіку та прірву з росіянами. *Факти*. 2022. 05 груд. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20221205-do-ukrayiny-mozhe-ne-povernutysya-5-mln-lyudej-libanova-pro-novu-ekonomiku-ta-prirvu-z-rosiyanyamy/amp/?fbclid=IwAR3ZzDKKFREdTzyXbHB-0JQy-7uX9h1h0adJcm8MFf9gUbr4VvMF3b-6xOw> (дата звернення: 10.12.2022).

Таблиця 2. Типи територій, їх критерії та функції

Типи територій	Критерії	Обґрунтування	Фрт
ТВ	(R-; E-)	Від'ємними початковими характеристиками вважаються збитки, втрати, екологічна шкода, недоотримання ПДФО, плати за землю, єдиного податку, місцевих податків і зборів, зменшення чисельності населення. Від'ємна (відсутня) ефективність використання інвестицій і доходів місцевих бюджетів, матеріальних активів або реалізації інноваційних проектів свідчить про різке погіршення соціально-економічного стану регіонів і територіальних громад через війну	Функція відродження: відновлення об'єктів критичної та соціальної інфраструктур, житлового фонду для забезпечення мінімального рівня якості життя населення
ТТН		Території, на яких тимчасово не відновлюватимуться і не функціонуватимуть об'єкти критичної та соціальної інфраструктури, житлового фонду й бізнесу тощо	Безпекова функція
ТзОУР	(R+; E-)	Можуть спостерігатися деякі позитивні результати: повернення населення, часткове відновлення об'єктів критичної і соціальної інфраструктур, житлового фонду, відновлення роботи малого бізнесу. Проте ефективність використання доходів місцевих бюджетів, матеріальних активів або реалізації інноваційних проектів залишається від'ємною (відсутньою), а рівень соціально-економічного розвитку низьким	Функція нормалізації: відновлення об'єктів критичної та соціальної інфраструктур і господарської діяльності бізнесу для забезпечення нормальної якості життя українців
РПЗ	(R+; E+)	Результати (економічні, соціальні, екологічні) й ефективність використання інвестицій, доходів місцевих бюджетів, матеріальних активів або реалізації інноваційних проектів тощо характеризують соціально-економічний розвиток як найкращий порівняно з іншими подібними територіями в країні	Функція «локомотиву»: рушій місцевого економічного розвитку і позитивного впливу на суміжні території для забезпечення високого рівня якості життя українців
ТСР	(R-; E+)	При зменшенні чисельності населення (від'ємний результат) обсяги виробництва і доходів місцевих бюджетів не знижуються або навіть підвищуються за рахунок використання сучасних технологій тощо	Функція усталеності: забезпечення соціальної якості життя і стабільного доходу українців

Джерело. Розроблено авторками.

Таблиця 3. Індикатори доцільності й можливості розбудови регіонів (областей) у контексті програм їх комплексного відновлення

Розділи програм комплексного відновлення областей (регіонів) відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1159 від 14.10.2022 р.	Індикатори (показники, характеристики) доцільності й можливості розбудови областей (регіонів)
<p>9. Інформація щодо технічної можливості, економічної доцільності відновлення інфраструктури</p> <p>12. Загальні підходи і пропозиції щодо комплексного відновлення, розвитку території області й заходів для їх реалізації з урахуванням норм і нормативів стосовно просторового планування і землекористування, захисту навколишнього природного середовища і природних ресурсів, забезпечення населення закладами і послугами, що в них надаються, охорони культурної спадщини, розвитку транспорту та інженерної інфраструктури тощо</p> <p>13. Попередній фінансово-економічний розрахунок заходів для забезпечення комплексного відновлення області</p> <p>14. Пропозиції щодо джерел фінансування заходів для забезпечення комплексного відновлення області</p>	<p>Фіксація характеру і обсягів пошкоджень інженерно-транспортної, енергетичної інфраструктур, електронних комунікаційних мереж, об'єктів водогосподарської інфраструктури (зокрема, інженерної інфраструктури меліоративних систем), експертне дослідження пошкоджених об'єктів на території регіону, висновок про технічну доцільність їх відновлення, обсяг загальних витрат тощо</p> <p>Згідно із заходами в рамках національних програм, передбачених Планом відновлення України: кількість і перелік ключових проектів на території регіону, обсяг капітальних витрат, обсяг охоплення проекту, кількість створених робочих місць у результаті проекту тощо. Розробка проектів на території регіону, фінансування яких може здійснюватися за рахунок відповідної субвенції у межах «Програми з відновлення України» між Україною і Європейським інвестиційним банком у секторах ЖКГ, водопостачання і водовідведення, центрального тепlopостачання, громадських будівель і транспорту (Міністерство розвитку громад та територій України, відповідно до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проектів у рамках Програми з відновлення України, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 1324 від 15.12.2021 р.). Показники результативності чи ефективності землекористування, захисту навколишнього природного середовища і природних ресурсів, забезпечення населення закладами і послугами, що в них надаються, охорони культурної спадщини, розвитку транспорту та інженерної інфраструктури тощо</p> <p>Результати попередніх фінансово-економічних розрахунків результативності й ефективності заходів для забезпечення комплексного відновлення області (регіонів) тощо</p> <p>Результати попереднього фінансово-економічного аналізу обсягів і джерел фінансування заходів для забезпечення комплексного відновлення області (регіонів), ефективності їх залучення</p>

Джерело. Складено авторками за: Порядок розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них. Постанова Кабінету Міністрів Украї-

ни № 1159 від 14.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text>; Порядок розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації. Постанова Кабінету Міністрів України № 926 від 01.09.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF#n8>; Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 79 від 31.03.2016 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16>; Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України № 326 від 20.03.2022 р. (в редакції постанови КМУ № 95 від 22.07.2022 р. 1). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>; Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Серпень 2022: звіт. Світовий банк, Уряд України, Європейська Комісія, 2022. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/zvit-shvydka-oczinka-zavdanoyi-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennya_ukr-1.pdf; Proposal for a Nature Restoration Law. EU Commission. 2022. Jun 22. URL: https://environment.ec.europa.eu/publications/nature-restoration-law_en (дата звернення: 03.11.2022); Порядок проведення містобудівного моніторингу. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 170 від 01.09.2011 р. (у редакції наказу Міністерства розвитку громад та територій України № 333 від 14.12.2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0084-22#Text>; Урядова програма релокації українських підприємств. *Міністерство економіки України*, 2022. URL: <https://auction.e-tender.ua/#/help/Relocation>; План Відновлення України (проект). Національна рада з відновлення. Липень 2022. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf; Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проектів у рамках Програми з відновлення України. Постанова Кабінету Міністрів України № 1324 від 15.12.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-2021-%D0%BF#Text>

додаткового соціально-економічного аналізу з метою визначення окремого переліку диференційованих заходів підтримки¹².

Нові ФТТ, критерії і цільові функції органів влади щодо розбудови цих територій (Фрт) систематизовано в табл. 2.

Можливість і доцільність відновлення регіонів і територіальних громад обґрунтовуються законодавчою новацією — розробленням і реалізацією Програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини). Даний нормативно-правовий акт локального характеру являтиме собою обласну або місцеву програму відновлення територій з основними просторовими, містобудівними і соціально-економічними пріоритетами політики відновлення й включатиме комплекс заходів для забезпечення відродження території відповідної області, території територіальної громади (її частини), яка постраждала внаслідок збройної агресії проти України або в якій сконцентровано соціально-економічні, інфраструктурні, екологічні чи інші кризові явища¹³. Для успішного використання програм комплексного відновлення області та територіальних громад (їх частин) як

¹² Бюджети територіальних громад України. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=260000000000> (дата звернення: 05.12.2022).

¹³ Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-rozroblennia-provedennia-hromadskoho-obhovorennia-pohodzhennia-prohram-kompleksnoho-vidnovlennia-oblasti-1159-141022>

Таблиця 4. Індикатори доцільності й можливості розбудови і відродження територіальних громад (їх частини) у контексті програм їх комплексного відновлення

Розділи програм комплексного відновлення територіальних громад відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1159 від 14.10.2022 р.	Індикатори (показники, характеристики) доцільності й можливості розбудови територіальних громад
<p>10. Інформація щодо технічної можливості, економічної доцільності відновлення об'єктів шляхом нового будівництва або пропозиції щодо будівництва нових об'єктів замість тих, що зазнали пошкодження або зруйновані, з визначенням застосування проектів повторного використання і розроблення індивідуальних проектних рішень</p> <p>12. Обґрунтовані пропозиції щодо доцільності зміни функціонального призначення територій територіальної громади (її частини) з урахуванням існуючої забудови і наявної містобудівної документації</p> <p>15. Загальні підходи і пропозиції щодо комплексного відновлення, розвитку території територіальної громади (її частини), заходи для їх реалізації з визначенням пріоритетності, з урахуванням чинних норм і нормативів</p> <p>16. Попередній фінансово-економічний розрахунок для забезпечення заходів комплексного відновлення території територіальної громади (її частини)</p> <p>17. Пропозиції щодо джерел фінансування заходів для забезпечення комплексного відновлення території</p>	<p>Фіксація характеру і обсягів пошкоджень, експертне дослідження пошкоджених об'єктів на території громади до появи офіційних методичних рекомендацій. Кількість об'єктів, які підлягають відновленню шляхом нового будівництва замість тих, що зазнали пошкодження або зруйновані, обсяг нагальних витрат на виконання робіт. Кількість повністю знищених об'єктів на території громади (які неможливо використовувати за призначенням і економічно недоцільно ремонтувати або реконструювати), обсяг нагальних витрат на виконання робіт. Кількість проектів повторного використання пошкоджених об'єктів і розроблення індивідуальних проектних рішень, обсяг нагальних витрат на виконання робіт тощо</p> <p>Індикатори, що відображають результативність змін функціонального призначення території регіону в рамках містобудівного моніторингу (розділ IV Порядку проведення містобудівного моніторингу). Показники доцільності зміни функціонального призначення територій територіальної громади (її частини) з урахуванням існуючої забудови і наявної містобудівної документації тощо</p> <p>Техніко-економічне обґрунтування пропозицій щодо комплексного відновлення, розвитку території територіальної громади (її частини) і заходів для їх реалізації з визначенням пріоритетності, з урахуванням чинних норм і нормативів щодо просторового планування і землекористування, захисту навколишнього природного середовища і природних ресурсів, забезпечення населення закладами й послугами, що в них надаються, охорони культурної спадщини, розвитку транспорту та інженерної інфраструктури тощо</p> <p>Результати попереднього фінансово-економічного аналізу забезпечення заходів комплексного відновлення території територіальної громади (її частини). Результати попереднього фінансово-економічного аналізу доцільності заходів комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) тощо</p> <p>Результати попереднього фінансово-економічного аналізу пропозицій щодо джерел фінансування заходів для забезпечення комплексного відновлення територій, ефективності їх використання тощо</p>

Джерело. Складено авторками за: Порядок розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них. Постанова Кабінету Міністрів України № 1159 від 14.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text>; Методичні рекомендації щодо формування і реалізації прогностичних та програмних документів соціально-економічного розвитку територіальної громади. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 75 від 30.03.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16#Text>; Про стратегічну екологічну оцінку. Закон України № 2354-VIII від 20.03.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>; Порядок розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації. Постанова Кабінету Міністрів України № 926 від 01.09.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF#n8>; Про охорону культурної спадщини. Закон України № 1805-III від 08.06.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>; Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України № 326 від 20.03.2022 р. (в редакції постанови КМУ № 951 від 22.07.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>; Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Серпень 2022: звіт. Світовий банк, Уряд України, Європейська Комісія, 2022. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/zvit-shvydka-ocinka-zavdanoyi-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennya_ukr-1.pdf; Proposal for a Nature Restoration Law. EU Commission. 2022. Jun 22. URL: https://environment.ec.europa.eu/publications/nature-restoration-law_en (дата звернення: 03.11.2022); Інженерно-технічні заходи цивільного захисту (цивільної оборони). Державні будівельні норми України В.1.2-4-2006. Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України № 274 від 04.08.2006 р. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dbn_v.1.2-4-2006.pdf; Порядок проведення містобудівного моніторингу. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 170 від 01.09.2011 р. (в редакції наказу Міністерства розвитку громад та територій України № 333 від 14.12.2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0084-22#Text>; Урядова програма релокації українських підприємств. *Міністерство економіки України*, 2022. URL: <https://auction.e-tender.ua/#/helpRelocation>

одного з інструментів сучасної державної регіональної політики з розбудови ФТТ доцільно визначити перелік відповідних індикаторів (показників, характеристик). У табл. 3 і 4 подано ті розділи програм комплексного відновлення областей (регіонів) і територіальних громад (їх частин), що містять індикатори (показники, характеристики), які обґрунтовують саме доцільність і можливість їх розбудови.

Наведений перелік індикаторів (показників, характеристик) сформовано на основі чинного законодавства, і залежно від специфіки руйнувань конкретного ФТТ він може бути розширений після війни за результатами реалізації програм комплексного відновлення областей (регіонів) і територіальних громад (їх частин).

ВИСНОВКИ

Для обґрунтування економіко-правового забезпечення оцінювання соціально-економічної результативності й ефективності розбудови функціональних типів територій України у воєнний і повоєнний періоди запропоновано матрицю оцінки соціально-економічної результативності й ефективності розбудови функціональних типів територій України і треки їх розвитку (повний і короткий). Через великі руйнування існує імовірність появи потенційно небезпечних територій і територій тимчасового невідновлення. Для віднесення макро- і мікрорегіонів, територіальних громад до того чи іншого функціонального типу територій запропоновано два ключових індикатори: коефіцієнт доцільності розбудови (відновлення і розвитку) територій після війни і коефіцієнт зменшення населення регіону або територіальної громади через війну. Розбудова постраждалих регіонів і територіальних громад має здійснюватись у відповідності з розробленими програмами комплексного відновлення регіону (області) й території територіальних громад. Виокремлено індикатори (показники, характеристики), які відображають специфіку руйнувань, доцільність і можливість відновлення територій у контексті програм їх комплексного відродження.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення кількісних і якісних показників оцінки результативності й ефективності розбудови функціональних типів територій України з урахуванням наслідків війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Геєць В.М. Про оцінку економічних втрат України внаслідок збройної агресії РФ. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 30 березня 2022 року. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 5. С. 30—38. <https://doi.org/10.15407/vism2022.05.030>
2. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості. Науково-аналітичне видання. За наук. ред. І.З. Сторонянської. Львів, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», 2022. 70 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>
3. Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації. Науково-аналітична доповідь. За наук. ред. І.З. Сторонянської. Львів, НАН України; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», 2020. 150 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200041.pdf>
4. Снігова О.Ю. Державна політика структурної трансформації економіки старопромислових регіонів України в період повоєнного відновлення. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 45—57. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.045>
5. Данилишин Б.М. Економічні трансформації у період воєнного стану: тактика еволюціонізму і модернізація. *Економіка України*. 2022. № 10. С. 3—14. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.003>
6. Шульц С.Л., Мокій А.І. Імперативи та безпекові пріоритети збереження і розвитку продуктивної спроможності регіонів України в умовах війни. *Регіональна економіка*. 2022. № 2 (104). С. 131—136. URL: http://re.gov.ua/doi/re2022.02.131_u
7. Шевченко О.В. Підходи до визначення типів територій в Україні як основа для відновлення і розвитку господарства. У: Імперативи та безпекові пріоритети збереження і розвитку продуктивної спроможності регіонів України в умовах війни. Зб. тез доповідей дискусійної платформи. За заг. ред. С.Л. Шульц, А.І. Мокія. Львів, НАН України; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», 2022. 86 с. С. 16—18. URL: http://ird.gov.ua/ird02/n3381_tezy.pdf
8. Ткачук А. Про функціональні типи територій і не тільки. *Інститут громадянського суспільства*. 2022. 08 квіт. URL: <https://www.csi.org.ua/publications/pro-funkczionalni-tyury-terytorij-i-ne-tilky/> (дата звернення: 10.12.2022).

9. Геєць В.М., Близнюк В.В., Никифорок О.І. Актуальні аспекти політики соціальної якості в постконфліктній економіці України. *Економіка України*. 2022. № 6. С. 3—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003>
10. Микало І.О. Матричний метод оцінювання доцільності застосування аутсорсингу промисловими підприємствами. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3132>
11. Пасенко В.М., Лещенко М.М. Використання матричних методів портфельного аналізу для оцінки ефективності інтеграційних стратегій ТНК. *Фінансовий простір*. 2013. № 2 (10). С. 37—43.
12. Фроленко Р., Жукевич С. Використання матричних методів у стратегічному аналізі диверсифікованих компаній. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 6 (39). С. 124—132.
13. Федулова І.В., Миколайчук І.П., Джулай М.В. Матричний підхід до організації системи управління ризиками на підприємстві. *Інноваційна економіка*. 2018. № 9-10 (77). С. 204—210. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/357/419>
14. Сардак С.Е. Життєвий цикл соціально-економічних систем. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 1. С. 157—169. URL: <https://philarchive.org/archive/SAR-136>

Надійшла 14.11.2022

Прорецензована 30.11.2022

Доопрацьована 03.01.2023

Підписана до друку 06.01.2023

REFERENCES

1. Heyets V.M. On the assessment of Ukraine's economic losses due to the armed aggression of the Russian Federation. Transcript of the report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, March 30, 2022. *Visnyk of the NAS of Ukraine*, 2022, No. 5, pp. 30-38. <https://doi.org/10.15407/visn2022.05.030> [in Ukrainian].
2. The economy of Ukraine's regions in the conditions of war: risks and directions to ensure stability. I.Z. Storonyanska (Ed.). Lviv, 2022. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf> [in Ukrainian].
3. Functional types of territories as an object of state regional policy: methodical approaches to identification. I.Z. Storonyanska (Ed.). Lviv, 2020. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200041.pdf> [in Ukrainian].
4. Snigova O. State policy on the structural transformation of economy in old industrial regions of Ukraine in the period of post-war recovery. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 9, pp. 45-57. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.045> [in Ukrainian].
5. Danylyshyn B. Economic transformations during martial law: the tactics of evolutionism and modernization. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 10, pp. 3-14. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.003> [in Ukrainian].
6. Shults S.L., Mokiy A.I. Imperatives and security priorities for the preservation and development of the productive capacity of the regions of Ukraine in conditions of war. *Regional Economy*, 2022, No. 2 (104), pp. 131-136. URL: http://re.gov.ua/doi/re2022.02.131_u [in Ukrainian].
7. Shevchenko O.V. Approaches to determining the types of territories in Ukraine as a basis for recovery and development of the economy. In: Productive capacity of Ukraine's regions preservation and development imperatives and security priorities in conditions of war. Discussion platform proceedings. S.L. Shults, A.I. Mokiy (Eds.). Lviv, 2022, pp. 16-18. URL: http://ird.gov.ua/ird02/n3381_tezy.pdf [in Ukrainian].
8. Tkachuk A. On functional types of territories and more. *Civil Society Institute*, 2022, Apr 8. URL: <https://www.csi.org.ua/publications/pro-funkczionalni-typy-terytorij-i-ne-tilky/> (accessed on: 10.12.2022) [in Ukrainian].
9. Heyets V., Blyzniuk V., Nykyforuk O. Topical aspects of social quality policy in the post-conflict economy of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 6, pp. 3-22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003> [in Ukrainian].
10. Mykalo O. The matrix method for estimating the reasonability of outsourcing in industrial enterprises. *Efficient Economy*, 2014, No. 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3132> [in Ukrainian].

11. Pasenko V.M., Leschenko M.M. Matrix methods of portfolio analysis in assessment of TNC integration strategies effectiveness. *Financial Space*, 2013, No. 2 (10), pp. 37-43 [in Ukrainian].
12. Frolenko R., Zhukevych S. The use of matrix methods in the strategic analysis of diversified companies. *Galician Economic Journal*, 2012, No. 6 (39), pp. 124-132 [in Ukrainian].
13. Fedulova I.V., Mykolaichuk I.P., Dzhulai M.V. Matrix approach to the organization of risk management system at the enterprise. *Innovative Economy*, 2018, No. 9-10 (77), pp. 204-210. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/357/419> [in Ukrainian].
14. Sardak S.E. The life cycle of social and economic systems. *Marketing and Management of Innovations*, 2016, No. 1. pp. 157-169. URL: <https://philarchive.org/archive/SAR-136> [in Ukrainian].

Received on November 14, 2022

Reviewed on November 30, 2022

Revised on January 3, 2023

Signed for printing on January 6, 2023

Inna Zablodska, Dr. Sci. (Econ.), Prof., Honored Economist of Ukraine,
Director of the Luhansk Branch, Head of the Department of Interregional Cooperation Issues
V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the NAS of Ukraine
2, Marii Kapnist St., Kyiv, 03057, Ukraine
Yuliia Rohozian, Dr. Sci. (Econ.), Senior Researcher,
Deputy Head of the Department of Interregional Cooperation Issues
V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the NAS of Ukraine
2, Marii Kapnist St., Kyiv, 03057, Ukraine

ECONOMIC AND LEGAL ASPECT OF ASSESSING
THE EFFECTIVENESS AND EFFICIENCY OF THE DEVELOPMENT
OF FUNCTIONAL TYPES OF UKRAINE'S TERRITORIES

The economic and legal support for assessing the socio-economic effectiveness and efficiency of the development of functional types of Ukraine's territories is substantiated. In the conditions of a full-scale war, the norms of state regional policy are developed using a territorially oriented and security approach, which involves the definition of such functional types of territories as recovery territories, territories with special conditions for development, regional poles of growth, territories of sustainable development. The assignment of macro- and micro-regions, territorial communities to a particular functional type of territory depends on the indicators of their socio-economic situation, given that their coherence is established using a matrix approach. A matrix for assessing the effectiveness and efficiency of the development of functional types of Ukraine's territories and their development tracks (full and short) has been designed. The emergence of potentially dangerous territories and temporary non-recovery territories is noted. Two key indicators are proposed for the preliminary assignment of macro- and micro-regions, territorial communities to a particular functional type of territory: the expediency coefficient of territories development (recovery and growth) after the war and the coefficient of population decline in the region or territorial community due to the war. For the development of regions and territorial communities, the development and implementation of programs for the comprehensive recovery of the region (oblast) and territorial communities are envisaged. The indicators (parameters, characteristics) that reflect the specifics of the destruction, substantiate the expediency and feasibility of territories recovery in the context of their comprehensive revival programs based on the current legislation are singled out. It is emphasized that it is advisable to determine quantitative and qualitative indicators for assessing the effectiveness and efficiency of the development of functional types of Ukraine's territories, taking into account the impact of the war.

Keywords: *assessment; effectiveness; efficiency; matrix; functional types of territories; coefficients; comprehensive recovery program.*

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.061>

УДК 36.364

JEL: H55

В.А. ЛІТИНСЬКА, канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри «HR-інжиніринг у бізнес-економіці»
Хмельницький національний університет
вул. Інститутська, 11, 29016, Хмельницький, Україна
e-mail: litinskav@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9272-4118>

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запропоновано сучасний підхід до тлумачення поняття «соціальна політика». Визначено мету, цілі, суб'єкт і об'єкт соціальної політики. Окреслено сучасні завдання соціальної політики, які відповідають реаліям сьогодення. Запропоновано модель соціальної політики для економіки нашої країни в умовах воєнного стану, проаналізовано динаміку основних показників соціально-економічного становища України протягом 2021—2022 рр. Визначено основні напрями соціальної політики України в умовах воєнного стану.

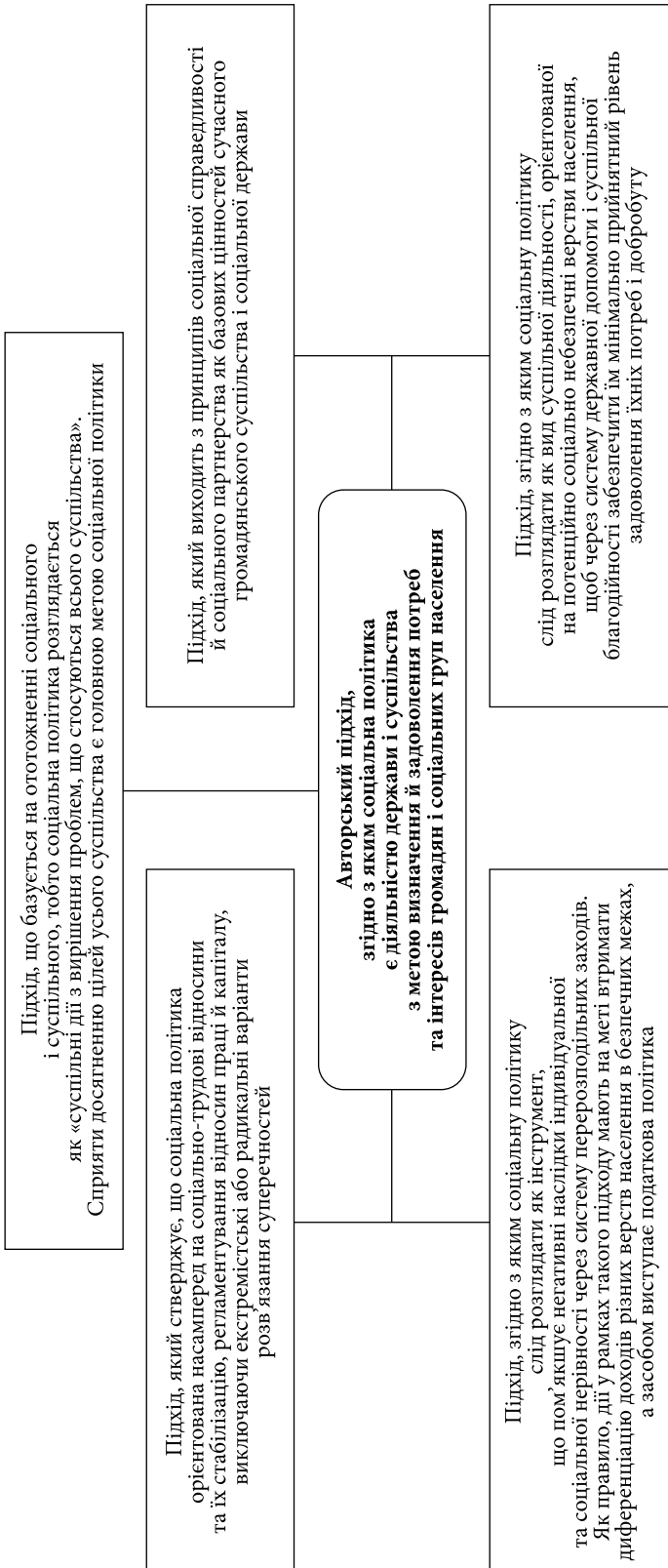
Ключові слова: соціальна політика; соціальна сфера; воєнний стан; державні соціальні гарантії.

В умовах воєнного стану для України характерний нестабільний розвиток економіки. Наслідки війни неминуче позначилися і на раніше досить складному соціально-економічному становищі країни і, природно, ще більше погіршили його. Як свідчать дані Міністерства соціальної політики України, з початку війни третина українців втратили роботу, від 60 до 80% людей опинилися за межею бідності, понад 14,5 млн наших громадян виїхали з країни. Крім того, ще більш незахищеними стали діти-сироти, багатодітні сім'ї, родини військовослужбовців, безробітні, пенсіонери, самотні незабезпечені люди і ще більш вразливими — біженці й безпритульні, сім'ї полонених військовослужбовців. Усі ці страшні наслідки зумовлюють необхідність проведення досліджень у сфері соціальної політики України в умовах воєнного часу.

Питаннями соціальної політики протягом десятиліть займалися такі науковці, як Т.М. Ганслі, А.В. Квітка, А.М. Колот, Л.Д. Климанська, Е.М. Лібанова, Г.С. Лопушняк, М.В. Мних, У.І. Моторнюк, В.Є. Савка, В.А. Скуратів-

Ц и т у в а н н я: Літинська В.А. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 61—73. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.061>

Підходи до розуміння сутності поняття «соціальна політика»
Джерело. Систематизовано авторкою за: [1; 3—6].

ський, Н.М. Хома, Л.О. Чорна та інші. Проблеми соціальної політики під час воєнного стану висвітлено в працях О.В. Безпалько, І.М. Коваль, Т.В. Бурлай та інших, проте недослідженими залишаються особливості соціальної політики України в умовах війни, що потребує активного пошуку нового концептуального базису в соціальній сфері.

Величезним викликом для соціальної сфери нашої країни стало запровадження воєнного стану. Війна негативно впливає на життя і роботу всіх без винятку українців, особливо це стосується тих людей, які ще до війни перебували в складних життєвих ситуаціях і не мають можливості потурбуватися про себе, своє житло, роботу, здоров'я. Сьогодні дуже багато людей потребують виплат соціального характеру, допомоги соціальних працівників, а сама сфера соціальної політики вимагає внесення певних змін і доповнень.

Отже, **мета статті** — обґрунтувати особливості соціальної політики України в умовах воєнного стану.

Існує велика кількість методологічно різних підходів до визначення і розуміння сутності соціальної політики (рис.).

Дана ситуація зумовлена різними причинами. По-перше, соціальна діяльність безпосередньо пов'язана з гуманістичними і правовими цінностями, такими як права і свободи кожного члена суспільства. По-друге, роль суспільства і держави, а також їх втручання в життя і діяльність окремої людини визначаються різними підходами. З огляду на це, соціальну політику слід розглядати як діяльність держави і суспільства з метою визначення й задоволення потреб та інтересів громадян і соціальних груп населення.

За будь-яких обставин метою соціальної політики є посилення соціальної солідарності й підвищення загального добробуту. В умовах війни соціальна політика має спрямовуватися в першу чергу на мінімізацію негативних наслідків воєнних дій, передусім, таких як зростання кількості безробітних, безпритульних, переселенців, тобто осіб, які потребують допомоги в умовах руйнування об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури. Для цього насамперед необхідно проаналізувати перелік існуючих соціальних послуг з точки зору того, наскільки ефективним є їх надання; створити прозору уніфіковану систему соціальних виплат і надання послуг; привести соціальні зобов'язання держави до її фінансових можливостей; здійснити цифровізацію соціальної сфери; запровадити другий рівень пенсійної системи, що передбачає застосування індивідуальних накопичень; тощо.

Першочерговим завданням соціальної політики, яке актуалізується в умовах ведення воєнних дій, є надання допомоги бідним і малозахищеним групам населення, які опинились у складних життєвих обставинах. Для його ефективного вирішення насамперед необхідно: виявити громадян, які дійсно потребують соціального захисту; розгорнути систему реєстрації і допомоги особам, які вимушені змінити місце проживання через руйнування й обстріли; активізувати соціальну політику в напрямках, орієнтованих на скорочення безробіття і створення нових робочих місць.

Виходячи із завдань сучасної соціальної політики вкрай важливо визначити її суб'єкт і об'єкт. Оскільки гарантом здійснення соціальної політики є держава, то вона є і її головним суб'єктом. Крім того, держава виступає найважливішим джерелом формування і розвитку соціальної сфери, тому що

саме вона реалізує взаємодію соціальних груп та інших елементів соціальної структури як суспільно впорядкований і суспільно захищений процес, тобто проводить соціальну політику в масштабах усієї країни. Що стосується об'єкта соціальної політики, то ним виступає все населення країни, у якому, виходячи із специфічних потреб, можна виокремити такі соціальні верстви: діти і сім'ї, молодь, працездатне населення (зайняті та безробітні), пенсіонери, важко хворі та інваліди, люди, які постраждали внаслідок війн, катастроф, стихійних лих, біженці й мігранти, національні меншини [2, с. 119].

Оскільки соціальна політика передбачає активну діяльність держави і органів місцевого самоврядування в багатьох сферах (зайнятість, охорона здоров'я, соціальний захист, житлова політика, освіта), то її можна вважати доволі складною в плані практичної реалізації. Саме тому соціальна політика держави має різні виміри — економічний, правовий, організаційний, екологічний, соціальний, особистісний, культурологічний.

На жаль, сьогодні соціальна політика в Україні є суперечливою. Неefективними залишаються чимало соціальних програм, на реалізацію яких впливають воєнні дії на території нашої країни, відсутність чітко визначеної стратегії, концепції та пріоритетів, недостатність економічної бази, надмірна заповізаність українського суспільства тощо.

З метою запозичення міжнародного досвіду в соціальній сфері доцільно проаналізувати моделі соціальних політик інших країн і запропонувати застосування певної моделі для нашої країни. У науковій економічній літературі існує ціла низка класифікацій моделей соціальної політики. На нашу думку, найбільш вдалою є поділ моделей соціальної політики на:

- консервативну;
- ліберальну;
- соціально-демократичну [5, с. 6].

Згідно з **консервативною моделлю соціальної політики**, суспільство, яке прагне забезпечити швидке економічне зростання за допомогою ринкових механізмів, повинно надавати відповідну винагороду тим, хто примножують національне багатство, а це означає, що воно заохочує нерівність. Отже, у даному випадку перерозподіл ресурсів є несумісним з соціальною справедливістю, а нерівність — навпаки, відповідає цілям суспільного розвитку [6, с. 243]. Консерватори також упевнені, що в таких принципах були б зацікавлені як багаті, так і бідні, оскільки швидкі темпи зростання економіки, характерні для ринкових відносин, сприяли б зростанню загального добробуту, а держава потребувала б лише незначних коштів для мінімального забезпечення порівняно невеликої кількості людей. Саме тому вони виступають за скорочення соціальних витрат на користь нагромадження капіталу і відновлення дії законів ринкової економіки «в чистому вигляді» [6, с. 244].

Ліберальна модель соціальної політики є характерною для Австралії, США, Великої Британії і Нової Зеландії і спрямовується на створення системи, яка, з одного боку, пом'якшує соціальну нерівність, а з іншого — робить це так, щоб це не заважало трудовій мотивації населення. Розмір допомоги не повинен перевищувати певної межі, що сприяє бажанню працювати як її отримувачів, так і всього населення. Для даної моделі соціальної політики властивими є: періодичне і помірковане втручання держави в соціальну

сферу; вибірковість, адресність, а не універсальність під час розподілу соціальних виплат; посилення співробітництва між суспільним і приватним секторами в реалізації соціальних програм; розширення системи соціального страхування; активна і динамічна політика прибутків [7, с. 172].

Соціально-демократична модель соціальної політики ототожнюється з розвинутою соціальною політикою, сильною системою соціального захисту. Згідно з нею, соціальний захист — це відповідальність усього суспільства за кожну окрему людину, і його (захисту) рівень свідчить про свідомість, зрілість соціуму, здатність суспільства брати на себе зобов'язання з утримання тих, хто цього потребує. Соціально-демократична соціальна політика повинна гарантовано і надійно забезпечувати індивіда від негараздів, неминуче пов'язаних з ринковою економікою. Саме через таку систему можна втілити уявлення про соціальну справедливість, рівність і солідарність [7, с. 173]. З перебуванням соціал-демократичних партій при владі в Західній Європі пов'язано створення дієвого державного сектору економіки, збільшення частки національного доходу в соціальних витратах і формування соціальної державності в цілому [8, с. 284].

Отже, як свідчить аналіз існуючих моделей соціальної політики, єдиної європейської соціальної моделі не існує, радше, наявний набір кількох моделей з деякими спільними рисами. Саме тому для ефективного використання в Україні будь-якої моделі соціальної політики необхідно врахувати національні особливості, менталітет, культурну й політичну спадщину і, безумовно, військові дії агресора на території нашої держави. З огляду на це, найбільш актуальною для України, на нашу думку, буде соціально-демократична модель. Це пов'язано, по-перше, з тим, що вона найсильніше переплітається з українськими соціальними традиціями, серед яких важливе місце посідають ідеї соціальної справедливості й захищеності. По-друге, вона також включає в себе шведську модель (німецька і скандинавська соціальна модель) соціального ринкового господарства.

Крім того, сьогодні необхідно розробити концепцію соціальної політики, яка дозволить створити можливість для розробки системи соціального захисту і вдосконалення соціальної політики, що надасть змогу наблизити Україну до європейських стандартів стабільного соціального розвитку. При цьому основними інструментами реалізації *державної соціальної політики* будуть розробка і впровадження *соціальних програм* через державні соціальні стандарти.

Державні соціальні гарантії — це встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму [9]. Державні соціальні стандарти — це встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій [10]. У таблиці наведено динаміку основних показників соціально-економічного становища України з січня 2021 р. по жовтень 2022 р., на підставі яких проаналізовано основні державні соціальні гарантії.

Як видно з табл. 2, індекс інфляції, або індекс споживчих цін, — показник, що характеризує зміни загального рівня цін на товари і послуги, які купує населення для невиробничого споживання, — у вересні 2022 р. склав

101,9%, що на 0,6% більше порівняно з січнем 2022 р. Середня заробітна плата штатних працівників станом на січень 2021 р. дорівнювала 12 337 грн, а в січні наступного року — 14 577 грн, що є на 18,2% більшим. Проте в червні 2022 р., у зв'язку з воєнним станом у країні й погіршенням соціально-економічної ситуації, рівень середньої заробітної плати знизився до 13 957 грн.

Мінімальна заробітна плата, розмір якої станом на 1 січня 2021 р. сягнув 6000 грн, у наступному році збільшився до 6500 грн. Крім того, у жовтні 2022 р. відбулося підвищення рівня мінімальної заробітної плати до 6700 грн. У період з січня 2021 р. по січень 2022 р. на 165 грн (або на 9,3%) зросла й міні-

Порівняльна характеристика основних показників соціально-економічного становища України

Показники	Січень 2021	Січень 2022	Січень— жовтень 2022
Індекс споживчих цін, % до попереднього місяця	101,3	101,3	101,9 (вересень 2022 р.)
Середня заробітна плата штатних працівників, грн	12 337	14 577	13 957 (червень 2022 р.)
Мінімальна заробітна плата, грн	6 000	6 500	6 700 (з 01.10.2022 р.)
Середній розмір пенсії разом з цільовою грошовою допомогою станом на 1 число кожного кварталу, грн	3 507,51 (станом на 01.01.2021 р.)	3 991,53 (станом на 01.01.2022 р.)	4 023,46 (станом на 01.07.2022 р.)
Мінімальна пенсія, грн	1 769	1 934	2 027 (з 01.10.2022 р.)
Рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, грн:			
для працездатних осіб	794,50	1 116,45	1 170 (з 01.07.2022)
для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів	1 769	1 934	2 027
Прожитковий мінімум у середньому на одну особу в місяць, грн	2 189	2 393	2 393
у тому числі для працездатних осіб, грн	2 270	2 481	2 600
осіб, які втратили працездатність, грн	1 769	1 934	2 027
Співвідношення середньої заробітної плати і прожиткового мінімуму для працездатних осіб	5,43	5,88	5,37
середньої пенсії і прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність	1,98	2,06	1,98

Джерело. Складено авторкою за: Основні показники рівня життя населення за 2021—2022 рр. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Pokazniki-socialnoi-sferi.html> (дата звернення: 25.10.2022).

мальна пенсія. Прожитковий мінімум, сутність якого трактують як вартісну оцінку споживчого кошика, що містить мінімальні набори продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності, у цей період також мав тенденцію до збільшення. Таким чином, можна стверджувати, що в аналізованому періоді держава була позитивно налаштована на підвищення допомоги, але через спричинене війною зростання цін на продукти і товари нинішнє підвищення розмірів різних видів соціальної допомоги і державних соціальних гарантій виявляється мізерним.

Аналіз видатків Державного бюджету України на 2022 рік на соціальний захист і соціальне забезпечення виявив тенденцію до їх значного зростання порівняно з попереднім роком — з 339 278,9 млн грн до 347 643,9 млн грн. Крім того, після внесення змін до Державного бюджету України на 2022 рік збільшено фінансування соціальної підтримки людей і виплати пенсій на 73,8 млрд грн, зокрема, ухвалені зміни додатково збільшили фінансування:

- різних видів соціальної допомоги — на 5,7 млрд грн;
- субсидій і пільг на оплату житлово-комунальних послуг — на 3,3 млрд грн;
- допомоги на проживання внутрішньо переміщених осіб (ВПО) — на 32,4 млрд грн;
- пенсійних виплат — на 32,3 млрд грн.

Проаналізувавши динаміку основних показників соціально-економічного становища України, можна зробити висновок, що соціальна політика охоплює досить велике коло питань життєдіяльності людей і суспільства, проте її реалізація може бути забезпечена шляхом запровадження ефективних напрямів [11, с. 226]. На сьогодні серед низки цілей соціальної політики слід визначити пріоритетні, які є актуальними і потребують першочергової уваги. Це підтримка добробуту українських родин, поліпшення матеріального становища і умов життя громадян; забезпечення зайнятості населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб; недопущення заборгованості по виплатах заробітної плати, пенсій і соціальної допомоги.

Підтримка добробуту українських родин зумовлює необхідність розроблення програми, спрямованої на стимулювання зайнятості та підприємництва, насамперед, серед вразливих категорій людей і переміщених унаслідок війни осіб, тобто її (підтримку) можна розглядати як інвестиції у самозайнятність людей. Серед інших актуальних напрямів розвитку ефективної соціальної політики за сучасних умов слід виокремити максимальне стимулювання виходу на ринок праці людей, які отримують соціальну допомогу від держави; мікrokредитування для відкриття власного бізнесу; тощо.

Для подолання бідності актуальним буде запровадження універсальної соціальної допомоги, яка надаватиметься на основі доходів і складу родини. У даний час соціальна система складається з 35 видів соціальної допомоги, які надаються людям відповідно до їхніх соціальних статусів. Ця система побудована на радянських підходах. Саме тому її заміна на універсальну допомогу забезпечить адресність і ефективність державних видатків на соціальний захист.

Сьогодні українцям, які постраждали через війну РФ в Україні, грошову допомогу надає також ряд міжнародних організацій.

1. Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні на основі Меморандуму про співробітництво між ним і Міністерством соціальної політики України щодо забезпечення захисту прав дітей, які постраждали від війни в Україні внаслідок збройної агресії РФ.

2. Всесвітня продовольча програма ООН (ВПП ООН). Допомогу отримують внутрішньо переміщені особи за черговістю дати включення до бази даних.

3. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Пріоритетною категорією визначено осіб з інвалідністю, у тому числі серед внутрішньо переміщених осіб.

4. Місія Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні і Товариство Червоного Хреста України (МЧКХ і ТЧХУ). Пріоритетною категорією визначено малозабезпечені сім'ї, у тому числі з-поміж ВПО.

5. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Допомога надається виключно ВПО.

6. Допомога неурядової організації АСТЕД (Франція). Виплати від неї призначатимуть у випадку, якщо хоча б одна з осіб у заяві має соціальну категорію «людина з інвалідністю», а її місцем реєстрації є Херсонська (з відкритими рахунками в банківській установі), Харківська або Миколаївська області.

7. Норвезька рада в справах біженців. Зареєструватися зможуть усі внутрішньо переміщені особи незалежно від поточного місця перебування, а також ті, хто проживають у районах, постраждалих унаслідок бойових дій.

8. Естонська рада у справах біженців. Серед цільової аудиторії мешканці Запорізької, Донецької, Луганської, Харківської, Сумської, Чернігівської, Київської, Миколаївської, Дніпропетровської, Полтавської, Черкаської і Кіровоградської областей.

У березні 2022 р. Мінсоцполітики створило платформу «ЄДопомога», яка забезпечує оперативний збір заявок з усіх регіонів України щодо потреб у гуманітарній допомозі, а також ефективний і адресний її розподіл. Платформа об'єднує можливості, ресурси держави, бізнесу, громадських організацій, благодійних фондів і волонтерів у наданні гуманітарної допомоги постраждалим від війни, внутрішньо переміщеним особам і людям з вразливих категорій. Надання соціальних послуг є одним з основних напрямів діяльності системи соціального захисту нарівні з виплатою грошової допомоги. Спектр цих послуг досить широкий — від послуг з догляду вдома, різноманітної допомоги з подолання тих чи інших складних життєвих обставин до комплексних медико-соціальних послуг, що передбачають проживання людини в спеціалізованій установі.

У даний час Міністерство соціальної політики України працює в режимі кризового надання соціальних послуг, тобто рішення про їх надання приймаються протягом доби і без узгодження. Стандартна процедура прийняття рішення про надання соціальних послуг передбачає проходження низки обов'язкових етапів, залученість кількох установ і по часу може займати до 10 робочих днів. Спрощена процедура застосовується до різних видів послуг, зокрема, і тих, які передбачають надання місця для проживання. Наразі для прийняття рішення про надання послуг достатньо лише заяви від люди-

ни, яку вона може подати навіть і після того, як її безпосередньо було влаштовано в певному закладі, де вона одразу може задовольнити базові потреби й отримати необхідний догляд.

У квітні 2022 р. Верховна Рада України ухвалила відповідний Закон України¹, який вносить зміни до законів України «Про соціальні послуги», «Про правовий режим воєнного стану», зокрема:

- розширюються повноваження обласних, Київської міської державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад шляхом надання їм можливості визначати особливості прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану;

- визначається, що ведення випадку² не застосовується для прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі запровадження на території України надзвичайного або воєнного стану, а соціальні послуги надаються екстрено (кризово). Це дозволить приймати рішення про надання соціальних послуг протягом доби на підставі заяви або повідомлення про потребу в послугах і складати акт про їх надання;

- визначається середньомісячний сукупний дохід громадян з урахуванням попереднього кварталу, що передує місяцю, який передує місяцю звернення, а не шести останніх місяців, як це було раніше. Це дасть можливість запровадити електронний обмін даними, зокрема з Державною податковою службою, щодо доходів громадян;

- встановлюється, що особам, яким завдано шкоди пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, всі соціальні послуги надаються безоплатно;

- надається право приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) безпосередньо надавачам соціальних послуг, що забезпечить негайне надання допомоги людям;

- розширюються повноваження військових адміністрацій у частині управління надавачами соціальних послуг, організації надання ними соціальних послуг;

- встановлюється, що соціальні послуги, надані під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях надавачами соціальних послуг державної, комунальної форм власності (надання притулку, догляд, підтримане проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо), особам з числа ВПО за новим місцем їх проживання, перебування, які опинились у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, фінансуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях. Закон України № 2193-IX від 14.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>

² Ведення випадку — це спосіб організації надання соціальних послуг, за якого призначений спеціаліст (фахівець із соціальної роботи, соціальний менеджер) оцінює потреби сім'ї чи особи, планує роботу з випадком, залучаючи необхідних спеціалістів та членів сім'ї, організовує і координує процес надання соціальних послуг.

Проте недосконалим залишається питання визначення середньомісячного сукупного доходу громадян для виплат соціальної допомоги. У даному Законі рекомендується обчислювати середньомісячний сукупний дохід громадян з урахуванням попереднього кварталу, що передує місяцю, який передує місяцю звернення, а не шести останніх місяців, як це було раніше. Однак сьогодні значна кількість українців залишилися без роботи, у першу чергу це стосується внутрішньо переміщених осіб, і не сплачують страхові внески, тому доцільним було б розробити дієвий механізм розрахунку сукупного доходу громадян для виплат соціальної допомоги, що дозволить розраховувати і виплачувати соціальну допомогу на визначеному рівні в кожному індивідуальному випадку. Таким чином, реалізація прийнятого Закону дасть можливість забезпечити оперативне надання соціальних послуг сім'ям, які постраждали в умовах введення на території України надзвичайного або воєнного стану, з метою збереження їхнього життя і здоров'я.

ВИСНОВКИ

У нинішніх умовах без суттєвої фінансової та матеріальної допомоги українцям важко і майже неможливо підтримувати належний рівень соціалізації суспільства. Це пов'язано з тим, що економічне зростання і успішна соціальна політика країни тісно взаємопов'язані й поєднані із сприятливим інвестиційним кліматом, міцними зовнішньоекономічними зв'язками, кон'юнктурою ринку, забезпеченням економічної безпеки, формуванням і збереженням людського капіталу. Крім того, неготовність нашої держави до війни поглибила соціально-економічну кризу. Відбуваються відплив фінансового, людського капіталу, фізичне знищення українського населення, руйнування інфраструктури, що унеможливорює економічне зростання країни і нівелює позитивні кроки й результати соціально-економічних реформ.

Соціальна політика, яка практикується в нашій державі, характеризується рядом специфічних особливостей:

- значним зниженням рівня життя населення;
- високим рівнем безробіття. Через війну безробіття в Україні сягнуло рекордних 35%, адже значна частина громадян з початком війни втратили роботу;
- багато наших громадян виїхали з країни або отримали статус внутрішньо переміщених осіб.

Ще більш незахищеними стали діти-сироти, багатодітні сім'ї, родини військовослужбовців, безробітні, пенсіонери, самотні незабезпечені люди, ще більш вразливими — біженці й безпритульні, сім'ї полонених військовослужбовців. Отже, багато питань соціальної політики залишаються невирішеними і потребують негайного розв'язання. Наголосимо на основних з них:

- люди, які залишилися на непідконтрольній території, не отримують соціальних виплат. На всіх громадян, хто мають право на соціальні виплати, кошти нараховуються, але їх не видаватимуть доти, доки не буде визволено ту чи іншу територію;

- деякі країни теж змінюють свою позицію стосовно наших громадян-біженців, скорочуючи певні пільги і преференції. Крім того, у багатьох країнах біженцям з України вже пропонують платити за проживання, скасували безплатний проїзд;

- велика кількість законодавчих актів нині ухвалюється на період воєнного стану і, як правило, ще на місяць після його завершення.

Таким чином, перспективними є подальші дослідження ефективних напрямів реалізації соціальної політики у сфері соціального захисту в умовах воєнного стану і з урахуванням особливостей нових векторів соціальної політики, які дозволять працювати результативніше для найбільш вразливих верств населення, котрі потребують соціального захисту і повністю залежать від держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Квітка А.В. Роль соціальної політики у розвитку людського потенціалу. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/46.pdf
2. Мних М.В. Соціальна політика нашої держави в умовах асоційованого членства України в ЄС. *Український соціум*. 2015. № 3 (54). С. 114—124. <https://doi.org/10.15407/socium2015.03.114>
3. Моторнюк У.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 23—26. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf
4. Безпаленко О.В. Вектори соціальної політики для України в умовах викликів війни. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 1 (4). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-07-04>
5. Мостепанюк А.В. Соціальна політика держави: формування наукових підходів та європейські реалії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2020. № 31 (70). С. 1—8.
6. Кучин С.П., Гончаренко Т.І. Удосконалення державної регіональної соціальної політики в сучасній Україні. У: Збірник матеріалів Звітної науково-практичної конференції Луганського національного аграрного університету (Харків, 26 лютого 2020 р.). Харків, Бровін О.В., 2020, 306 с. С. 242—244.
7. Дрималовська Х.В., Бала Р.Д. Державна соціальна політика: сутність, моделі, напрями. *Проблеми економіки*. 2021. № 1. С. 178—184. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-1-178-184>
8. Жеребило І.В. Соціальна політика держави як регулятор розвитку соціальної сфери: теоретико-методологічні аспекти. *Проблеми економіки*. 2020. № 1. С. 283—289. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-1_0-pages-283_289.pdf
9. Ortiz I. Politique sociale. Note d'orientation. DESA, New York, Nations Unies. 2007. URL: <https://www.yumpu.com/fr/document/view/26922886/note-dorientation-de-la-politique-sociale-development>
10. Соціальна політика. Навч. посібник. За заг. ред. В.М. Пічі, Я.Б. Турчин. Львів, Новий Світ 2000, 2020. 318 с. URL: <https://ns2000.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/Sotsial-na-polityka.pdf>
11. Михненко А., Щур Н. Світові моделі соціальної політики: уроки для України. *Вісник Національної академії державного управління. Соціальна і гуманітарна політика*. 2011. Вип. 2. С. 219—227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2011_2_31

Надійшла 01.11.2022

Прорецензована 14.11.2022

Доопрацьована 28.12.2022

Підписана до друку 30.12.2022

REFERENCES

1. Kvitka A. The role of social policy in development of human potential. *Efficient Economy*, 2015, No. 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/46.pdf [in Ukrainian].
2. Mnykh M.V. Social policy of our state under the conditions of associated membership of Ukraine in EU. *Ukrainian Society*, 2015, No. 3 (54), pp. 114-124. <https://doi.org/10.15407/socium2015.03.114> [in Ukrainian].
3. Motorniuk U. Social policy as needs of the welfare state. *Economy and State*, 2016, No. 12, pp. 23-26. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf [in Ukrainian].
4. Bezpalenko O. Vectors of Social Policy for Ukraine Under War Challenges. *Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, 2022, No. 1 (4). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-07-04> [in Ukrainian].
5. Mostepaniuk A. State social policy: the formation of scientific approaches and European realities. *Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Economy and Management*, 2020, No. 31 (70). pp. 1-8 [in Ukrainian].
6. Kuchyn S.P, Honcharenko T.I. Improvement of state regional social policy in modern Ukraine. In: Collection of materials of the Scientific and Practical Report Conference of Luhansk National Agrarian University (Kharkiv, February 26, 2020). Kharkiv, 2020, pp. 242-244 [in Ukrainian].
7. Drymalovska K.V., Bala R.D. State Social Policy: Essence, Models, Directions. *The Problems of Economy*, 2021, No. 1, pp. 178-184. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-1-178-184> [in Ukrainian].
8. Zherybylo I.V. Social Policy of the State as a Regulator of Social Sphere Development: Theoretical and Methodological Aspects. *The Problems of Economy*, 2020, No. 1, pp. 283-289. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-1_0-pages-283_289.pdf [in Ukrainian].
9. Ortiz I. Politique sociale. Note d'orientation. DESA. New York, Nations Unies. 2007. URL: <https://www.yumpu.com/fr/document/view/26922886/note-dorientation-de-la-politique-sociale-developpement>
10. Social policy. V.M. Pich, Ya.B. Turchyn (Eds.). Lviv, 2020. URL: <https://ns2000.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/Sotsial-na-polityka.pdf> [in Ukrainian].
11. Mykhnenko A., Shchur N. World social policy models: lessons for Ukraine. *Herald of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 2011, Vol. 2, pp. 219-227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2011_2_31 [in Ukrainian].

Received on November 1, 2022

Reviewed on November 14, 2022

Revised on December 28, 2022

Signed for printing on December 30, 2022

Valentyna Litynska, PhD (Econ.), Associate Professor,
Associate Professor of HR Engineering in Business Economics Department
Khmelnyskyi National University
11, Instytutska St., Khmelnytskyi, 29016, Ukraine

FEATURES OF UKRAINE'S SOCIAL POLICY UNDER MARTIAL LAW

At the current stage of Ukrainian society's development, state social policy, which covers various spheres of people's life, among them the social one, is of great significance. In view of this, it is very important to improve the theoretical and practical foundations of social policy.

The features of Ukraine's social policy under martial law are substantiated, namely: the author's interpretation of «social policy» concept is proposed; the purpose, goals, subject and object of social policy under martial law are defined; existing tasks of social policy are analyzed and modern tasks corresponding with today's circumstances are outlined; the main foreign social policy models are considered and the most successful one, in our opinion, for Ukrainian economy is proposed; the dynamics of the main indicators of state social guarantees is studied; directions for the implementation of social policy, which are relevant today, are given.

It is proposed to consider the concept of «social policy» as an activity of the state and society in order to determine and satisfy the needs and interests of citizens and social groups in our country. For a clearer understanding of the main categories of state social guarantees, the dynamics of the main indicators of socio-economic situation in Ukraine from January 2021 to October 2022 is analyzed. The following priority directions for the development of effective social policy under current wartime conditions are proposed: supporting the well-being of Ukrainian families, maximum stimulation of state social assistance recipients to enter the labor market; microcredits for starting own business; overcoming poverty; etc.

It is shown that social policy should be aimed at ensuring the well-being of citizens by providing them with the opportunity to obtain the necessary material, cultural and spiritual benefits.

Keywords: *social policy; social sphere; martial law; state social guarantees.*

А.І. МОКІЙ, д-р екон. наук, проф.,
 провідний науковий співробітник відділу регіональної економічної політики
 ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»
 вул. Козельницька, 4, 79026, Львів, Україна
 e-mail: amokiy320@ukr.net
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8455-1421>

В.В. НЕБРАТ, д-р екон. наук, с. н. с., завідувачка відділу економічної історії
 ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
 вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
 e-mail: Nebrat@nas.gov.ua
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5419-3181>

М.М. КОРОЛЬ, д-р екон. наук, проф.,
 професорка ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
 вул. Підгірна, 46, 88000, Ужгород, Україна
 e-mail: maryna_korol@ukr.net
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4031-0858>

М.І. ФЛЕЙЧУК, д-р екон. наук, проф., професорка кафедри маркетингу
 Львівський національний університет ветеринарної медицини
 та біотехнологій імені С.З. Гжицького
 вул. Пекарська, 50, 79010, Львів, Україна
 e-mail: fleychukm@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0417-9066>

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ОЦІНКИ

24—25 листопада 2022 р. в Навчально-науковому інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулася міжнародна наукова конференція «Трансформаційні процеси в Україні після російсько-української війни: міждисциплінарні оцінки» за участі Академії наук вищої школи України, Української асоціації економістів-міжнародників. Конференція вирізнялася широким представництвом наукової спільноти, органів влади, підприємництва: 122 учасники конференції, серед яких 102 науковці, зокрема, два академіки НАН України, 10 академіків АН ВШ України, 34 доктори і 26 кандидатів наук, 28 аспірантів і 22 студенти.

До роботи конференції були залучені провідні вітчизняні й зарубіжні вчені, науковці вищих навчальних закладів, наукових установ України: ДУ

Ц и т у в а н н я: Мокій А.І., Небрат В.В., Король М.М., Флейчук М.І. Трансформаційні процеси в Україні в повоєнний період: міждисциплінарні оцінки. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 74—88.

«Інститут економіки та прогнозування НАН України», Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. Птухи НАН України, Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут філософії імені Г. Сковороди НАН України, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Університет Ньюкасла (Велика Британія), Запорізький національний університет, Центральноукраїнський національний технічний університет, Луцький національний технічний університет, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин ім. Б. Гаврилишина Західноукраїнського національного університету, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Харківський національний університет ім. В. Каразіна, Національний авіаційний університет, Державний податковий університет, Національний університет «Запорізька політехніка», Запорізький національний університет, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Університет імені Альфреда Нобеля, Львівський національний університет ветеринарної медицини і біотехнологій імені С.З. Гжицького, Міжнародний університет фінансів, Львівська національна академія мистецтв, Національний університет водного господарства та природокористування, Університет митної справи та фінансів, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівський торговельно-економічний університет, Київський університет імені Бориса Грінченка, Київський національний університет будівництва і архітектури, Чернівецький кооперативний фаховий коледж економіки і права, Державний біотехнологічний університет, Національний транспортний університет, Міжнародний європейський університет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, а також представники державних органів управління, експертно-консультативного і підприємницького середовища: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Український інститут дослідження щастя, ТОВ «Гоу Ту-Ю Україна», Запорізька торгово-промислова палата та ін. Учасниками конференції були науковці й фахівці з багатьох міст України: Києва, Вінниці, Дніпра, Житомира, Запоріжжя, Луцька, Львова, Тернополя, Харкова, Хмельницького, Ужгорода, Чернівців.

Метою конференції було визначено наукове обґрунтування теоретичних підходів і конкретних науково-прикладних рекомендацій щодо розв'язання системних проблем, окреслення стратегічних пріоритетів подальшої трансформації суспільства і економіки України в умовах сучасних викликів, зокрема, воєнної агресії РФ. Порядок проведення конференції передбачав доповіді щодо теоретичних і прикладних аспектів трансформаційного процесу в Україні, а також панельні дискусії.

З привітанням до учасників конференції звернувся Президент Академії наук вищої школи України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **О.Г. Наконечний**, який наголосив на актуальності розв'язання проблем трансформації соціально-економічної макросистеми держави в умовах посилення невизначеності глобального розвитку, виникнення загроз глобальній і, відповідно, національній безпеці України. Особливої важливості при цьому набуває подальша трансформація соціуму і національної економіки, загострення проблем якої обумовлене російською агресією.

Відкриваючи конференцію, академік АН ВШ України, д-р екон. наук, проф., Президент Української асоціації економістів-міжнародників, керівник навчально-наукового центру «Синтез» Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка **А.С. Філіпенко** у доповіді «Соціальні трансформації: головні компоненти» окреслив чотири головні взаємопов'язані й взаємозалежні компоненти теорії соціальної трансформації — теорію суспільного відтворення, теорію розривів і протиріч відтворення, теорію латентних соціальних змін і теорію трансформаційних стратегій. До ключових проблем трансформаційного процесу в Україні доповідач відносить наслідки війни, необхідність системного аналізу суспільства й економіки в структурному вимірі. Особливого значення, на думку А.С. Філіпенка, набуває врахування внутрішнього потенціалу національної макросистеми включно з історичною спадщиною, ментальністю, інституційною спроможністю, інтелектуальними і природними ресурсами тощо. Необхідним є постійне дослідження зовнішнього до процесу трансформації середовища, яке динамічно змінюється і разом з тим детермінує гео економічне і геостратегічне положення України. Доповідач також наголосив на використанні синергетичного ефекту згуртованості нації, який проявився під час війни, і досвіду післявоєнної трансформації в інших країнах світу для моделювання трансформаційного процесу й обґрунтування стратегічних пріоритетів і засобів їх досягнення.

У доповіді д-ра фіз.-мат. наук, проф., першого віце-президента АН ВШ України **М.В. Стріхи** «Українська наука: виклики війни і можливі відповіді» було проаналізовано людські, інфраструктурні та інші втрати, яких зазнала українська дослідницька система після початку повномасштабного вторгнення РФ, і окреслено головні можливі вектори повоєнної трансформації наукової системи держави. Доповідач наголосив, що всі напрями наукових досліджень сьогодні є затребуваними і важливими: «Усі ці місяці українські вчені активно працювали на перемогу. Вони робили все — від удосконалених пічок-буржуйок до ударних безпілотників, засобів радіоелектронної боротьби і нових кровоспинних препаратів. Особливу місію виконували гуманітарії, на яких лягла надважлива місія деконструкції міфів «руського міра»». Доповідач зупинився на питаннях пріоритизації напрямів досліджень та їх фінансування, необхідності інституційної реструктуризації державного управління в галузі наукової діяльності для забезпечення координації досліджень і каналів підтримки науки в загальнонаціональному масштабі, ролі міжнародного співробітництва для створення сучасної наукової інфраструктури України, важливості єдиної наукової політики. Співвідношення фундаментальної та прикладної науки, ролі дослідницьких університетів і Національної академії наук, інноваційної діяльності й науково-технологічних розробок приватно-підприємницького сектору матимуть вирішальне значення в повоєнній трансформації України. Крім того, «коли Україна нарешті стане членом ЄС, — зауважив М.В. Стріха, — наші вчені автоматично потраплять до розгалуженої складної системи, можливості якої і правила гри в якій вони повинні розуміти вже нині». Тож усвідомлення значення науки суспільством і керівництвом держави необхідне для того, щоб нові, критично потрібні нам високі технології можна було отримувати не лише від західних партнерів.

Академік НАН України, д-р екон. наук, проф., головний науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» **О.Г. Білорус** у доповіді «Глобальний конвергентно-синергетичний співрозвиток та трансформаційна стратегія України» зауважив, що розробка і успішна реалізація довгострокової Національної стратегії відбудови України, посилення системи Національної безпеки і оборони держави, нарощування її національної могутності на основі міжнародної воєнної, фінансової, технологічної та гуманітарної співпраці з країнами-союзницями, інтеграція в системи європейської та євроатлантичної безпеки, залучення наукового співтовариства забезпечать розв'язання проблем національного розвитку і глобального співрозвитку. Для нових незалежних держав перехідного періоду, таких як Україна, є лише один безальтернативний стратегічний курс — поєднання розвитку народного підприємництва з формуванням державних і приватних корпорацій, здатних витримувати глобальну конкуренцію на світових ринках.

Академік АН ВШ України, д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри економічної теорії Національного університету «Києво-Могилянська академія» **Ю.М. Бажал** у доповіді «Об'єктивні закони цивілізаційного розвитку як дороговказ політики післявоєнної трансформації економіки України» акцентував на важливості формування соціально-економічної політики післявоєнної трансформації як відновлюваного процесу, який створює передумови майбутнього успішного економічного розвитку України. Доповідач обґрунтував актуальність урахування в програмах повоєнного відродження трьох холістських закономірностей, а саме: положення академіка Вернадського щодо об'єктивного розвитку ноосфери; неошумпетерівського концепту об'єктивної зміни соціально-технологічних парадигм; міждисциплінарних висновків теорії катастроф як науки про складність і роль процесів самоорганізації у подоланні економічних криз. Інтелектуальне відкриття В.І. Вернадського полягає в ототожненні ноосфери саме з науковою діяльністю як формою абсорбції зовнішніх енергетичних потоків. Здобутки цієї теорії пояснюють життєву важливість для розвитку цивілізації у цілому і певних країн зокрема розбудови інституцій генерування науково-технічних знань, оскільки ноосферний розвиток науково-технологічної діяльності відбувається об'єктивно і незворотно, як геологічний процес. Тому в Україні, наголосив Ю.М. Бажал, після війни критично необхідно розвивати, а не «оптимізувати» інститути науки й освіти. Неошумпетерівські здобутки доводять важливість економічної політики, яка акцентує увагу на вирішальній ролі фактора стрибкоподібного еволюційного розвитку нових галузей економіки, утворених на базі науково-технологічних інновацій. Саме такий імператив забезпечує довгострокове стійке економічне зростання країни. Теорія катастроф, яка також називається наукою про складність і самоорганізацію (синергетику), стверджує, що фундаментальні кризи (катастрофи) пов'язані з посиленням складності певних організаційних структур, у тому числі соціально-економічних. Ці процеси в певний момент часу входять у суперечність із механізмом упорядкованості (управління) певної структури. У свою чергу, формування нових структур після колапсу старих найбільш ефективно відбувається, як вважає доповідач, у режимі самоорганізації. Саме в такому форматі сьогодні

в Україні треба вести пошук нових управлінських рішень, а не покладатися на «кризових менеджерів».

Подальша робота конференції за тематичними напрямами відбувалася у вигляді панельних дискусій.

ПАНЕЛЬНА ДИСКУСІЯ «ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ»

У виступах учасників були розглянуті такі актуальні питання: розширення географічного простору і активізація зовнішньоекономічної політики, у тому числі долучення до новостворюваних політико-економічних інтеграційних утворень (Африканська ЗВТ), освоєння регіональних експортних ринків агропродукції і джерел імпорту сировинної продукції, обґрунтування стратегічних цілей і операційних завдань економічної дипломатії на африканському континенті (Надзвичайний і повноважний посол України в Туніській Республіці й Державі Лівія (за сумісництвом), канд. екон. наук **В.А. Хоманець**); регулювання економічної конкуренції на цифрових ринках у контексті адаптації України до нових правил ЄС у цій сфері (PhD, проф. **О.М. Андрійчук** і д-р екон. наук, проф. **В.Г. Андрійчук**); урегулювання міграційних потоків трудових ресурсів в умовах війни на основі формування мережі кваліфікаційних центрів (д-р екон. наук, проф. **Д.А. Антонюк**, бакалаври **І.С. Стрижко** і **В.В. Левада**); обґрунтування пріоритетних напрямів підвищення ефективності експорту в умовах повоєнного відновлення економіки України (д-р екон. наук, проф. **І.Г. Бабець**); визначення ключових особливостей формування міжнародної конкурентоспроможності України в сучасних умовах (д-р екон. наук, проф. **О.М. Лютак**, канд. екон. наук, доц. **О.В. Баула**); окреслення поняття глобальної інклюзивної економіки та її переваг для біженців в умовах російської агресії (д-р екон. наук, проф. **І.Я. Зварич**, канд. екон. наук, доц. **О.Г. Бродовська**); адаптація Енергетичної стратегії України до норм REPowerEU і Енергетичної платформи ЄС (канд. екон. наук, доц. **Л.С. Поліщук**), трансформація міграційної політики України в умовах демографічної кризи (аспірантка **Д.О. Андрюніна**); особливості українсько-китайських торговельно-економічних відносин у контексті позиції КНР у російсько-українській війні (аспірантка **О.А. Посипанко**); вплив глобальних викликів на вітчизняний IT-ринок (аспірант **А.К. Ніколаєнко**); обґрунтування першочергових завдань євроорієнтованої зовнішньоекономічної політики України (канд. географ. наук, доц. **Н.А. Казакова**); соціально-економічні наслідки міграційних процесів в Україні в умовах російської воєнної агресії (магістр **Д.М. Яцура**).

Учасники дискусії дійшли узгодженої позиції щодо необхідності відновлення системи інститутів наукового супроводу державної політики, ліквідація яких за період незалежності зумовлює дисфункції держави в усіх сферах і на всіх рівнях управління. Зокрема, у галузі зовнішньоекономічної політики необхідним є створення інституцій дослідження проблем безпеки глобального середовища і місця України в ньому. З огляду на реальні організаційно-інституціональні й фінансові перешкоди повноцінному відновленню інститутів академічних досліджень у цій сфері, доцільним є створен-

ня в Навчально-науковому інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міжвідомчого центру планування і координації наукових досліджень проблем безпеки глобального середовища.

ПАНЕЛЬНА ДИСКУСІЯ «РЕАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

У виступах, під час їх обговорення і в коментарях учасники висвітлили актуальні проблеми розвитку національної економіки. Одним з таких є питання макроекономічних критеріїв валютно-фінансової конвергенції як «реперних» точок післявоєнної розбудови України (д-р екон. наук, проф. **А.О. Задоя**). Доповідач наголосив, що прискорення руху України до вступу в ЄС актуалізує проблему формування фінансової системи, яка буде сумісною з європейською. І хоча макроекономічні критерії валютно-фінансової конвергенції використовуються для визначення ступеня готовності країни до вступу в Єврозону, з одного боку, саме ці показники можуть слугувати певними орієнтирами для розбудови післявоєнної моделі, а з іншого — саме вони є об'єктом контролю з боку Європейського центрального банку по відношенню до всіх членів ЄС.

Першочергове завдання полягає у виробленні концептуальних засад стратегування трансформаційних процесів в Україні (д-р екон. наук, проф. **А.І. Мокій**, д-р екон. наук, проф. **М.І. Флейчук**, д-р екон. наук, проф. **О.І. Іляш**, д-р екон. наук, доц. **О.І. Дацко**). Науковці вважають, що, з огляду на широко-масштабну агресію РФ та інші виклики глобального середовища, а також критичну важливість посилення національної безпеки в процесі докорінної зміни світового порядку, трансформаційні процеси необхідно здійснювати невід'ємно від процесу формування макромоделі обмеженого соціально-економічного зростання з урахуванням інтересів майбутніх поколінь. Отже, ідеться про стратегію розвитку нашої держави щонайменше на 50 років — період життєдіяльності двох поколінь громадян.

У центрі дискусії також були виступи, присвячені забезпеченню технологічного розвитку ВПК України з використанням переваг міжнародного співробітництва (д-р екон. наук, проф. **І.Г. Ханін**, д-р екон. наук, доц. **М.В. Поляков**, канд. техн. наук, доц. **Г.Я. Шевченко**, д-р екон. наук, проф. **В.С. Білозубенко**). Науковці наголосили, що російсько-українська війна 2014—2022 рр. показала слабкість вітчизняного ВПК, який був успадкований від СРСР і не модернізувався протягом усіх років незалежності. У подальшому необхідно здійснити швидке відновлення і повне реформування ВПК на новій технологічній базі. Підвищення рівня воєнних технологій має відповідати сучасній парадигмі ведення війни, коли головним ресурсом виступають не люди, а сучасні високі технології, що охоплюють усі етапи підготовки і ведення бойових дій. Були розглянуті важливі аспекти розбудови інформаційної компоненти продуктивної спроможності України в процесі трансформації з наголосом, що сучасні, у тому числі й російсько-українська, війни — це війни електроніки, цифрових технологій і технічного забезпечення, де інформація обробляється в режимі реального часу, з доповненням основних факторів продуктивної спроможності індексом якості інформації, який урахо-

вусе її актуальність, обсяг, цінність, повноту, надійність і швидкість обробки за допомогою ІКТ (д-р екон. наук, проф. **А.І. Мокій**, канд. екон. наук, доц. **Л.В. Ноздріна**, аспірант **А.І. Павлишин**).

Основні напрями відбудови економіки України, першочергові заходи з реалізації плану її економічного відновлення й розвитку розглянуто у виступі д-ра екон. наук, проф. **Н.В. Ушенко** і канд. екон. наук, доц. **Б.Е. Головаша**. Науковці запропонували в процесі трансформації керуватися такими орієнтирами, як: перехід до використання моделі циркулярної економіки; розвиток технологій подвійного призначення; орієнтація на експортну модель зростання економіки; продовження програми переходу на чисті енергоресурси; подальша діджиталізація суспільства і бізнесу; розвиток мережі спеціальних економічних зон і технопарків, малого і середнього бізнесу.

Пріоритети державної регіональної політики в умовах відбудови економіки розкрила д-р екон. наук, проф. **С.Л. Шульц**, яка зазначила, що в повоєнний період державна регіональна політика відіграватиме важливу роль у відбудові українських регіонів і територій, постраждалих від воєнної агресії, з двох причин. Через воєнну агресію РФ знищено економіку окупованих територій і втрачено економічний потенціал прифронтових і тилкових регіонів, а також відбулася масштабна міграція населення. У сукупності все це призведе до поглиблення міжрегіональних і внутрішньорегіональних диспропорцій, загострить проблему відновлення регіонів і територій. При проведенні активних євроінтеграційних реформ необхідно вдосконалити систему державної підтримки регіонального розвитку й адаптувати її до європейських стандартів. Ідеться, насамперед, про імплементацію цільових імперативів політики згуртованості ЄС, яка є ідеологічним вектором його регіональної політики, і розбудову інструментів її реалізації в Україні.

На імплементації європейських принципів корпоративного управління в процесі трансформації споживчої кооперації України зупинився у своєму виступі канд. екон. наук, доц. **С.А. Кошкарів**. Ризики стійкості промисловості України розглянула д-р екон. наук **О.В. Собкевич**. До таких науковиця зарахувала тенденції монополізації, вимивання дрібних підприємств, припинення роботи або значне зниження обсягів виробництва продукції, важливої для потреб галузей промисловості, погіршення фінансового становища через втрату ринків збуту і посилення тиску з боку імпорту. Нею визначено такі напрями забезпечення стійкості й адаптивності промисловості до функціонування в умовах війни:

- формування пакета інвестиційних проєктів, що можуть бути реалізовані із залученням коштів іноземних інвесторів (у тому числі в межах втілення плану з відновлення України *Rebuild Ukraine*) у постраждалих регіонах, насамперед, проєктів, які відповідають європейській промисловій політиці й спрямовані на підвищення енергоефективності, упровадження принципів сталого розвитку, підходів циркулярної економіки, ресурсоефективного і чистого виробництва тощо;

- розбудова промисловості з урахуванням принципів «зеленої» економіки, що передбачає відновлення зруйнованих підприємств з вищими рівнями продуктивності праці, енергоефективності й кліматичної нейтральності, більшим обсягом виробленої продукції;

- реалізація проєктів смарт-спеціалізації у промисловості із забезпеченням використання саме цього підходу кожним регіоном згідно з методикою ЄС, приєднання всіх регіонів України до Європейської платформи смарт-спеціалізації (S3 Platform) з метою відкриття їм доступу до її інструментів.

Актуальність упровадження засад солідаризму в традиціях українського підприємництва аргументувала у своєму виступі канд. екон. наук, с. н. с. **О.М. Кудласевич**. Як свідчить історія, джерелами солідаризму стали вітчизняні традиції кооперації і соціально відповідальної діяльності представників українського підприємництва, що виявилися вже в середині XIX ст., зокрема, історичний досвід розбудови соціальної інфраструктури на підприємствах цукрової галузі.

Умови регулювання і потенціал розвитку інвестиційної діяльності аграрного виробництва України були розкриті канд. екон. наук **Л.В. Шовкун** і канд. екон. наук **М.С. Пономарьовою**. Цифрова торгівля як вектор відбудови економіки України розглянута у виступі канд. екон. наук **І.О. Шевченко**. Науковиця наголосила на посиленні важливості цифрової торгівлі, про що йдеться в повідомленні ЄС про торговельну політику «Відкрита, стійка і наполеглива торговельна політика», опублікованому у 2021 р. Згідно з цим документом, торговельна політика відіграватиме важливу роль у досягненні цілей ЄС, пов'язаних з цифровим переходом.

Результатом панельної дискусії стали такі узгоджені положення і пропозиції:

- трансформацію суспільства й економіки в рамках стратегії соціально-економічного розвитку України необхідно реалізовувати з усвідомленням того, що майбутні покоління житимуть в умовах постійної загрози нападу з боку РФ або субутворень на території країни-агресорки;

- в умовах війни в нарощуванні продуктивної спроможності нації слід спиратися на опосередковані фактори продуктивності, зокрема, на самооцінку, участь у громадських і національних справах, міжособистісний довіру;

- технологічний розвиток залишається головним завданням у модернізації ВПК і ЗСУ;

- підвищення ефективності державної регіональної політики в перспективі потребуватиме: адаптації регіональних програм до запропонованої типології функціональних територій; коригування Державної стратегії регіонального розвитку та регіональних стратегій на 2021—2027 роки; посилення зв'язку між стратегічним і бюджетним плануванням; розроблення і запровадження нового механізму бюджетного вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів; внесення змін у механізм розподілу і використання коштів Державного фонду регіонального розвитку;

- впровадження міжнародних стандартів корпоративного управління в багаторівневій системі споживчої кооперації повністю відповідає нагальним потребам і створює можливість кооперування населення як на традиційних умовах, так і на його нових засадах у споживчих товариствах;

- соціально-історичні й ментальні особливості зумовлюють можливість альтернативної моделі трансформації сучасної економічної системи України в напрямі побудови солідарної економіки, зокрема, у контексті сучасної повоєнної відбудови України; втілення в життя принципів економіч-

ного і соціального солідаризму, які стануть продовженням національних традицій;

- без формування базових умов реалізації інвестиційного процесу всі спроби поживавити його за допомогою заходів цілеспрямованого регулювання інвестиційних потоків, до яких відносяться пряме фінансування інвестиційних проектів, надання державних гарантій, пільгових кредитів та інші заходи, будуть неефективними. Натомість доцільним є формування в постраждалих регіонах із залученням коштів іноземних інвесторів пакета інвестиційних проектів, які відповідатимуть європейській промисловій політиці, будуть спрямовані на підвищення енергоефективності, упровадження принципів сталого розвитку, підходів циркулярної економіки, ресурсоефективного і чистого виробництва тощо;

- позитивними перспективами впровадження політики «Індустрія 5.0» для України є: усунення бар'єрів для цифрової торгівлі; підтримка українського бізнесу шляхом упровадження цифрових технологій; забезпечення інклюзивності, кібербезпеки, інновацій щодо роботи з даними, цифрової ідентичності, логістики та інших векторів цифрової економіки, які забезпечать розвиток цифрової торгівлі й створять сприятливі умови для відбудови економіки України;

- імперативами національної відбудови є врахування принципів «зеленої» економіки при відновленні зруйнованих підприємств з вищими рівнями продуктивності праці, енергоефективності й кліматичної нейтральності, більшим обсягом виробленої продукції; реалізація проектів смарт-спеціалізації у промисловості регіонів згідно з методикою ЄС, приєднання всіх регіонів України до Європейської платформи смарт-спеціалізації (S3 Platform) з метою доступу до її інструментів;

- досягнення макроекономічних цілей, зокрема зростання обсягів ВВП на одну особу під час повоєнного відновлення, потребує значного збільшення складності економіки, насамперед, через відбудову електронної промисловості, у тому числі напівпровідникової галузі, у межах реалізації конкурентної безпекоорієнтованої політики розвитку воєнно-економічного сектору. Для відбудови напівпровідникової галузі, формування її експортного потенціалу в першу чергу необхідно забезпечити якісно нові конкурентні переваги вітчизняного напівпровідникового кремнію над продукцією іноземних виробників, тобто вирішення науково-економічного і технологічного завдання виробництва і пропонування на внутрішньому і зовнішніх ринках продукції з унікальними або не значно поширеними властивостями за прийнятними цінами, інтегрування в ланцюжки створення вартості як базис стратегії освоєння сегментів high-tech ринків (наприклад, ринку кремнію з підвищеною радіаційною стійкістю), що виникають у процесі індустріалізації країн без розвинутої промисловості напівпровідникових матеріалів і дискретних приладів.

ПАНЕЛЬНА ДИСКУСІЯ «ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ УКРАЇНИ»

У процесі обговорення розкрито низку системних проблем, що сформувалися в національній економіці й від вирішення яких залежать перспективи повоєнної відбудови і розвитку нашої держави. У виступах учасників було наголошено на зорієнтованості на отримання надприбутків невеликою групою привілейованих прошарків населення, значній нерівності в розподілі доходів, феномені «дешевої економіки», необхідності побудови сильних національних інститутів забезпечення добробуту всього суспільства; переході від міжгалузевої моделі зовнішньої торгівлі до внутрішньогалузевої на основі динамічних інвестицій у реіндустріалізацію; формуванні моделі «дорогої економіки» європейського типу (канд. екон. наук, доц. **Ю.І. Біленко**); засадничих принципах «нової економічної політики», до яких віднесено: «революцію в головах», визнання необхідності повної системної трансформації архітектури політичної, технологічної, економічної, соціальної, культурологічної структури України на засадах постмодернізму і революції 4.0, 5.0; визначенні перспективної конструктивної стратегічної парадигми орієнтації бізнесу, владних структур усіх рівнів, праці на випереджальний розвиток (д-р екон. наук, проф. **Ю.К. Зайцев**). Було окреслено основні пріоритети і засоби інноваційно-структурної трансформації національної економіки (д-р географ. наук, проф. **С.М. Писаренко**); напрями трансформації грошово-кредитної та банківської системи як засаднича умова щастяорієнтованої економіки післявоєнної України (**Р.П. Пурій**, канд. філос. наук, доц. **У.І. Луц-Пурій**); економічні перспективи інтеграції України в Європейський Союз в умовах зовнішніх викликів (д-р екон. наук, проф. **Т.В. Орехова**, PhD, ст. викладач **М.О. Орехов**). Акцентовано увагу на важливості усвідомлення об'єктивних суперечностей України з країнами — членами ЄС і необхідності координатії трансформаційних процесів із змінами в європейському середовищі (канд. екон. наук, доц. **В.А. Шинкар**, канд. філол. наук, доц. **С.М. Рошко**).

У ході дискусії учасники дійшли спільної позиції з питань стратегування соціально-економічного розвитку України, а саме:

- безумовне врахування імперативного характеру негативного впливу внутрішньосистемного чинника ексклюзивного регулювання економіки, або «кланового капіталізму», на збереження і розвиток продуктивної спроможності національної економіки, її галузей, сфер, секторів, регіонів;
- дотримання критеріальних обмежень економічної, енергетичної, демографічної, продовольчої, науково-технологічної, інформаційної безпеки на всіх етапах і рівнях ієрархії розробки й реалізації стратегій соціально-економічного розвитку;
- реалізація міжнародної ініціативи стрімкого відновлення і розвитку України через інновації і цифровізацію Digital4Freedom із залученням провідних технологічних вітчизняних і світових компаній (Microsoft, Rakuten, Apple, Amazon, Google, IBM, Palantir, Mastercard, Visa та ін.), що істотно посилить цифрові спроможності України в регіональному вимірі;
- визнання раціонально доцільним активно-агресивного і конкурентного характеру державної політики і засобів захисту, розвитку і використання факторів продуктивної спроможності в межах виконання таких першочер-

гових завдань регіональних стратегій, модифікованих до умов воєнного стану і післявоєнного відновлення, як:

ідентифікація і збереження існуючого факторного потенціалу продуктивної спроможності;

аналіз санкційної політики проти агресора та її впливу на регіональний розвиток;

створення регіональних сегментів фінансового ринку України для управління фінансовими ресурсами відновлення економіки, наданими країнами-партнерами і мегарегіональними економічними утвореннями;

- ініціювання розробки й реалізації регіональних і міжрегіональних програм залучення коштів від країн-донорів для побудови інноваційно-технологічних і наукових центрів з використанням для мобілізації ресурсів цифрових технологій, у тому числі криптовалюти, через упорядкування обігу віртуальних активів;

- генерування, продукування і впровадження соціальних інновацій для економічного відновлення регіонів через: цілеспрямовану релокацію фактора людського капіталу, в тому числі інтелектуального, продуктивної спроможності прифронтових регіонів у тиллові регіони і малі міста, а також у регіони сусідніх країн — членів НАТО для залучення технологічних інвестицій, імпорту технологій у виробництво товарів воєнного призначення і подвійного використання.

ПАНЕЛЬНА ДИСКУСІЯ

«КУЛЬТУРНІ Й РЕЛІГІЙНО-ДУХОВНІ ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ»

У рамках цієї дискусії виявлено проблемні аспекти формування єдиного культурно-духовного простору в Україні. У виступах д-ра політ. наук, проф. **М.М. Палінчак**, д-ра філос. наук, проф. **В.В. Шевченко**, канд. екон. наук, доц. **І.П. Ольшевської**, канд. філос. наук **В.В. Токман** були порушені гострі питання життя релігійних громад після повномасштабної агресії РФ і перспективи створення єдиної Православної Церкви в Україні.

У результаті обговорення питань трансформації українського духовного простору під впливом повномасштабного російського вторгнення, а також дискусії щодо ролі історико-культурних чинників у повоєнному відновленні учасники виробили спільну позицію щодо таких узагальнень і рекомендацій:

- потрібна наполеглива просвітницька робота на всіх державних рівнях з ясним усвідомленням того, що те, що нині відбувається в Україні й так жахає своєю люттю, цинізмом і варварством, являє собою багатовікову практику РФ у різних державних модусах її існування — Великого князівства Московського, Московського царства, Російської імперії, СРСР і нинішньої РФ;

- духовна консолідація й міжконфесійна толерантність є взаємообумовленими і взаємодоповнюючими чинниками перемоги України як у збройному протистоянні з агресором, так і в гібридній війні «руського міра» проти української традиційної духовної культури та ідентичності;

- подолання стереотипів, накинутих російсько-радянською пропагандою та імперською історіографією, є умовою відновлення історичної пам'яті як основи суспільної свідомості й громадянської дії;
- розвиток національної освіти, культури і науки, усамостійнення Церкви — це такі самі складові Української державності, як політичний і економічний суверенітет, національна безпека і захист територіальної цілісності.

ПАНЕЛЬНА ДИСКУСІЯ «ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ»

На основі міждисциплінарного підходу до аналізу ретроспективи і перспективи трансформаційних процесів у економіках інших країн були висвітлені такі проблеми: трансформація аграрної сфери в післявоєнний період (д-р екон. наук **Я.В. Белінська**); зміна економічних передумов політики миротворення в процесі подолання наслідків гібридних і збройних конфліктів (д-р екон. наук, проф. **А.І. Мокій**, д-р екон. наук, проф. **О.І. Іляш**); інституціоналізація системи зміцнення економічної безпеки України в умовах війни і повоєнного відновлення (д-р екон. наук, проф. **З.С. Варналій**); відновлення економічного розвитку в умовах війни і післявоєнного періоду у сфері цифровізації (д-р екон. наук, проф. **Б.-Д.І. Олійник**); посилення ролі креативних індустрій у повоєнному відновленні економіки України (д-р екон. наук, доц. **К.І. Антонюк**, магістр **Н.Ю. Моніна**); розроблення і реалізація концепції «зеленого» повоєнного відновлення України (д-р екон. наук, проф. **Р.Є. Зварич**); зміцнення позицій України в глобальній економіці (д-р екон. наук, доц. **Т.С. Яровенко**).

Учасники дискусії виходили з того, що для України вкрай важливо саме сьогодні, коли війна ще триває, виробити власний план дій і механізми його реалізації для відновлення та подальшого досягнення нової якості й структури національної економіки, рівня її міжнародної конкурентоспроможності. З огляду на це, набувають актуальності вивчення і переосмислення історичного досвіду країн, які пройшли шлях відбудови і реінтеграції після війни й збройних конфліктів на своїй території, узагальнення позитивних і негативних аспектів цього досвіду в частині захисту національних інтересів і реалізації власних пріоритетів у залученні й використанні зовнішньої допомоги.

Історико-економічний аналіз міжнародного досвіду повоєнного відновлення економіки і соціогуманітарного простору був представлений у виступах науковців відділу економічної історії ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» у таких аспектах: доцільність і основні напрями використання міжнародного історичного досвіду для успішного повоєнного відновлення України (д-р екон. наук, с. н. с. **В.В. Небрат**); чинники успіху реконструкції економіки Німеччини після Другої світової війни (д-р екон. наук, проф. **Н.А. Супрун**); позитивний досвід Держави Ізраїль щодо інноваційно-технологічної трансформації експорту (канд. екон. наук, доц. **Т.Л. Боднарчук**); «Італійське економічне диво»: орієнтири для України (канд. екон. наук **Л.В. Дідківська**); роль науки в повоєнній відбудові Норвегії (канд. екон. наук **О.П. Курбет**); повоєнний досвід Франції щодо регуляторних механізмів розвитку високотехнологічних галузей виробництва (канд. екон. наук **Т.О. Сливка**); досвід повоєнного відновлення європейської економіки

щодо напрямів і обсягів зовнішньої фінансової допомоги (канд. екон. наук **О.В. Корніяка**); інструменти фінансування повоєнної відбудови Хорватії (канд. екон. наук **Н.О. Горін**).

У результаті дискусії учасники виробили спільну позицію щодо низки ключових положень, узагальнень і рекомендацій.

Відновлення економічного розвитку в умовах війни й післявоєнного періоду має базуватися на основі досягнутого суспільного консенсусу щодо візії майбутньої моделі економіки України, шляхів і механізмів її втілення. Провідна роль у цьому має належати академічній науці. Як показує досвід повоєнної відбудови Європи у другій половині 1940-х — на початку 1950-х років, передумовою «економічного дива» в Німеччині, Італії, Франції була синергія внутрішньої соціальної консолідації, мобілізації економічних ресурсів країн і зовнішньої підтримки за «планом Маршалла».

Повоєнна відбудова України має бути спрямована не просто на відновлення довоєнної структури та інфраструктури економіки, а на її докорінну структурно-технологічну модернізацію для якнайповнішої реалізації економічного, природного, людського потенціалів і конкурентних переваг національного господарства. Зокрема, розроблення і реалізація концепції «зеленого» повоєнного відновлення України мають забезпечити відповідність у вирішенні соціальних і економічних завдань, оптимізацію використання обмежених ресурсів і наближення до євроінтеграційних вимог. Цифрова трансформація повинна слугувати базою для відновлення і ефективного проведення виробничо-технологічних, розподільчо-логістичних, організаційно-управлінських процесів і вдосконалення соціогуманітарної сфери.

Відновлення зруйнованого війною життєвого простору передбачає розроблення механізмів утилізації знищених об'єктів цивільної та виробничої інфраструктур, розмінування і відповідальну рекультивацию земель, забруднених унаслідок воєнних дій. Трансформація аграрної сфери в період війни і повоєнного відновлення має спрямовуватися на подолання сформованої структури сільського господарства, що характеризується високим рівнем концентрації земель і ринкової влади в руках агрохолдингів, орієнтованих на експорт аграрної сировини. План відбудови України повинен включати селянські та фермерські господарства як рівноправну складову продовольчої системи України, основу національної продовольчої безпеки, базис націотворчого сільського розвитку і запоруку стійкості демократичного устрою держави.

Успішні практики підтверджують необхідність поєднання повоєнної відбудови промислового потенціалу, виробничої та соціальної інфраструктур з вирішенням завдань інституційного розвитку. В умовах війни і повоєнного відновлення України життєво необхідними є: зміцнення інституційної структури економічної безпеки; формування системи управління повоєнним відновленням, зокрема, узгодження стратегій і діяльності національних і міжнародних інституцій; розбудова інститутів громадянського суспільства і реалізація економічного потенціалу національних традицій господарської кооперації, місцевого самоврядування, соціально відповідального підприємництва.

Історична траєкторія національного господарського і соціально-політичного розвитку, а також міжнародний досвід підтверджують доцільність імплементації в Україні таких заходів державної політики повоєнного відновлення:

- «перезавантаження» політичної системи й економічної моделі розвитку на засадах зміцнення демократії, у тому числі економічної; підвищення ефективності правової системи і прозорості в державному управлінні, посилення відповідальності за прийняття управлінських рішень;

- запровадження системи стратегічного планування, що базуватиметься на визначенні пріоритетів, механізмів і засобів реалізації, передбачатиме жорсткий контроль за виконанням, матиме обґрунтування із залученням технократів, представників великого бізнесу (виконавців), науковців (експертів), міжнародних донорів; міститиме розбивку за напрямками і строками, а також узгодження складових (горизонтальне) і рівнів (вертикальне), ресурсне та інституційне забезпечення;

- демонополізація ринку і створення сприятливого екосередовища для розвитку бізнесу, що передбачатиме як антимонопольні заходи, так і дерегуляцію бізнес-процесів; протекціонізм розвитку галузей — драйверів економічного зростання і місцевого виробництва;

- запровадження структурної політики, орієнтованої на підтримку експортоорієнтованого виробництва продукції кінцевого споживання з високою доданою вартістю; створення системи запобіжників від потенційного ризику монокультурного розвитку, консервації аграрно-сировинного типу господарювання і, відповідно, геополітичного й гео економічного узалежнення країни;

- залучення міжнародних управлінських структур до прийняття рішень і контролю за розподілом і використанням коштів зовнішньої допомоги на засадах розподілу повноважень з державними органами управління відновленням економіки України і збереження суб'єктності держави в прийнятті рішень щодо пріоритизації проектів відновлення;

- поєднання внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування відбудови і поетапність їх залучення; задіяння великого бізнесу (національних корпорацій) у реалізацію планів відбудови;

- сприяння розвитку дрібних селянських і фермерських господарств (у тому числі спілок фермерів і кооперативів) для зміцнення продовольчої безпеки на локальному рівні, розбудови коротких агропродовольчих ланцюгів;

- поєднання завдань відбудови із завданнями євроінтеграції, зокрема: інтеграція в міжнародні потоки товарів і капіталів, переорієнтація векторів зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням нових реалій;

- фінансування науки як основи становлення і розвитку економіки знань, залучення наукових інституцій до розроблення стратегії та планів відбудови.

Надійшла 05.01.2023

Anatoliy Mokiy, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Leading Research Fellow of the Department of Regional Economic Policy
Dolishniy Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine
4, Kozelnytska St., Lviv, 79026, Ukraine

Viktoriia Nebrat, Dr. Sci. (Econ.), Senior Research Fellow,
Head of the Department of Economic History
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

Maryna Korol, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Professor at Uzhhorod National University
46, Pidhirna St., Uzhhorod, 88000, Ukraine

Mariya Fleychuk, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Professor of the Department of Marketing
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv
50, Pekarska St., Lviv, 79010, Ukraine

TRANSFORMATION PROCESSES IN UKRAINE IN POST-WAR PERIOD: INTERDISCIPLINARY ESTIMATES

The discussed issues and the main results of the international scientific conference «Transformation processes in Ukraine after the Russian-Ukrainian war: interdisciplinary estimates», which took place on November 24-25, 2022 in Kyiv (using Zoom platform), are presented. The organizers of the event were the all-Ukrainian public organization Ukrainian Association of International Economics, the Higher School Academy of Sciences of Ukraine, the educational and scientific center Synthesis of the Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv. The participants were the representatives of academic science, leading universities of Ukraine, authorities, businesses, non-governmental organizations, and young scientists.

The purpose of the conference was scientific substantiation of theoretical approaches and practical recommendations regarding the transformation of Ukraine's society and economy during post-war reconstruction. The discussion covered following thematic blocks: real economy and economic model of Ukraine; foreign economic policy of Ukraine; cultural, religious and spiritual factors of transformation process; foreign post-war recovery experience and directions of its implementation.

The outcome of the conference was the development of a number of fundamental postulates that reveal the nature and factors of solving the systemic problems of Ukrainian economy, outline strategic priorities for the further transformation of the national socio-economic space. Based on interdisciplinary analysis, practical recommendations were drawn up to ensure the success of the post-war reconstruction policy for Ukrainian economy.

Received on January 05, 2023

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ЕТИКА

Доступ до змісту журналу. Журнал «Економіка України» розповсюджується за передплатою друкованого або електронного варіанта. У вільному доступі на сайті журналу є розширені резюме до кожної статті. Відкритий доступ до повних версій статей журналу можливий на сайті журналу і на сайті Національної бібліотеки імені Вернадського відразу після розміщення.

Принципи. Редакційна політика журналу заснована на принципах об'єктивності та неупередженості при відборі статей з метою їх публікації; високих вимог до якості наукових досліджень; обов'язковості та конфіденційності рецензування статей; додержання колегіальності при ухваленні рішень щодо публікації статей; доступності та оперативності у спілкуванні з авторами; суворого дотримання авторських і суміжних прав (з укладанням з кожним автором (співавтором) Ліцензійного договору на використання твору).

Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного автора, редактора, рецензента, видавця, організації.

Етика публікацій. Редакційна колегія журналу вимагає від авторів наслідувати формальним та етичним правилам підготовки і публікації наукових робіт, що вони подають до редакції. Ці норми зумовлено стандартами якості наукових статей, прийнятими у світовому науковому співтоваристві, зокрема публікаційними принципами Publishing Ethics Resource Kit (PERK), рекомендаціями Elsevier, Комітету з етики публікацій (Committee on Publication Ethics, COPE), етичним кодексом вченого України, а також досвідом роботи іноземних та українських професійних спільнот, наукових організацій, редколегій та редакцій видань.

Етичні зобов'язання редакційної колегії журналу

1. Всі члени редакційної колегії є рецензентами.
2. Редакційна колегія залишає за собою право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту.
3. Редакційна колегія несе відповідальність за рівень наукового наповнення журналу.
4. Всі наукові матеріали проходять ретельний відбір через подвійне «сліпе» рецензування. Редакційна колегія залишає за собою право відхилити статтю або повернути її на доопрацювання. Автор зобов'язаний доопрацювати статтю відповідно до зауважень рецензентів.
5. Редакційна колегія без упередженості розглядає всі надані їй рукописи, оцінюючи кожний належним чином. Вона виносить об'єктивні рішення, які не залежать від комерційних або інших інтересів, і забезпечує чесний процес рецензування.
6. Редакційна колегія може відхилити рукопис без рецензування, якщо вважає, що він не відповідає профілю журналу.
7. Редакційна колегія виступає проти фальсифікації, плагіату, направлення автором одного рукопису до кількох журналів, багаторазового копіювання тексту статті в різних місцях, введення громадськості в оману щодо реального внеску автора в опубліковану наукову роботу.
8. Редакційна колегія має право вилучити вже опубліковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про даний факт вилучення статті редакція повідомляє як автору статті, так і організації, де було виконано дослідження.
9. Співробітники редакції не надають іншим особам інформації, пов'язаної із змістом рукописів, що перебувають на розгляді, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.
10. Згідно з міжнародним законодавством щодо додержання авторського права на електронні інформаційні ресурси, матеріали сайту не можуть бути відтворені повністю або частково в будь-якій формі (електронній чи друкованій) без попередньої письмової згоди редакції журналу. При використанні опублікованих матеріалів у контексті інших документів обов'язково необхідними є посилання на першоджерело.
11. Редактори, автори і рецензенти повинні повідомляти про свої інтереси, які можуть вплинути на їх об'єктивність при редагуванні та рецензуванні матеріалів статей (випадок конфлікту інтересів). Такими можуть бути інтереси інтелектуального плану, фінансові, персональні, політичні, релігійні.

Етичні зобов'язання автора

1. Автор несе повну відповідальність за зміст статті і сам факт її публікації.
2. Автор повинен цитувати ті публікації, які мали визначальний вплив на суть викладеного у статті. Необхідно також належним чином вказувати джерела принципово важливих матеріалів, використаних у даній роботі, якщо вони не були отримані самим автором.
3. Є недопустимими плагіат як оригінальна робота і подання до публікації раніше надрукованої статті. У випадку виявлення зазначених фактів відповідальність несе автор.
4. Співавторами статті мають бути всі ті особи, які зробили вагомий науковий внесок у подану роботу і поділяють відповідальність за отримані результати. Автор, який подає рукопис до публікації, відповідає за те, щоб до списку співавторів були включені тільки ті особи, які відповідають критерію авторства, і бере на себе відповідальність за згоду інших авторів статті на її публікацію в журналі.

EDITORIAL POLICY AND ETHICS

Access to the contents of the journal. The journal «Economy of Ukraine» is circulated by the subscription of a printed or electronic version. The extended summary of each article is freely available on the site of the journal. The open access to the full versions of articles of the journal is allowed on the site of the Vernadsky National Library of Ukraine immediately after their posting.

Principles. The editorial policy of the journal is based on the principles of objectivity and impartiality at the selection of manuscripts with the purpose of their publication; high exactions to the quality of scientific studies; obligation and confidentiality of the reviewing of manuscripts; compliance of the collectivity in the decision making concerning the publication of manuscripts; accessibility and immediacy of the communication with the authors; strict compliance of author's and related rights (with the conclusion of the License agreement for the use of the work with each author (coauthor)).

The prevention of illegal publications is the responsibility of each author, editor, reviewer, publisher, and organization.

Ethics of publications. The Editorial Board of the journal demands that the authors keep the appropriate level of formal and ethical rules in the preparation and the publication of scientific works submitted to the Editorial Board of the journal. These norms are determined by the quality standards for scientific articles accepted in the world scientific community, in particular, by the publication principles of the Publishing Ethics Resource Kit (PERK), recommendations of the academic publishing house Elsevier, Committee on Publication Ethics (COPE), the ethic code of Ukraine's scientists, and the work experience of foreign and Ukrainian professional communities, scientific institutions, editorial boards, and editorial staffs.

Ethic obligations of the Editorial Board of the journal

1. All members of the Editorial Board are reviewers.
2. The Editorial Board reserves the right to send a manuscript to an outer reviewer.
3. The Editorial Board is responsible for the level of the scientific content of the journal.
4. All scientific materials pass the careful selection and the «blind» reviewing. The Editorial Board reserves the right to reject a manuscript or to return it for a modification. The author must rework the manuscript in correspondence with the remarks of reviewers.
5. The Editorial Board considers all submitted manuscripts without bias, assesses properly each of them, and makes the objective decisions independent of commercial or other interests, and ensures the fair process of reviewing.
6. The Editorial Board can reject a manuscript without reviewing, by considering that it does not correspond to the profile of the journal.
7. The Editorial Board opposes the falsification, plagiarism, submission of a single work into several journals, multiple copying of article's text in different places, and misleading the community as for author's real contribution to a specific scientific work.
8. The Editorial Board has right to withdraw the published article in the case of the violation of any rights or commonly accepted norms of the scientific ethics. About such fact of the withdrawal of the article, the Editorial Board will inform the author and the organization, where such work was executed.
9. The editorial staff provides no information concerning the content of a manuscript under consideration to any persons, except for those participating in its professional assessment.
10. According to the international legislation as for the compliance of author's rights, the materials of a site cannot be reproduced completely or partially in any form (electronic or printed) without the preliminary written agreement of the Editorial Board of the journal. If the published materials are used in the context of other acts, the citation of the original source should be obligatorily made.
11. Editors, authors, and reviewers must inform about their interests, which would affect their objectivity at the editing and reviewing of the manuscripts (the case of a conflict of interests). Such can be the intellectual, financial, personal, political, or religious interests.

Ethic obligations of authors

1. The author bears the complete responsibility for the content of the article and for the very fact of its publication.
2. The author should cite those publications that had the defining influence on the essence of studies presented in the article and those that can rapidly inform the reader about the earlier works important for the comprehension of the given trend. It is necessary also to properly indicate the sources of basically significant results used in the, if those results were not got by the author his/herself.
3. The plagiarism as an original work and the submission of the earlier published article are impermissible. If such facts will occur, the author will bear the complete responsibility.
4. Coauthors of the article should be those persons who gave a weighty scientific contribution to the submitted work and share liability for the obtained results. The author submitting the manuscript for the publication is responsible for that the list of coauthors includes only those persons who correspond to the authorship criterion and takes the responsibility for the consent of other authors of the manuscript for its publication in the journal.

Рекомендовано до друку Редакційною колегією журналу
(протокол № 1 від 10.01.2023 р.)

Recommended for publication by the Editorial board
(Minutes No. 1 of January 10, 2023)

При передруку посилання на журнал «Економіка України» обов'язкове
While using refer to «Economy of Ukraine» is obligatory

Адреса редакції:

01011, Київ, вул. Панаса Мирного, 26, кім. 602
тел. +38 (044) 280-12-34
E-mail: econom-ukraine@ukr.net
<http://www.economyukr.org.ua>

Редактор *І.В. Корнієнко*

Перекладач *А.О. Чепиленко*

Комп'ютерна верстка *К.М. Васильковська*

Підп. до друку 03.02.2023. Формат 70 × 108/16.

Гарн. Minion Pro. Тираж 89 прим.

Видавець і виготовлювач: ВД «Академперіодика» НАН України, 01004, Київ-4, вул. Терещенківська, 4.
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 544 від 27.07.2001.

